

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πολυτεχνική Σχολή
Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και
Περιφερειακής Ανάπτυξης

Ορεινοί Οικισμοί νομού Χανίων Κατευθύνσεις Βιώσιμης Ανάπτυξης

Βόλος, Φεβρουάριος 2010

Επιμέλεια:
Χαιρετάκη Αλεξάνδρα

Επιβλέπουσα:
Ντυκέν Μαρί-Νοέλ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι ορεινές περιοχές έχουν συζητηθεί εκτεταμένα ειδικά τα τελευταία χρόνια. Παρά τα κοινά χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν οι ορεινές περιοχές μεταξύ τους, κάθε μια από αυτές είναι διαφορετική και εμφανίζει ιδιαίτερα στοιχεία. Έτσι, γειτονικές ορεινές περιοχές, όπως αυτές του νομού Χανίων που αποτελούν την περιοχή μελέτης, εμφανίζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους ως προς τα χαρακτηριστικά και τις δυνατότητες ανάπτυξης.

Οι κλασικές κατευθύνσεις ανάπτυξης των ορεινών περιοχών τις διαφοροποιούν από τις υπόλοιπες μη ορεινές περιοχές, γεγονός που κάνει ακόμη πιο έντονο τον προβληματικό χαρακτήρα τους. Η ανάπτυξη ενός νέου μοντέλου, στα πλαίσια της διεύρυνσης των χωρικών ενοτήτων με το σχέδιο Καλλικράτης, το οποίο θα ενσωματώνει τις ορεινές περιοχές στον ευρύτερο στρατηγικό σχεδιασμό αυτών των ενοτήτων, μπορεί να συμβάλει στην ενδυνάμωση του χαρακτήρα τους.

Λέξεις – κλειδιά: ορεινές περιοχές, βιώσιμη ανάπτυξη, προστασία, ολοκληρωμένος σχεδιασμός.

ABSTRACT

Mountain areas have been under extensive discussion during the last years. Apart from the common features that all mountain areas have, every single mountainous area, is different due to its special characteristics. Thus, mountain areas that are close to each other, such as the mountain areas of the prefecture of Chania which consist the case study, show significant differences in terms of development.

The classic development strategies for mountain areas, differentiate them from the non-mountain areas and as a result, enhance their problematic nature. A new development model, based on the Kallikratis plan that enlarge the spatial sections, is going to incorporate mountain areas in the wider strategic planning and therefore, strengthen their character.

Key words: mountain areas, sustainable development, protection, integrated planning.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στην ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας συνέβαλαν κάποια άτομα τα οποία θα ήθελα να ευχαριστήσω. Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κ. Μαρί – Νοέλ Ντυκέν για τη σημαντική και καθοριστική βοήθεια που μου προσέφερε. Επίσης, θα ήθελα ιδιαίτερα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου για την πολύτιμη βοήθειά τους στη συλλογή των απαραίτητων πληροφοριών, τους Κώτσογλου Κ., Γενικό Γραμματέα της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Χανίων, Κουκουράκη Κ. και Σπερελάκη Ι., Δήμαρχο και Αντιδήμαρχο του δήμου Ιναχωρίου αντίστοιχα, Μαραγκάκη Σ., μηχανικό του δήμου Σφακίων, Μαράκη Α. και Βουτετάκη Μ., Αντιδήμαρχο και μηχανικό του δήμου Πελεκάνου αντίστοιχα, Μιλιδάκη Σ., υπεύθυνο ευρωπαϊκών προγραμμάτων στον ΟΑΔΥΚ και γενικά όλους τους τοπικούς φορείς των δήμων της περιοχής μελέτης.

Ακόμα, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους φίλους μου που βοήθησαν άμεσα ή έμμεσα στην υλοποίηση της παρούσας εργασίας και ιδιαίτερα τους Κλεάνθη, Νίκο, Γιώργο, Αλέξη, Μάρθα, Δάφνη, Γιώργο G, Αγγελική, Μαρίνα, Φώτη και Ιουλία. Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στην οικογένεια μου που στηρίζει τις προσπάθειες μου όλα αυτά τα χρόνια.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	1
ABSTRACT.....	1
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	2
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	3
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ	6
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	7
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ	7
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΧΑΡΤΩΝ	7
ΑΡΤΙΚΟΛΕΞΑ.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11

ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

1	ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ	14
1.1	<u>Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΟΡΕΙΝΟΥ ΧΩΡΟΥ .....</u>	<u>14</u>
1.1.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	14
1.1.2	ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΟΡΕΙΝΟΥ ΧΩΡΟΥ	16
1.1.3	Ο ΟΡΕΙΝΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	18
1.1.4	Ο ΟΡΕΙΝΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ.....	22
1.2	<u>ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ.....</u>	<u>23</u>
2	ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΡΕΙΝΟΥΣ ΟΓΚΟΥΣ.....	25
2.1	<u>ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ.....</u>	<u>28</u>
2.1.1	ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	28
2.1.2	ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	30
2.1.3	ΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ.....	32
2.1.4	ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	33
2.2	<u>ΕΘΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ.....</u>	<u>35</u>
2.2.1	ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	36

2.2.2	ΕΙΔΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΡΕΙΝΟ ΧΩΡΟ	37
2.2.3	ΝΟΜΟΣ 1650/1986 ‘ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ’	37
2.2.4	ΝΟΜΟΣ 2508/1997 ‘ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ’	38
<u>2.3</u>	<u>ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ.....</u>	<u>39</u>
<u>2.4</u>	<u>ΤΟΠΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ .....</u>	<u>44</u>
ΜΕΡΟΣ Β: ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ		
3	ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	47
4	ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	50
<u>4.1</u>	<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ .....</u>	<u>50</u>
<u>4.2</u>	<u>ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ .....</u>	<u>52</u>
4.2.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	52
4.2.2	ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ	54
<u>4.3</u>	<u>ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ .....</u>	<u>56</u>
4.3.2	ΒΑΣΙΚΑ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	59
4.3.3	ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ.....	62
4.3.4	ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	66
4.3.5	ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ.....	70
4.3.6	ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	72
<u>4.4</u>	<u>ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ .....</u>	<u>76</u>
4.4.1	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ.....	76
4.4.2	ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ.....	80
4.4.3	ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ	81
4.4.4	ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ.....	82
<u>4.5</u>	<u>ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....</u>	<u>84</u>
4.5.1	ΒΑΣΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ	84
4.5.2	ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ.....	85
4.5.3	ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	86

<u>4.6</u>	<u>ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ</u>	88
4.6.1	ΧΛΩΡΙΔΑ ΚΑΙ ΠΑΝΙΔΑ	88
4.6.2	ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	89
4.6.3	ΜΟΝΟΠΑΤΙ Ε4	90
<u>4.7</u>	<u>ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ</u>	92
4.7.1	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ	92
5	ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΠΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	93
6	SWOT ΑΝΑΛΥΣΗ	99
ΜΕΡΟΣ Γ: ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ		
7	ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	104
<u>7.1</u>	<u>ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΟΣ</u>	104
<u>7.2</u>	<u>ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</u>	106
8	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	113
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ	115
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ	119
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	124

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 4.1 Κατανομή οικισμών ανάλογα με τις υψομετρικές ζώνες (2001).	54
Πίνακας 4.2 Πραγματικός πληθυσμός με διάκριση σε πεδινά, ημιορεινά και ορεινά δημοτικά διαμερίσματα (2001).	57
Πίνακας 4.3 Αριθμός πεδινών, ημιορεινών και ορεινών δημοτικών διαμερισμάτων (δ/δ) ανά δήμο στο νομό Χανίων ποσοστά πληθυσμού που ζουν σε αυτά (2001).	58
Πίνακας 4.4 Δημογραφικά χαρακτηριστικά (2001).	59
Πίνακας 4.5 Δημογραφικά χαρακτηριστικά σε επίπεδο δήμων στο νομό Χανίων (2001).	61
Πίνακας 4.6 Πληθυσμιακή εξέλιξη 1961-2001.	62
Πίνακας 4.7 Ποσοστό πληθυσμιακής εξέλιξης 1961-2001 (%).	62
Πίνακας 4.8 Μεταβολή πραγματικού πληθυσμού από το 1971 έως το 2001 σε επίπεδο δήμων στο Νομό Χανίων.	64
Πίνακας 4.9 Δημογραφικοί δείκτες 2001.	71
Πίνακας 4.10 Δημογραφικοί δείκτες κατά δήμο στο νομό Χανίων (2001).	72
Πίνακας 4.11 Επίπεδο εκπαίδευσης (%) 2001.	74
Πίνακας 4.12 Επίπεδο εκπαίδευσης ανά δήμο στο νομό Χανίων (%) (2001).	75
Πίνακας 4.13 Ποσοστά (%) οικονομικώς ενεργού, μη ενεργού πληθυσμού και απασχολούμενων και ανέργων κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας (2001).	77
Πίνακας 4.14 Ποσοστά (%) οικονομικώς ενεργού, μη ενεργού πληθυσμού και απασχολούμενων και ανέργων κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας σε επίπεδο δήμων στο νομό Χανίων (2001).	78
Πίνακας 4.15 Υποδομές εκπαίδευσης στους ορεινούς δήμους.	85
Πίνακας 4.16 Προστατευόμενες περιοχές στο νομό Χανίων.	90
Πίνακας 4.17 Σημαντικές διαδρομές του Ε4 στην περιοχή μελέτης.	91
Πίνακας 6.1 SWOT ανάλυση.	102
Πίνακας 0.1 Κατανομή του πληθυσμού κατά ομάδες ηλικιών 5 ετών για το σύνολο της χώρας, της Κρήτης και το νομό Χανίων για το 2001.	116
Πίνακας 0.2 Επίπεδο εκπαίδευσης στην περιφέρεια (2001).	117
Πίνακας 0.3 Επίπεδο εκπαίδευσης ανά δήμο στο νομό Χανίων (2001).	118

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 4.1 Πληθυσμιακή πυραμίδα Ελλάδας (2001).	67
Διάγραμμα 4.2 Πληθυσμιακή πυραμίδα Κρήτης (2001).	67
Διάγραμμα 4.3 Πληθυσμιακή πυραμίδα νομού Χανίων (2001).	67
Διάγραμμα 4.4 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Ανατολικού Σελίνου (2001).	68
Διάγραμμα 4.5 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Γεωργιούπολης (2001).	68
Διάγραμμα 4.6 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Ιναχωρίου (2001).	68
Διάγραμμα 4.7 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Καντάνου (2001).	68
Διάγραμμα 4.8 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Κεραμειών (2001).	69
Διάγραμμα 4.9 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Πελεκάνου (2001).	69
Διάγραμμα 4.10 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Σφακίων (2001).	69
Διάγραμμα 4.11 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Φρε (2001).	69
Διάγραμμα 4.12 Πληθυσμιακή πυραμίδα κοινότητας Ασή Γωνιάς (2001).	70

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1 Θερμοκηπιακές καλλιέργειες στο δήμο Πελεκάνου.	81
Εικόνα 2 Αγροτουρισμός στην περιοχή μελέτης.	83
Εικόνα 3: Έντονο γεωμορφολογικό ανάγλυφο στην ευρύτερη περιοχή μελέτης.	119
Εικόνα 4: Πλούσιο φυσικό περιβάλλον (Δήμος Ιναχωρίου).	119
Εικόνα 5: Ορεινός παράκτιος οικισμός Σούγιας (Δήμος Ανατολικού Σελίνου).	120
Εικόνα 6: Χώρα Σφακίων.	120
Εικόνα 7: Στοιχεία εγκατάλειψης στην περιοχή μελέτης.	121
Εικόνα 8 Εγκαταλελειμμένος οικισμός στο δήμο Σφακίων.	121
Εικόνα 9: Στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς.	122
Εικόνα 10: Κάστρο Φραγκοκάστελλου, δήμος Σφακίων.	122
Εικόνα 11 Χρήση εναλλακτικών πηγών ενέργειας.	123
Εικόνα 12 Εναλλακτικές δραστηριότητες.	123

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΧΑΡΤΩΝ

Χάρτης 1 Ορεινοί όγκοι στην Ελλάδα με βάση τους χαρακτηρισμούς σύμπλεγμα ή μεμονωμένοι.	20
--	----

Χάρτης 2 Γεωγραφική θέση του νομού Χανίων στη χώρα.	48
Χάρτης 3 Γεωγραφική θέση της περιοχής μελέτης στην περιφέρεια.	49
Χάρτης 4: Κατανομή οικισμών και σχέσεις εξάρτησής τους με αστικές περιοχές.	55
Χάρτης 5 Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού στην περιοχή μελέτης ανά δήμο.	65
Χάρτης 6 Διαγραμματική απεικόνιση απασχόλησης ανά τομέα παραγωγής.	79
Χάρτης 7 Φυσικό περιβάλλον – περιοχές προστασίας.	91
Χάρτης 8 Προτεινόμενη συνένωση δήμων στην ευρύτερη περιοχή μελέτης.	96

ΑΡΤΙΚΟΛΕΞΑ

ΒΟΑΚ: Βόρειος Οδικός Άξονας Κρήτης

ΓΠΣ: Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο

ΓΠΧΣΑΑ: Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΕΠΧΣΑΑ: Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης

ΕΣΥΕ: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος

ΖΕΠ: Ζώνες Ειδικής Προστασίας

ΖΟΕ: Ζώνη Οικιστικής Επέκτασης

ΚΑΠ: Κοινή Αγροτική Πολιτική

ΚΠΣ: Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

ΜΚΟ: Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΟΠΑΑΧ: Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου

ΟΤΑ: Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης

ΠΔ: Προεδρικό Διάταγμα

ΠΕΠ: Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα

ΠΕΡΠΟ: Περιοχή Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης

ΣΑΚΧ: Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου

ΣΧΟΟΑΠ: Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης

ΤΚΣ: Τόποι Κοινοτικής Σημασίας

ΥΠΕΧΩΔΕ: Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι ορεινές περιοχές είναι περιοχές που λόγω των ιδιόμορφων χαρακτηριστικών τους, έχουν προσελκύσει το ενδιαφέρον πολλών μελετητών για την επίλυση των προβλημάτων και αξιοποίηση των ιδιαίτερων στοιχείων τους, ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες. Βασικός σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να εξετασθεί κατά πόσο οι ορεινοί οικισμοί του νομού Χανίων και ειδικότερα, οι δήμοι Ανατολικού Σελίνου, Γεωργιούπολης, Ιναχωρίου, Καντάνου, Κεραμειών, Πελεκάνου, Σφακίων, Φρε και η κοινότητα Ασή Γωνιάς, μπορούν να υιοθετήσουν ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης το οποίο θα ξεφεύγει από το κλασικό μοντέλο που συχνά εφαρμόζεται στις ορεινές περιοχές, δεδομένου ότι οι οικισμοί αυτοί παρουσιάζουν διαχρονικά μια διαφορετική εξέλιξη και δυναμική.

Το κεντρικό ζητούμενο που αναπτύσσεται, είναι κατά πόσο οι ορεινές αυτές περιοχές, οι οποίες είναι σχετικά απομονωμένες και παρουσιάζουν σημαντικές αδυναμίες, έχουν τη δυνατότητα να μην εγκαταλειφθούν εντελώς, αν και είναι δύσκολο να θεωρηθεί ότι μπορεί να υπάρξει μια πραγματικά δυνατή επιστροφή μόνιμου πληθυσμού. Αυτό όμως, το οποίο μπορεί να θεωρηθεί είναι ότι υπάρχουν κατευθύνσεις που θα συμβάλουν στη διατήρηση δραστηριοτήτων και του φυσικού πλούτου σε αυτές τις περιοχές.

Η δημογραφική συρρίκνωση που συχνά παρατηρείται δε σημαίνει οπωσδήποτε απόλυτη εγκατάλειψη του χώρου και αυτό πρόκειται να εξετασθεί, λαμβάνοντας υπόψη ότι το σχέδιο Καλλικράτης θα μπορέσει να προσφέρει δυνατότητες προσέγγισης των ορεινών περιοχών από μια άλλη οπτική εντάσσοντας τις σε διευρυμένες χωρικές ενότητες και συνεπώς, ενσωματώνοντας τις σε μια διαφορετική αναπτυξιακή στρατηγική.

Για την ανάπτυξη του θέματος και στον καθορισμό ορισμένων κατευθύνσεων, η μέθοδος που ακολουθήθηκε είναι η εξής:

- Συστηματική ανάλυση των διαθέσιμων δευτερογενών δεδομένων, έτσι ώστε να γίνει μια πρώτη διάγνωση της περιοχής μελέτης.
- Συνεντεύξεις και συζητήσεις με τους τοπικούς φορείς των περισσότερων δήμων της περιοχής μελέτης και την τοπική κοινωνία, καθώς και με φορείς της νομαρχίας Χανίων, έτσι ώστε να αναδειχθούν οι αδυναμίες και τα δυνατά

στοιχεία της περιοχής που εξετάζεται. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι, η ανταπόκριση των τοπικών φορέων δεν ήταν πάντα πολύ θετική και αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις ιδιαιτερότητες που εμφανίζουν οι περιοχές αυτές και στην ίδια την οργάνωση των δήμων.

Η παρούσα μελέτη, δομείται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος αναλύεται το θεωρητικό υπόβαθρο που υπάρχει γύρω από τις ορεινές περιοχές και ειδικότερα, ορίζονται οι ορεινές περιοχές, παρουσιάζονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και εξετάζονται οι πολιτικές που αφορούν την ανάπτυξη έμμεσα ή άμεσα των ορεινών περιοχών. Στο δεύτερο μέρος, αναλύεται και αξιολογείται η υφιστάμενη κατάσταση της περιοχής μελέτης η οποία συγκρίνεται με την ευρύτερη περιοχή ειδικά του νομού Χανίων, εντοπίζοντας έτσι τις ευκαιρίες και τα προβλήματα ανάπτυξης της συγκεκριμένης περιοχής. Στο τελευταίο μέρος, προτείνονται βασικές κατευθύνσεις για την ανάπτυξη της περιοχής μελέτης λαμβάνοντας υπόψη τη συνένωση των δήμων σε μεγαλύτερες χωρικές ενότητες όπως αυτή προβλέπεται από το σχέδιο Καλλικράτης.

ΜΕΡΟΣ Α': ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

1 ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

1.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΟΡΕΙΝΟΥ ΧΩΡΟΥ

1.1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κάθε ορεινός όγκος είναι διαφορετικός από τους άλλους. Έχει τη δική του ιστορία, το δικό του πολιτισμό, τα δικά του ήθη και έθιμα που τον κάνουν να ξεχωρίζει. Ως εκ τούτου, δεν υπάρχει ομοιογένεια στον ορεινό χώρο. Παρόλα αυτά, οι ορεινές περιοχές και οι ορεινοί οικισμοί, όπου και αν βρίσκονται, τείνουν να παρουσιάζουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά.

Μεταξύ των πιο σημαντικών χαρακτηριστικών, θα μπορούσαν να αναφερθούν το πρόβλημα της γήρανσης (Duquenne, 2009), τα χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης του πληθυσμού, η περιθωριοποίηση της οικονομίας, το πολύ χαμηλό επίπεδο βασικής κοινωνικής και πολιτιστικής υποδομής στα μικρά οικιστικά κέντρα και το πολύ υψηλό κόστος αντιμετώπισης των προβλημάτων λόγω έλλειψης οικονομιών συγκέντρωσης και κλίμακας. Η απουσία αστικών ή ημιαστικών κέντρων που να λειτουργούν ως κόμβοι διοίκησης και υπηρεσιών εμποδίζει τη συγκρότηση δικτύων στήριξης των ορεινών επιχειρήσεων. Οι ανεπάρκειες του οδικού δικτύου και των συγκοινωνιακών εξυπηρετήσεων έχουν ως αποτέλεσμα περιοδικούς αποκλεισμούς των ορεινών οικισμών λόγω καιρικών φαινομένων που τους καθιστούν αδιάβατους. Επίσης, ορισμένοι ορεινοί όγκοι χαρακτηρίζονται από τάσεις εγκατάλειψης της γεωργικής γης, διάβρωση του εδάφους, υποβάθμιση του αγροτικού τοπίου, των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας, και από μείωση της γεωργικής απασχόλησης και αύξηση της ανεργίας. Τέλος, το ορεινό φυσικό τοπίο, συνεχώς αλλοιώνεται από την περιοδική αποψίλωση των δασών και των δασικών εκτάσεων, λόγω πυρκαγιών, και από την επιφανειακή εξόρυξη ορυκτών (ΥΠΕΧΩΔΕ, 2004).

Από την άλλη, αρκετά είναι και τα κοινά χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών που τις κάνουν πολύ ιδιαίτερες. Οι ορεινές περιοχές παρουσιάζουν ενδιαφέρον φυσικό περιβάλλον με πλούσια χλωρίδα και πανίδα και μοναδικής ομορφιάς και αυθεντικότητας τοπία. Παρουσιάζουν επίσης, μεγάλο ιστορικό ενδιαφέρον με πλήθος ορεινών οικισμών με χαρακτηριστικά γνωρίσματα τη διατήρηση της παράδοσης και την λαϊκή αρχιτεκτονική κληρονομιά. Οι ορεινές περιοχές, διαθέτουν ακόμη σημαντική πολιτισμική κληρονομιά με πολλούς αρχαιολογικούς και ιστορικούς τόπους. Η

ποικιλομορφία του ορεινού πολιτισμού οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι για πολλά χρόνια οι περιοχές αυτές ήταν απομονωμένες και ανέπτυξαν έτσι διαφοροποιημένα από τις υπόλοιπες περιοχές χαρακτηριστικά (Grotzbach and Stadel, 1997).

Αν και οι περισσότερες ορεινές περιοχές χαρακτηρίζονται από αναπτυξιακή υστέρηση, σύμφωνα με τον Α. Κρητικό ‘ορεινότητα δε σημαίνει μειονεκτικότητα’ (Κομνηνίδης, 2001). Η ορεινότητα μιας περιοχής δεν ταυτίζεται με τη μειονεκτικότητα (Duquenne, 2009), όμως η ανεπαρκής ενσωμάτωση των ορεινών περιοχών στον εθνικό χώρο, εξαιτίας της δύσκολης πρόσβασης και της σχετικής απομάκρυνσης, προκαλεί προβλήματα περιθωριοποίησης και εξάρτησης (Μπεριάτος, 2001). Από οικονομική άποψη, οι ορεινές περιοχές υστερούν σημαντικά των πιο ανεπτυγμένων περιοχών όμως από άποψη φυσικών και περιβαλλοντικών χαρακτηριστικών, οι ανεπτυγμένες περιοχές είναι αυτές που υστερούν των ορεινών περιοχών.

Επιπλέον, στις ορεινές περιοχές κυριαρχούν τα παραδοσιακά συστήματα παραγωγής του πρωτογενή τομέα. Συνεπώς, οι κάτοικοι οι οποίοι δε θέλουν να ασχοληθούν με αυτές τις δραστηριότητες είναι αναγκασμένοι να εγκαταλείψουν τους οικισμούς τους και να μεταναστεύσουν στα αστικά κέντρα για περισσότερες ευκαιρίες. Η ΚΑΠ, που αναλύεται σε επόμενο κεφάλαιο, έδινε κίνητρα για την ενίσχυση του πρωτογενή τομέα αλλά αυτό που ουσιαστικά έκανε, ήταν να επιβραδύνει τη μετανάστευση των κατοίκων προς τις πόλεις (Γούσιος, 1999).

Τα τελευταία χρόνια, παρατηρούνται αλλαγές στη συμπεριφορά της ζήτησης του αστικού πληθυσμού που εκφράζουν μια αυξημένη ανάγκη για ποιότητα ζωής και άλλες μορφές αναψυχής. Η αύξηση της ζήτησης νέων εναλλακτικών και ήπιων μορφών τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός, ο χειμερινός τουρισμός, ο ορεινός τουρισμός, ο περιπατητικός τουρισμός, προσφέρει πραγματικές προοπτικές για τις ορεινές περιοχές. Οι περιοχές αυτές, έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν αγαθά και υπηρεσίες που ανταποκρίνονται στις νέες ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας και τα οποία δεν παρέχονται στα αστικά κέντρα. Αυτό οδήγησε σταδιακά στην εντατικοποίηση της παραθεριστικής κατοικίας σε αυτές τις περιοχές.

Οι ορεινές περιοχές είναι ως επί τω πλείστον, αγροτικές περιοχές οι οποίες χαρακτηρίζονται ιδιαίτερα από το φυσικό τους περιβάλλον στο οποίο δεν μπορούν να λειτουργήσουν όλες οι οικονομικές δραστηριότητες αλλά αναπτύσσονται άλλες δραστηριότητες οι οποίες δεν μπορούν να αναπτυχθούν σε αστικές περιοχές

(Λαμπριανίδης, 2004). Οι δραστηριότητες αυτές θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν για την αναγέννηση συνολικά του ορεινού χώρου. Η αναγνώριση των ιδιομορφιών, των προβλημάτων και των προοπτικών ανάπτυξης των ορεινών περιοχών ενισχύει την ανάγκη άσκησης ειδικών πολιτικών χωρικής ανάπτυξης με επιμέρους στόχους την άρση της μειονεκτικότητας και των χωρικών ανισοτήτων, την επίτευξη πολυκεντρικής χωρικής οργάνωσης στο σύνολο της έκτασης του εθνικού χώρου, την προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, τη βελτίωση της απασχόλησης και την διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής (ΥΠΕΧΩΔΕ, 2004).

1.1.2 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΟΡΕΙΝΟΥ ΧΩΡΟΥ

Δεν υπάρχει ένας ενιαίος ορισμός για τον ορεινό χώρο. Η ΕΕ, το 1975, στο πλαίσιο της εφαρμογής της πολιτικής για τις περιθωριοποιημένες περιοχές¹, όρισε δύο βασικές κατηγορίες προβληματικών περιοχών, α) τις μειονεκτικές και β) τις καθαρά ορεινές περιοχές (Ευστράτογλου, 1998).

Ως μειονεκτικές περιοχές ορίζονται οι αγροτικές περιοχές που χαρακτηρίζονται από φτωχές διαρθρώσεις, όπως ορεινή γεωργική γη, χαμηλά γεωργικά εισοδήματα, πληθυσμιακή μείωση και γενικότερα χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο συγκριτικά με τις υπόλοιπες περιοχές.

Ως ορεινές περιοχές καθορίζονται οι περιοχές που βρίσκονται σε υψόμετρο μεγαλύτερο των 600μ. από την επιφάνεια της θάλασσας και η μέση κλίση του εδάφους τους είναι μεγαλύτερη από 20%.

Ειδικότερα για την Ελλάδα², καθορίζονται οι ορεινές περιοχές ως τους δήμους, κοινότητες και οικισμούς εκείνους που η κτηματική τους έκταση βρίσκεται σε υψόμετρο υψηλότερο από 800μ., ή βρίσκονται μεταξύ 600μ. και 800μ. με κλίσεις τουλάχιστον 16%, ή βρίσκονται κάτω από 600μ. με κλίσεις τουλάχιστον 20%. Εάν ένας δήμος, κοινότητα ή οικισμός έχει μια από τις παραπάνω περιπτώσεις σε ποσοστό κτηματικής έκτασης τουλάχιστον 80% ή το άθροισμα όλων των περιπτώσεων είναι τουλάχιστον 80% επί του συνόλου της κτηματικής του έκτασης, τότε είναι δυνατόν να ενταχθεί στις ορεινές περιοχές.

¹ Οδηγία 268/1975 'περί της ορεινής γεωργίας και της γεωργίας σε ορισμένες περιοχές'.

² Μέσω της οδηγίας 81/645/ΕΟΚ.

Η ΕΣΥΕ, ορίζει διαφορετικά τον ορεινό χώρο και ταξινομεί τους ΟΤΑ σε πεδινούς, ημιορεινούς και ορεινούς. Έτσι, ορεινοί χαρακτηρίζονται οι ΟΤΑ εκείνοι που ‘η εδαφική τους επιφάνεια είναι κατ’ εξοχήν κεκλιμένη και ανώμαλη, χωρίζεται από χαράδρες ή καλύπτεται από απότομους ορεινούς όγκους που δημιουργούν πολλαπλές και βαθιές εδαφικές πτυχώσεις με υψομετρικές διαφορές μεγαλύτερες των 400μ.’ και εκείνοι που ‘η εδαφική τους επιφάνεια ή μεγάλο μέρος της βρίσκεται σε υψόμετρο ανώτερο από 800μ. από την επιφάνεια της θάλασσας’. Ενώ, ημιορεινοί χαρακτηρίζονται οι ΟΤΑ εκείνοι, των οποίων ‘η εδαφική περιοχή βρίσκεται στις υπώρειες των βουνών ή των οποίων η έκταση διαμοιράζεται κατά το ήμισυ, περίπου, στην πεδιάδα και κατά το άλλο ήμισυ στο βουνό, αλλά πάντοτε με υψόμετρο κάτω από 800μ. για το μεγαλύτερο μέρος του ΟΤΑ’ (www.statistics.gr).

Και στις δύο περιπτώσεις ορισμού του ορεινού χώρου, το βασικό κριτήριο για τον προσδιορισμό του ορισμού του είναι το υψόμετρο και οι κλίσεις, δηλαδή δύο καθαρά γεωγραφικά χαρακτηριστικά.

Από οικονομική – αναπτυξιακή άποψη, σύμφωνα με έρευνα³, ο ορεινός χώρος περιλαμβάνει τους ΟΤΑ που βρίσκονται σε υψόμετρο άνω των 600μ., δηλαδή σε υψόμετρο μεγαλύτερο από αυτό που μπορεί να καλλιεργηθεί η ελιά. Ο προσδιορισμός αυτός θεωρείται αποδεκτός από τον ΟΟΣΑ και την υπόλοιπη Ευρώπη. Η μελέτη αυτή εντάχθηκε στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα ‘Περιβάλλον’ του Π ΚΠΣ. (ΥΠΕΧΩΔΕ, 2000).

Η μελέτη με θέμα ‘Οι δυναμικές των ορεινών και προβληματικών περιοχών στο πλαίσιο των γενικότερων εξελίξεων και μετασχηματισμών του αγροτικού χώρου’⁴, χρησιμοποιεί για την ανάλυση του ορεινού χώρου 4 κριτήρια για τον προσδιορισμό της ορεινότητας των νομών της χώρας το 1991⁵.

- Το 1^ο κριτήριο αφορά στο ρόλο του πληθυσμού: ορεινός νομός ορίζεται αυτός στον οποίο τουλάχιστον το 20% του πληθυσμού του διαμένει σε ορεινές περιοχές, όπως η ΕΣΥΕ προσδιορίζει τους ΟΤΑ. Έτσι, προσδιορίζονται 16 νομοί.

³ Για το ‘Στρατηγικό πρόγραμμα δράσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών’ που ανατέθηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ, στο Κέντρο Στρατηγικού Σχεδιασμού ‘Πίνδος’ και στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

⁴ Εκπονήθηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος ‘Περιβάλλον’ του Π ΚΠΣ.

⁵ ΥΠΕΧΩΔΕ, 2004.

- Το 2^ο κριτήριο αφορά τη σημασία της έκτασης: ορεινός νομός ορίζεται αυτός στον οποίο η έκταση της ορεινής περιοχής αποτελεί περισσότερο από το 50% της έκτασης του νομού. Έτσι, προσδιορίζονται 19 νομοί.
- Το 3^ο κριτήριο λαμβάνει υπόψη του το απόλυτο μέγεθος της ορεινής έκτασης, δεδομένου ότι το 2^ο κριτήριο επηρεάζεται από το απόλυτο μέγεθος της μεταβλητής: ορεινός νομός ορίζεται αυτός στον οποίο η ορεινή έκταση ξεπερνάει συνολικά τα 1.000.000 στρέμματα. Προσδιορίζονται έτσι, 26 νομοί.
- Το 4^ο κριτήριο αφορά το υψόμετρο: ορεινός νομός είναι εκείνος στον οποίο υπάρχει σημαντική έκταση και πληθυσμός σε υψόμετρο άνω των 800μ. Έτσι, προσδιορίζονται 17 νομοί.

1.1.3 Ο ΟΡΕΙΝΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Συνηθέστερα, ως γενικός ορισμός για τον ορεινό χώρο στην Ελλάδα, σε επίπεδο δημοτικών διαμερισμάτων, σύμφωνα με το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου, καθορίζεται το σύνολο των περιοχών που εκτείνονται σε υψόμετρο άνω των 800μ., καθώς και περιοχές με χαμηλότερο υψόμετρο υπό προϋποθέσεις. Πρέπει δηλαδή, τουλάχιστον το 50% της έκτασης του δημοτικού διαμερίσματος να υπάγεται σε κλίσεις άνω του 16% για τη ζώνη από 600μ. έως 800μ. και 20% για τη ζώνη μεταξύ 400μ. και 600μ., καθώς και η έντονη απομόνωση των ορεινών περιοχών που περιβάλλονται από ζώνες με μεγάλο υψόμετρο.

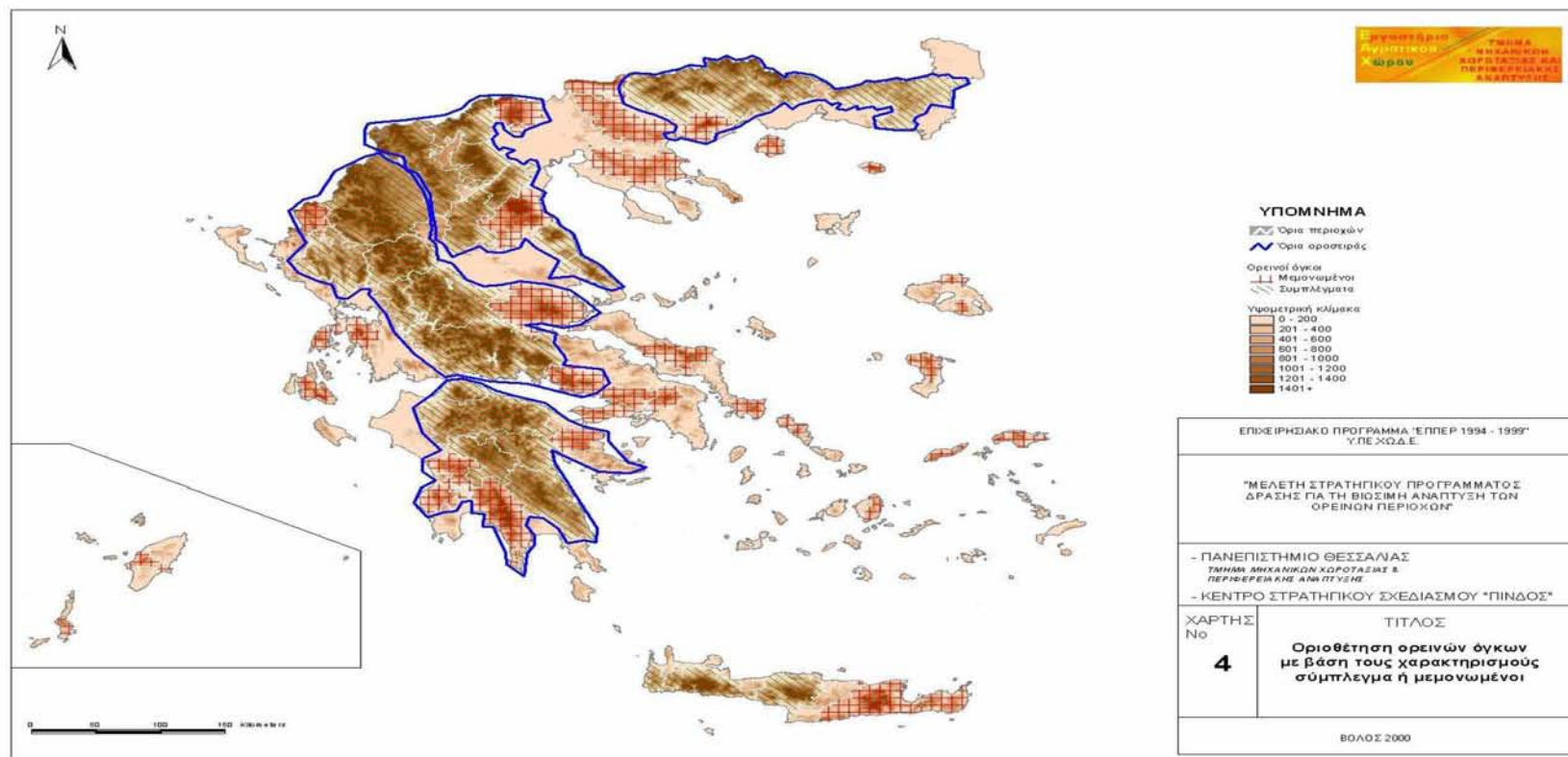
Ο ελληνικός ορεινός χώρος, χαρακτηρίζεται από πλούσιο βιολογικό, γεωφυσικό, αισθητικό, ιστορικό και παραγωγικό περιβάλλον. Περιλαμβάνει σπάνια και ευαίσθητα προστατευόμενα οικοσυστήματα και ενδιαίτηματα που εντάσσονται σε διεθνή προγράμματα, καθεστώτα και συμβάσεις (NATURA, RAMSAR, Σύμβαση της Βέρνης). Συγκεντρώνει επίσης, μεγάλο αριθμό σημαντικών οικισμών, παραδοσιακών οικισμούς, υψηλής αξίας αρχαιολογικούς τόπους και μνημεία, καθώς και σημαντικές οικονομικές δραστηριότητες με έμφαση στον πρωτογενή τομέα. Παρόλα αυτά, παρουσιάζει, όπως σχεδόν κάθε ορεινή περιοχή, σημαντικά προβλήματα προσπελασιμότητας, ανεπάρκειας υποδομών, φθίνουσα δημογραφική πορεία και κινδύνους υποβάθμισης και ερημοποίησης των φυσικών οικοσυστημάτων.

Αναλυτικότερα, ο ορεινός χώρος της Ελλάδας καταλαμβάνει το 42% έως 65% της επικράτειας, ανάλογα με τους ορισμούς της ΕΣΥΕ και της σχετικής Οδηγίας της ΕΕ

αντίστοιχα, ενώ συγκεντρώνει μόλις το 10% με 13% του συνολικού πληθυσμού της χώρας αντίστοιχα. Διακρίνεται σε ορεινές χωρικές ενότητες και μεμονωμένους ορεινούς όγκους ως εξής (ΥΠΕΧΩΔΕ, 2004):

- Βόρεια Πίνδος, με κυριότερα βουνά το Σμόλικα, τα Τζουμερκα, το Βέρμιο.
- Ορεινά Συμπλέγματα του Ολύμπου και του Πηλίου, με κυριότερα βουνά τον Όλυμπο, την Όσα, τα Πιέρια και το Πήλιο.
- Νότια Πίνδος, με κυριότερα βουνά το Παναιτωλικό, τα Βαρδούσια, τη Γκίονα, τον Παρνασσό.
- Ορεινό σύμπλεγμα της Ροδόπης, με κυριότερα βουνά το Μενοίκιο, το Φαλακρό, το Παγγαίο.
- Ορεινό σύμπλεγμα της Πελοποννήσου (Μοριάς), με κυριότερα βουνά το Μαίναλο, τον Πάρωνα, τον Ταΰγετο, το Όρος Παναχαΐκό.
- Ορεινό σύμπλεγμα της Κρήτης, με κυριότερα βουνά τα Λευκά Όρη, τη Δίκτη, την Ίδη.
- Μεμονωμένοι ορεινοί όγκοι.

Χάρτης 1 Ορεινοί όγκοι στην Ελλάδα με βάση τους χαρακτηρισμούς σύνπλεγμα ή μεμονωμένοι.

Πηγή: ΥΠΕΧΩΔΕ, Μελέτη Στρατηγικού Προγράμματος δράσης για τη βιώσιμη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, 2000.

Για πολλούς αιώνες, ο ελληνικός ορεινός χώρος υπήρξε ο βασικός χώρος εγκατάστασης των κατοίκων έναντι των πεδιάδων, για λόγους κυρίως ασφάλειας, με κύρια βάση παραγωγής τον αγροτικό τομέα. Για αυτό άλλωστε, υπάρχουν πολλοί αξιόλογοι παραδοσιακοί οικισμοί και μνημεία όλων των εποχών διάσπαρτα στο φυσικό περιβάλλον. Η σταδιακή μετακίνηση όμως, των πληθυσμών προς τα αστικά κέντρα, τις πεδινές και τις παράκτιες περιοχές είχε ως αποτέλεσμα οι ορεινές περιοχές σήμερα να εμφανίζουν τη χαμηλότερη πυκνότητα πληθυσμού, αλλά παρόλα αυτά, τη μεγαλύτερη πυκνότητα οικισμών ανά 100 χλμ², σε σχέση με την υπόλοιπη επικράτεια. Λόγω αυτής της στροφής του πληθυσμού, ο ορεινός χώρος αποτελείται κυρίως, από περιοχές που απειλούνται από δημογραφική εγκατάλειψη και είναι λόγω της γεωγραφικής τους θέσης μειονεκτικές, εντείνοντας έτσι, τις περιφερειακές και χωροταξικές ανισότητες σε εθνικό, περιφερειακό αλλά και τοπικό επίπεδο.

Η απουσία ολοκληρωμένου σχεδιασμού δεν έχει επιτρέψει μέχρι σήμερα την πλήρη αξιοποίηση της παραγωγικής βάσης των ορεινών περιοχών στα ευρύτερα αναπτυξιακά συμπλέγματα στα οποία εντάσσονται. Τα ελληνικά βουνά, όπως έχει αναφερθεί και προηγουμένως, αποτελούνται από αξιόλογα και ιδιαίτερα εύθραυστα φυσικά και ανθρώπινα οικοσυστήματα τα οποία απειλούνται σοβαρά από ανθρώπινους παράγοντες. Για το λόγο αυτό, μια ενιαία και ολοκληρωμένη χωροταξική και περιβαλλοντική πολιτική για τις ορεινές περιοχές της χώρας με βασικό στόχο την προστασία και την ανάπτυξή τους, καθώς και τη διαχείριση τους θα έλυνε αρκετά προβλήματα. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, έχουν ήδη αναπτυχθεί δίκτυα συνεργασίας τα οποία στοχεύουν στην ανταλλαγή εμπειριών και την αξιοποίηση δικτύων ορεινών περιοχών, όπως είναι οι διεθνείς πρωτοβουλίες Euromontana και Balcanmontana, καθώς και η Σύμβαση των Άλπεων (Μπεριάτος, 2005). Η αξιοποίηση, τα τελευταία χρόνια, των διάφορων πολιτικών και κατευθύνσεων τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και εθνικό επίπεδο έχει προσφέρει αρκετές ευκαιρίες στις ορεινές περιοχές της χώρας, παρά την απουσία ενιαίας πολιτικής για τους ορεινούς όγκους.

1.1.4 Ο ΟΡΕΙΝΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

‘Εκεί πάνω υπάρχει ένας άλλος κόσμος, που δεν είναι δυνατόν να τον φανταστεί όποιος δεν τον έχει ζήσει. Αμέτρητα τα ενδιαφέροντα σημεία: τα ίχνη λατρείας και ζωής των αρχαίων, αλλά και των νεότερων. Λιθάρια από κτίσματα της εποχής των Βενετών ή των Τούρκων κατακτητών, όπου έμεναν οι κυνηγημένοι ή οι επαναστάτες των χρόνων εκείνων. Μετερίζια πρόχειρα ή κάστρα χτιστά. Εξωκλήσια σε κορφές ή σε κοιλάδες. Μια αφάνταστη ποικιλία χλωρίδας, και η πανίδα, που λιγοστεύει απογοητευτικά.’ (Πλυμάκης, 2008).

Η έκφραση αυτή, μπορεί να χαρακτηρίσει τα κρητικά βουνά με πλήρη σαφήνεια. Οι ορεινές περιοχές της Κρήτης, έχουν ιδιαίτερη σημασία όχι μόνο λόγω του πλούσιου ιστορικού ενδιαφέροντος αλλά και λόγω των γεωμορφολογικών και κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών που σηματοδοτούν. Αποτελούσαν ζωτικό χώρο για τους οικισμούς που αναπτύσσονταν στην έκτασή τους και οι οποίοι, συνήθως εξαρτιόνταν από ένα παραγωγικό κέντρο που βρισκόταν σε ένα από τα πολλά οροπέδια του νησιού. Η σημασία των ορεινών όγκων στην Κρητική ιστορία είναι εμφανής σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής, από την ελληνική μυθολογία έως τις σύγχρονες παραδόσεις και θρύλους.

Οι ορεινοί οικισμοί της Κρήτης, ακόμα και σήμερα, έχουν έντονα παραδοσιακά στοιχεία, αλλά αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα. Στις περιοχές αυτές, όλοι οι δείκτες που συνθέτουν την αναπτυξιακή διαδικασία, σε όλες τις παραμέτρους τους, υστερούν κατά πολύ των υπόλοιπων περιοχών του νησιού. Παράδειγμα αποτελεί, το κατά κεφαλήν εισόδημα της Κρήτης το οποίο βρίσκεται πάνω από το μέσο όρο της χώρας όμως, υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην ορεινή ζώνη και την υπόλοιπη Κρήτη. Γι’ αυτό άλλωστε, το ανθρώπινο δυναμικό που ζει στις ορεινές περιοχές, μετακινείται είτε μόνιμα, είτε εποχιακά, προς τις πιο αναπτυγμένες περιοχές (Περιφέρεια Κρήτης, 1999).

Η ιδιαιτερότητα πάντως, που εμφανίζει ο ορεινός χώρος της Κρήτης, είναι ο λεγόμενος Μεσογειακός χαρακτήρας δηλαδή, η γειτνίαση των ορεινών περιοχών του νησιού με αναπτυγμένες παράκτιες περιοχές και οι φυσικές και ανθρωπογενείς καταλληλότητες που βοηθούν τη διαβίωση σε αυτές τις, πολιτισμικά πλούσιες, περιοχές.

1.2 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Η στρατηγική ανάπτυξης είναι ένα ολοκληρωμένο σύνολο στόχων και παρεμβάσεων το οποίο ορίζεται για κάθε τομέα το οποίο προκύπτει από την ανάλυση και αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής που μελετάται. Σε γενικές γραμμές, η αναπτυξιακή στρατηγική είναι απόρροια πολλών παραγόντων οι οποίοι πρέπει να αναλυθούν και να αξιολογηθούν. Ειδικά για τις ορεινές περιοχές, ιδιαίτερα ευαίσθητες περιοχές, οι παράγοντες που τις επηρεάζουν είναι περισσότεροι και για το λόγο αυτό, ο καθορισμός της στρατηγικής ανάπτυξης είναι πολύπλοκος.

Η αναπτυξιακή στρατηγική προσδιορίζει συγκεκριμένους στόχους για κάθε περιοχή μελέτης, καθώς και διαδικασίες για την επίτευξή τους. Η στρατηγική ανάπτυξης εξαρτάται από ορισμένους παράγοντες που επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα τη λήψη αποφάσεων για τη διατύπωση της στρατηγικής. Τέτοιοι παράγοντες είναι η κλίμακα αναφοράς, ο βασικός χαρακτήρας και η φυσιογνωμία των περιοχών.

Για τις ορεινές περιοχές, η στρατηγική ανάπτυξης, σύμφωνα με το ΕΣΠΑ, είναι κοινή σε εθνικό επίπεδο και αποσκοπεί στην ανασυγκρότηση των δραστηριοτήτων παραγωγής και κατοίκησης με ταυτόχρονη προστασία στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και στη διασφάλιση της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης, συνδυάζοντας το παραδοσιακό με το σύγχρονο. Σε περιφερειακό επίπεδο, η στρατηγική ανάπτυξης βασίζεται στους γενικούς στόχους και παρεμβάσεις της εθνικής στρατηγικής, αλλά τους προσαρμόζει με βάση τα κύρια προβλήματα και τις προοπτικές ανάπτυξης κάθε περιφέρειας.

Έτσι, για την περιφέρεια της Κρήτης, σύμφωνα με το ΕΠ Κρήτης και Νήσων Αιγαίου, η αναπτυξιακή στρατηγική, προσαρμοσμένη στις κατευθύνσεις της εθνικής στρατηγικής, στοχεύει στην ανάπτυξη ενός ισόρροπου και πολυκεντρικού συστήματος οικισμών και μιας νέας σχέσης πόλης – υπαίθρου, με ιδιαίτερη έμφαση στην υλοποίηση ολοκληρωμένων παρεμβάσεων στις ορεινές περιοχές, στην εξασφάλιση της ισότητας πρόσβασης στις υποδομές και τη γνώση και στην αειφόρο ανάπτυξη και ορθολογική διαχείριση και προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Η στρατηγική ανάπτυξης εξειδικεύεται ακόμη περισσότερο σε μικρότερη κλίμακα.

Ο βασικός χαρακτήρας και η φυσιογνωμία των ορεινών περιοχών παίζουν σημαντικό ρόλο στη διατύπωση της αναπτυξιακής στρατηγικής. Κάθε περιοχή έχει διαφορετικά

χαρακτηριστικά και συνεπώς διαφορετικές απαιτήσεις σε στόχους και παρεμβάσεις ανάπτυξης. Πρέπει να λαμβάνονται υπόψη δηλαδή, όλα τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά και ευκαιρίες κάθε περιοχής έτσι ώστε να είναι αποτελεσματικοί οι στόχοι που προσδιορίζονται.

Συμπερασματικά, η σωστή αναπτυξιακή στρατηγική αντιμετωπίζει τα προβλήματα που παρουσιάζει κάθε περιοχή και παρεμβαίνει για την ανάπτυξη της. Επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες οι οποίοι πρέπει να μελετηθούν και είναι διαφορετικοί για κάθε χωρική ενότητα. Αυτό βέβαια, μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο στην ανάπτυξη μιας επιτυχημένης στρατηγικής λόγω της μη αποδοχής καινοτόμων και εναλλακτικών μέσων. Επιπλέον, κάθε χωρική ενότητα αλληλεπιδρά και με τις άλλες χωρικές ενότητες και για το λόγο αυτό υπάρχει σχέση εξάρτησης μεταξύ τους.

2 ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΡΕΙΝΟΥΣ ΟΓΚΟΥΣ

Γενικά, οι πολιτικές για κάθε χωρική ενότητα και ιδιαίτερα της υπαίθρου, πρέπει να εναρμονίζονται με το φυσικό τους περιβάλλον και να λαμβάνουν μέτρα για την προστασία και διατήρησή του. Κάθε περιοχή έχει τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που πρέπει να αναδειχθούν με τρόπο βιώσιμο (Abercrombie, 1959). Όσον αφορά στις ορεινές περιοχές, είναι γνωστό ότι, το ιδιαίτερα ευαίσθητο περιβάλλον και τα έντονα γεωμορφολογικά στοιχεία επηρεάζουν καθοριστικά την κοινωνικοοικονομική τους ανάπτυξη και ως εκ τούτου, οι αναπτυξιακές πολιτικές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

Στη Διάσκεψη του Ρίο των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, το 1992, αναγνωρίστηκε διεθνώς η ιδιαιτερότητα των ορεινών περιοχών. Ειδικότερα, με το Κεφάλαιο 13 της Agenda 21, καθορίζονται τα φυσικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά τους για τη 'Διαχείριση Εύθραυστων Οικοσυστημάτων και την Βιώσιμη Ανάπτυξη των Βουνών' ως εξής:

‘τα όρη αποτελούν σημαντική πηγή ύδατος, ενέργειας και βιοποικιλότητας, καθώς και πηγή βασικών πόρων όπως είναι τα ορυκτά, δασοκομικά και γεωργικά προϊόντα, αλλά και τόπος αναψυχής. Δεδομένης της σπουδαιότητας τους ως οικοσυστημάτων αντιπροσωπευτικών της πολυσύνθετης και αλληλοεξαρτώμενης οικολογίας του πλανήτη μας, το ορεινό περιβάλλον είναι ζωτικής σημασίας για την επιβίωση του συνολικού οικοσυστήματος. Εντούτοις, τα ορεινά οικοσυστήματα μεταβάλλονται τάχιστα δεδομένου ότι υφίστανται επιταχυνόμενη διάβρωση του εδάφους, κατολισθήσεις, ταχεία απώλεια οικοτόπων και γενετικής ποικιλομορφίας. Από ανθρωπολογική πλευρά, διαπιστώνεται ευρεία εξάπλωση της φτώχειας στους κατοίκους των ορεινών περιοχών και απώλεια του παραδοσιακού στοιχείου. Ως αποτέλεσμα, οι περισσότερες ορεινές περιοχές του πλανήτη βιώνουν περιβαλλοντική υποβάθμιση. Συνεπώς, απαιτείται να ληφθούν άμεσα οι αναγκαίες πρωτοβουλίες για την ενδεδειγμένη διαχείριση των φυσικών πόρων των ορεινών περιοχών και την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη των κατοίκων των εν λόγω περιοχών. Περίπου το 10% του πληθυσμού της γης ζει σε ορεινές περιοχές μεγάλων υψομέτρων και συνεπώς εξαρτάται από τα φυσικά διαθέσιμα των βουνών. Ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό (40% περίπου), που ζει σε πλαγιές μέσων και μικρότερων υψομέτρων, επωφελείται απ’ αυτά και ειδικότερα από το νερό. Τα βουνά είναι αποθήκη βιοποικιλότητας και απειλούμενων ειδών’.

Το 2002 ορίστηκε από τον ΟΗΕ ως Διεθνές Έτος Βουνού, ενισχύοντας έτσι τις πολιτικές για τη διαχείριση των ορεινών περιοχών οι οποίες πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την πολυπλοκότητα που τις χαρακτηρίζει (Messerli and Bernbaum, 2004). Παρόλο που οι ορεινές περιοχές διακρίνονται για την βιολογική και πολιτιστική ποικιλομορφία τους, παρατηρείται ότι, σε αρκετές χώρες, το επίπεδο ζωής του ορεινού πληθυσμού είναι σημαντικά μικρότερο από το αντίστοιχο σε εθνικό επίπεδο ενώ ταυτόχρονα, αρκετά ορεινά οικοσυστήματα υποφέρουν από περιβαλλοντική υποβάθμιση. Μέχρι πρόσφατα, ωστόσο, δεν υπήρχε, σε παγκόσμια κλίμακα, πολιτική εξειδικευμένη στην προστασία και ανάδειξη των ορεινών περιοχών. Η Σύμβαση των Άλπεων που υιοθετήθηκε μόλις το 1991 αποτελεί την πρώτη υπερεθνική συμφωνία, ενώ λίγα χρόνια πριν τη Σύμβαση είχαν εκδοθεί οι πρώτοι νόμοι για την προστασία των βουνών της περιοχής αυτής (Villeneuve et. al., 2002).

Πολλές χώρες όμως, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, ακόμα και σήμερα, δεν έχουν υιοθετήσει ειδική νομοθεσία για την προστασία και την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών αλλά προσπαθούν μέσω τομεακών νόμων για συγκεκριμένα θέματα (π.χ. δάση, ύδατα κ.ά.) να συμπεριλάβουν και τις ορεινές εκτάσεις. Οι νόμοι αυτοί, είναι μεν εφαρμόσιμοι στις ορεινές περιοχές, αλλά αφορούν ευρύτερο πεδίο και για το λόγο αυτό, τίθεται θέμα αποτελεσματικότητας τους ως προς τις πραγματικές ανάγκες των ορεινών όγκων.

Γενικά, οι νόμοι των διάφορων χωρών που αφορούν την προστασία των ορεινών όγκων έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά εξαιτίας των παρόμοιων προβλημάτων που εμφανίζουν οι ορεινές περιοχές. Οι νόμοι αυτοί στοχεύουν κυρίως, στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη των ορεινών κοινοτήτων με ταυτόχρονη προστασία του περιβάλλοντος. Ορίζουν τις ορεινές περιοχές με βασικό κριτήριο το υψόμετρο και προωθούν οικονομικές δραστηριότητες σε ορεινές ζώνες μέσω ειδικών κινήτρων. Επιδιώκουν επιπλέον, την κοινωνική ευημερία με τη βελτίωση των υποδομών μεταφοράς, εκπαίδευσης, υγείας κ.ά. Στοχεύουν ακόμη, στην προστασία του περιβάλλοντος κυρίως με τη προστασία των δασών, του εδάφους και των υδάτων στις ορεινές περιοχές.

Ειδικότερα, οι πολιτικές που εφαρμόζονται στις ορεινές περιοχές είναι πλέον πολυτομεακές και δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην αειφορική ανάπτυξη. Δηλαδή, σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των ορεινών περιοχών παίζουν και η πολιτικές για την

προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Πολύ σημαντική για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών είναι και η αρχή της επικουρικότητας, καθώς μπορεί οι ορεινοί όγκοι να παρουσιάζουν παρόμοια προβλήματα και χαρακτηριστικά όμως, κάθε ορεινός όγκος είναι διαφορετικός από τον άλλο και έχει επομένως, διαφορετικές δυνατότητες και ευκαιρίες ανάπτυξης (Φαρασλής, 2000). Σε γενικές γραμμές, η ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, συνδέεται με τη δημιουργία σημαντικών έργων υποδομής και την προώθηση βιώσιμων προτύπων παραγωγής και διαβίωσης με στόχο την αύξηση της προσπελασιμότητας και μείωση των χρονοαποστάσεων των διάφορων ορεινών περιοχών από τα αστικά κέντρα (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2009).

2.1 ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι πολιτικές που αφορούν την ορθολογική διαχείριση των ορεινών περιοχών έχουν εμφανιστεί πολλά χρόνια πριν. Όμως, μετά τη Διάσκεψη στο Ρίο, το 1992, οι πολιτικές αυτές εντατικοποιήθηκαν και είναι καθοριστικής σημασίας για τη βιωσιμότητα των περιοχών αυτών. Οι ορεινές περιοχές είναι ως επί τω πλείστον αγροτικές περιοχές με πλούσια και ευαίσθητα οικοσυστήματα. Για το λόγο αυτό, επηρεάζονται και άμεσα και έμμεσα από πολιτικές που αφορούν στην αγροτική ανάπτυξη, καθώς και στην προστασία του περιβάλλοντος. Οι περιοχές αυτές επηρεάζονται ακόμη και από πολιτικές που αφορούν γενικότερα την ανάπτυξη. Σε επίπεδο ΕΕ, έχουν οριστεί πολλοί νόμοι, οδηγίες και πολλές κατευθύνσεις για την διαχείριση των ορεινών περιοχών που εφαρμόστηκαν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό στην Ελλάδα.

Από το 1985 και μετά πάντως, η πολιτική για την ανάπτυξη των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών εντάσσεται στη γενικότερη πολιτική εθνικής, περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης που χρηματοδοτείται με κοινοτικούς και εθνικούς πόρους με διευρυμένη βάση τομεακών εξειδικευμένων πολιτικών που αποσκοπούν στην ενίσχυση ορισμένων καλλιεργειών, ιχθυοκαλλιεργειών, κτηνοτροφίας, δασοκομίας κ.ά. (Ζαμπέλης και Γιάλωση, 2004).

2.1.1 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Το 1999, το Σχέδιο Ανάπτυξης το Κοινοτικού Χώρου (ΣΑΚΧ), έθεσε για πρώτη φορά ένα κοινό πλαίσιο αρχών, στόχων και επιλογών πολιτικής για τη χωρική ανάπτυξη της Ευρώπης. Ως βασικό στόχο είχε την ισόρροπη και βιώσιμη ανάπτυξη του κοινοτικού χώρου ενώ, ως γενικότερους στόχους την οικονομική και κοινωνική συνοχή, την προστασία των φυσικών πόρων και της πολιτιστικής κληρονομιάς και την ισόρροπη ανταγωνιστικότητα. Ειδικότερη αναφορά για τις αγροτικές περιοχές, γινόταν στον πρώτο άξονα για την ανάπτυξη ενός πολυκεντρικού και ισορροπημένου δικτύου αστικών κέντρων και την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών. Πιο συγκεκριμένα, τόνιζε την ανάγκη των αγροτικών περιοχών για διαρθρωτικές αλλαγές, με σκοπό την αντιμετώπιση των πιέσεων από την ανάπτυξη των πόλεων, των αρνητικών αποτελεσμάτων από τον τουρισμό, τη ρύπανση του περιβάλλοντος κ.ά. Για το λόγο αυτό, προωθούσε τη βιώσιμη γεωργία, τη συνεργασία

των αγροτικών περιοχών, τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και τις ήπιες μορφές τουρισμού (Ανδρικοπούλου, 2004).

Τα ΚΠΣ είναι αναπτυξιακά προγράμματα που βασίζονται σε εθνικά σχέδια περιφερειακής ανάπτυξης και συγχρηματοδοτούνται από την ΕΕ. Στην Ελλάδα, στα πλαίσια του Γ' ΚΠΣ (2000-2006), υλοποιήθηκαν τα Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα και τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα, για την ανάπτυξη των αντίστοιχων τομέων και περιοχών. Για την τελευταία προγραμματική περίοδο, 2007-2013, τα προγράμματα αυτά αναδιαμορφώθηκαν για να συμβαδίζουν με τις στρατηγικές και τους στόχους του νέου Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς.

Έτσι, για την προγραμματική περίοδο 2007-2013, έχουν εγκριθεί για τη χώρα τα τομεακά επιχειρησιακά προγράμματα Περιβάλλον – Αειφόρος Ανάπτυξη, Ενίσχυση της Προσπελασιμότητας, Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα, Ψηφιακή Σύγκλιση, Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση, Διοικητική Μεταρρύθμιση, Τεχνική Υποστήριξη Εφαρμογής, Εθνικό Αποθεματικό Απροβλέπτων. Έχουν εγκριθεί επίσης, τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα για τις περιοχές Μακεδονίας – Θράκης, Δυτικής Ελλάδας – Πελοποννήσου – Ιονίων Νήσων, Κρήτης και Νήσων Αιγαίου, Θεσσαλίας – Στερεάς Ελλάδας – Ηπείρου και Αττικής (<http://www.espa.gr>).

Οι ορεινές περιοχές, από τα παραπάνω Τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα, περιλαμβάνονται στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον – Αειφόρος Ανάπτυξη. Βασικός στόχος του συγκεκριμένου προγράμματος είναι η προστασία, αναβάθμιση και αειφορική διαχείριση του περιβάλλοντος για την προστασία της δημόσιας υγείας, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Ο στόχος αυτός επικεντρώνεται κυρίως σε παρεμβάσεις σε αστικές και ορεινές περιοχές. Ειδικά για τις ορεινές περιοχές, οι οποίες καταλαμβάνουν σημαντικό τμήμα τόσο της ηπειρωτικής όσο και της νησιωτικής χώρας, καθορίζονται τα περιβαλλοντικά τους χαρακτηριστικά, τα οποία είναι η πλούσια χλωρίδα και πανίδα, η μεγάλη ποικιλία τοπίων και οικοσυστημάτων και η τροφοδότηση σημαντικών ποτάμιων συστημάτων, και αναφέρονται οι τάσεις που επικρατούν σε αυτές τα τελευταία χρόνια, και έχουν να κάνουν με την ήπια τουριστική ανάπτυξη, τη βιολογική γεωργία, με τη δημιουργία μεγάλων έργων υποδομής. Προκύπτει έτσι, η ανάγκη ελέγχου των περιοχών

αυτών για τη διατήρηση του φυσικού τους χαρακτήρα από την μη ελεγχόμενη ανάπτυξη (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη, 2007).

Στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ενίσχυση της Προσπελασιμότητας, όπου βασικό στόχο αποτελεί η ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των μεταφορικών υποδομών της χώρας, λαμβάνεται υπόψη και η απομόνωση των ορεινών περιοχών. Πιο συγκεκριμένα, για τις περιοχές αυτές, το πρόγραμμα στοχεύει στην άρση της απομόνωσης και στην τόνωση της δημογραφικής και παραγωγικής ανάπτυξης των ορεινών, παραμεθόριων και νησιωτικών περιοχών, συμβάλλοντας στη μείωση των περιφερειακών και τοπικών ανισοτήτων. Για το λόγο αυτό, ενθαρρύνονται η ανάπτυξη συλλογικών πρωτοβουλιών με εξωστρεφή χαρακτηριστικά, η διατήρηση ανταγωνιστικών τοπικών πλεονεκτημάτων, η προώθηση ίσων ευκαιριών εργασίας και γενικότερα η αποκέντρωση της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης και υπηρεσιών για ισόρροπη ανάπτυξη, σε συνδυασμό με την αξιοποίηση των πόρων. Ενισχύονται έτσι, και οι αγροτικές περιοχές όπου μέχρι στιγμής η αγροτική απασχόληση εμφανίζει μόνο τάσεις μείωσης. Για τη λειτουργία όμως, δικτύων αστικών και αγροτικών οικισμών και, μέσω αυτών, τη διάχυση των υπηρεσιών και την εξασφάλιση ισορροπίας στην ποιότητα ζωής, είναι αναγκαία η παρουσία ενός ικανοποιητικού μεταφορικού δικτύου (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ενίσχυση της Προσπελασιμότητας, 2007).

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα, έχει κεντρικό στόχο τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων και του παραγωγικού συστήματος της χώρας με ιδιαίτερη έμφαση στην καινοτομία. Όσον αφορά στις αγροτικές ορεινές περιοχές, ενισχύονται νέες μορφές ήπιου τουρισμού, όπως ο οικοτουρισμός, ο τουρισμός και περιπέτεια στη φύση, ο αγροτουρισμός. Ενισχύεται έτσι, η τοπική οικονομία και ιδιαίτερα οι μειονεκτικές περιοχές που δεν παρουσιάζουν ειδικές αναπτυξιακές ικανότητες. Δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας και αναβαθμίζονται οι υποδομές στις περιοχές αυτές. Επίσης, ενθαρρύνεται η αειφόρος ανάπτυξη με προώθηση των ΑΠΕ (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα, 2007).

2.1.2 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Ένα πολύ σημαντικό, αρχικό, βήμα το 1962 της τότε ΕΚ, ήταν η δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς στο γεωργικό τομέα για την εξασφάλιση αυτάρκειας στην παραγωγή αγροτικών προϊόντων. Η αγροτική αυτή πολιτική, γνωστή και ως Κοινή Γεωργική

Πολιτική (ΚΓΠ), υπαγορεύτηκε από τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες στον αγροτικό χώρο που επικρατούσαν μεταπολεμικά στις χώρες της Δ. Ευρώπης και υπογράφηκε το 1957 (Χριστοπούλου, 2001).

Οι βασικοί στόχοι που όριζε η ΚΓΠ ήταν η αύξηση της παραγωγικότητας της γεωργίας με την προώθηση της τεχνικής προόδου, την εξασφάλιση της ορθολογικής ανάπτυξης της γεωργικής παραγωγής και με την άριστη χρησιμοποίηση των συντελεστών παραγωγής, η εξασφάλιση ενός δίκαιου βιοτικού επιπέδου στον αγροτικό πληθυσμό με την αύξηση του εισοδήματός τους, η σταθεροποίηση των αγορών, η εξασφάλιση του εφοδιασμού του πληθυσμού με γεωργικά προϊόντα και τέλος, η εξασφάλιση λογικών τιμών στους καταναλωτές (Μούσης, 2005).

Η ΚΓΠ βοήθησε αρκετά τον αγροτικό κλάδο παρόλα αυτά όμως, δημιούργησε και αρκετά προβλήματα που αφορούσαν κυρίως στη συσσώρευση πλεονασμάτων στα βασικά γεωργικά προϊόντα. Έτσι, το 1985 η ΕΚ με την 'Πράσινη Βίβλο', αποφάσισε την αναμόρφωση της ΚΓΠ θέτοντας ως νέους στόχους τη διατήρηση της ΕΚ ως του μεγαλύτερου γεωργικού παραγωγού και εξαγωγέα καθιστώντας τους γεωργούς της πιο ανταγωνιστικούς, τη μείωση της παραγωγής σε επίπεδα προσαρμοσμένα στη ζήτηση που υπάρχει στην αγορά, τη συγκέντρωση της επιδότησης του αγροτικού προϊόντος εκεί όπου υπάρχει μεγαλύτερη ανάγκη, την παροχή κινήτρων για την παραμονή των αγροτών στην ύπαιθρο, και την προστασία του περιβάλλοντος και ανάπτυξη του φυσικού δυναμικού της υπαίθρου (Χριστοπούλου, 2001).

Ειδικά για τον αγροτικό τομέα, η ΕΕ, εκτός από την ΚΓΠ, έχει λάβει αρκετά μέτρα για τη βελτίωσή του με μια σειρά οικονομικών ενισχύσεων και κοινοτικών πρωτοβουλιών που στηρίζουν σε μεγάλο βαθμό τον ευρύτερο αγροτικό χώρο. Πολύ σημαντική είναι η Κοινοτική Οδηγία 75/268/EEC για τη Γεωργία στις ορεινές και άλλες μειονεκτικές περιοχές στη βάση ορισμένων κριτηρίων (υψόμετρο, κλίσεις, πυκνότητα και ρυθμό μεταβολής πληθυσμού, επίπεδο παραγωγικότητας στον πρωτογενή τομέα, κατά κεφαλήν εισόδημα, κ.ά.), η οποία ορίζει τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές με κύριο κριτήριο το υψόμετρο.

Για τη νέα προγραμματική περίοδο 2007-2013, η ΕΕ καθόρισε κάποιες προτεραιότητες για την αγροτική ανάπτυξη τις οποίες κάθε κράτος μέλος επεξεργάζεται για την κατάρτιση του εθνικού στρατηγικού τους σχεδίου για την αγροτική ανάπτυξη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2006). Για την Ελλάδα, το Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο

Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΣΣΑΑ) καθορίζει τις προτεραιότητες της χώρας για την περίοδο 2007-2013 στον οποίο ορίζεται ότι η στρατηγική αγροτικής ανάπτυξης θα εφαρμοστεί μέσω του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ). Το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 'Αλέξανδρος Μπαλτατζής', στα πλαίσια χρηματοδότησης από την ΕΕ, στοχεύει στην αειφόρο αγροτική ανάπτυξη μέσω της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας του πρωτογενή και αγροδιατροφικού τομέα, καθώς και του περιβάλλοντος, σε μια βιώσιμη ύπαιθρο. Ως στρατηγικούς στόχους έχει τη διατήρηση και βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας, της δασοκομίας και του αγροδιατροφικού τομέα, την προστασία του περιβάλλοντος και αειφόρο διαχείριση των φυσικών πόρων, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στις αγροτικές περιοχές και ενθάρρυνση της διαφοροποίησης της αγροτικής οικονομίας, και τη δημιουργία τοπικών ικανοτήτων για την απασχόληση και τη διαφοροποίηση στις αγροτικές περιοχές μέσω της προσέγγισης LEADER η οποία αφορά αποκλειστικά τις ορεινές περιοχές και ως εκ τούτου, συνέβαλε σε σημαντικό βαθμό, στην ανάπτυξη ιδιωτικών πρωτοβουλιών καθώς και στην ανάδειξη των πλεονεκτημάτων αυτών των περιοχών. Δίνεται επομένως έμφαση, στον πρωτογενή τομέα, ο οποίος αποτελεί και το βασικό κλάδο οικονομικής δραστηριότητας στις ορεινές περιοχές, και στη διατήρηση του περιβάλλοντος στις αγροτικές περιοχές.

2.1.3 ΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ

Στα πλαίσια των πολιτικών της ΕΕ, μεγάλης σημασίας είναι και οι κοινοτικές πρωτοβουλίες, οι οποίες είναι διεθνικά προγράμματα με κοινούς στόχους για όλες τις περιοχές που αφορούν.

Το 1991 ξεκινά τη δράση της η Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER, η οποία ενθαρρύνει την ενεργό συμμετοχή των τοπικών αγροτικών κοινοτήτων στην ανάπτυξη της τοπικής τους οικονομίας. Η συμμετοχική αυτή προσέγγιση, έχει αποφέρει πολλά θετικά αποτελέσματα σχετικά με την αναβίωση πολλών αγροτικών περιοχών και τη διατήρηση αγροτικών δραστηριοτήτων στην ύπαιθρο (Μούσης, 2005). Για τις αντίστοιχες προγραμματικές περιόδους, ήταν και οι αντίστοιχες κοινοτικές πρωτοβουλίες LEADER I, LEADER II και LEADER+. Η τελευταία κοινοτική πρωτοβουλία, LEADER+, έχει ως βασικό στόχο την προώθηση ολοκληρωμένων προγραμμάτων ανάπτυξης για τον ορεινό χώρο και αφορά γενικότερα, την πρωτοβουλία για τον αγροτικό τομέα κατά την 3η προγραμματική περίοδο (2000-2006). Υιοθετεί δυο γενικούς αναπτυξιακούς

στόχους, που είναι η ολοκληρωμένη, υψηλής ποιότητας, αειφόρος ανάπτυξη της υπαίθρου μέσω πιλοτικών εφαρμογών, καθώς και η ενίσχυση της προσπάθειας για άρση της απομόνωσης των περιοχών σε όλα τα επίπεδα της οικονομικής και κοινωνικής ζωής (<http://www.leaderplus.gr>).

Για τη νέα προγραμματική περίοδο, η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER ενσωματώνεται στα καθιερωμένα προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης και επιτυγχάνεται σημαντική πρόοδος, όσον αφορά την απλοποίηση, με την υπαγωγή της αγροτικής ανάπτυξης σε ένα ενιαίο πλαίσιο χρηματοδότησης και προγραμματισμού.

2.1.4 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Σε γενικές γραμμές, για την προστασία του περιβάλλοντος, έχουν εκδοθεί μια σειρά από νόμοι, οδηγίες και άλλες κατευθύνσεις. Η φροντίδα για το περιβάλλον έχει αρχίσει τα τελευταία χρόνια τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο. Από τις αρχές της δεκαετίας του '70 άρχισε μια συστηματική προσπάθεια να θεμελιωθεί μια τέτοια πολιτική. Τον Ιούνιο του 1972, η πρώτη διεθνής διάσκεψη σταθμός των κρατών μελών του ΟΗΕ πραγματοποιείται στην Στοκχόλμη. Η πρώτη προσπάθεια μιας σύγχρονης υιοθέτησης του μοντέλου της αειφόρου ανάπτυξης, όπως έχει αναφερθεί, έγινε στην Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη στο Ρίο το 1992. Η Διάσκεψη αυτή υπήρξε αναμφισβήτητα ένα σημαντικό γεγονός, κυρίως για την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης υπέρ του περιβάλλοντος σε παγκόσμιο επίπεδο και για την προώθηση των διεθνών συμβάσεων σχετικά με την κλιματική αλλαγή, την απερίωμη και την βιοποικιλότητα. Η πολιτική της ΕΕ για τον τομέα του περιβάλλοντος, ξεκινάει στο Παρίσι το 1986. Εν τω μεταξύ το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει συγκροτήσει από το 1962 την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Διατήρηση της Φύσης και ο ΟΟΣΑ έχει δημιουργήσει από το 1970 ένα ειδικό περιβαλλοντικό πρόγραμμα.

Σημαντική πολιτική, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, για την προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ 'Για την διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας' και το δίκτυο NATURA 2000. Η οδηγία αυτή θεσμοθετήθηκε από το Συμβούλιο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για την προστασία της βιοποικιλότητας, μέσω της διατήρησης των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας των περιοχών λαμβάνοντας υπόψη και τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές απαιτήσεις, καθώς και τις περιφερειακές και τοπικές ιδιομορφίες (<http://www.minenv.gr>).

Το Δίκτυο NATURA 2000 αποτελεί ένα Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο περιοχών που περιλαμβάνει φυσικούς τύπους οικοτόπων. Αποτελείται από δύο κατηγορίες περιοχών, τις 'Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)' για την Ορνιθοπανίδα και τους 'Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ)'. Οι τύποι οικοτόπων και τα είδη προτεραιότητας προστατεύονται και η διατήρησή τους πρέπει να διασφαλίζεται κατά τη χωροθέτηση και έγκριση περιβαλλοντικών όρων για κάθε νέο έργο ή δραστηριότητα μέσα στις περιοχές αυτές με βάση την ΚΥΑ 69269/5387/1990 (<http://www.minenv.gr>).

Σημαντικό είναι και το πρόγραμμα LIFE για το περιβάλλον. Το LIFE+ για την προγραμματική περίοδο 2007-2013, οποίο περιλαμβάνει τρία θεματικά σκέλη τα οποία είναι τα 'φύση και βιοποικιλότητα', 'πολιτική και διακυβέρνηση σε θέματα περιβάλλοντος' και 'ενημέρωση και επικοινωνία'. Το LIFE+ χρηματοδοτεί δράσεις που συμβάλλουν στην ανάπτυξη, την εφαρμογή και την αναπροσαρμογή της κοινοτικής πολιτικής και νομοθεσίας στον τομέα του περιβάλλοντος (<http://europa.eu>).

Η Σύμβαση της Βέρνης για την διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης υπογράφηκε το 1979 υπό την αιγίδα του συμβουλίου της Ευρώπης και τέθηκε σε ισχύ τον Ιούνιο του 1982. Στην Ελλάδα έχει υιοθετηθεί από το νόμο 1335/12-3-1983 (ΦΕΚ 32/Α/14-3-1983). Τα συμβαλλόμενα κράτη υποχρεούνται να προστατεύουν τους πληθυσμούς της άγριας χλωρίδας και πανίδας, καθώς και των ενδιαιτημάτων τους, και να δίνουν ιδιαίτερη σημασία στα ευάλωτα είδη και σε όσα κινδυνεύουν προς εξαφάνιση (<http://www.minenv.gr>).

2.2 ΕΘΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Η πολιτική για τη βιώσιμη ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας εμπεριέχεται στην πολιτική του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας για τη βιώσιμη διαχείριση των ορεινών περιοχών, στην οποία εμπλέκονται επίσης τα Υπουργεία Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και Γεωργίας.

Σε θεσμικό επίπεδο, ο νόμος 1892/1990 όπως τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε από τον νόμο 2234/1994 καλύπτει και υποστηρίζει την παραγωγική διαδικασία αποσκοπώντας στην ενθάρρυνση της οικονομίας και την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών. Κάθε ορεινή περιφέρεια εξετάζεται χωριστά σύμφωνα με τα φυσικά, ιστορικά και ανθρωπογενή χαρακτηριστικά της. Οι συγκεκριμένες προτάσεις για την προστασία και διαχείριση της κάθε ορεινής περιφέρειας θεσμοθετούνται με ειδικά ΠΔ.

Το πρόγραμμα ανάπτυξης των βουνών *‘εστιάζεται σε βελτιώσεις των υποδομών στο πεδίο των μεταφορών και στην επέκταση των δικτύων ύδρευσης και ηλεκτρισμού, ενώ έχουν ληφθεί μέτρα για την διατήρηση, την αναγέννηση και την επέκταση των δασών, καθώς και προς την κατεύθυνση ενθάρρυνσης του τοπικού πληθυσμού και ειδικότερα των νέων να παραμείνουν στις ορεινές περιοχές με την προώθηση εναλλακτικών ευκαιριών απασχόλησης μέσα από την ανάπτυξη οικολογικού τουρισμού, αγροτουρισμού και ορεινού τουρισμού και της χρήσης τοπικών φυσικών πόρων’*. Σε γενικές γραμμές, οι επίσημες πολιτικές στην Ελλάδα για τα βουνά στοχεύουν στην ενδυνάμωση των παραδοσιακών μορφών απασχόλησης, την βελτίωση της αγροτικής παραγωγής και την προώθηση πιστοποιημένων προϊόντων υψηλής ποιότητας (Ρόκος, 2003).

Ο νόμος 2742/1999 περί *‘Χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης και άλλες διατάξεις’* αποτελεί το βασικό πλαίσιο για την χωροταξική πολιτική της Ελλάδας. Πέρα από τις γενικές κατευθύνσεις που δίνει για σχεδιασμό στο χώρο, λαμβάνει υπόψη του και τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 2 του νόμου μεταξύ άλλων εντάσσονται και η *‘ολοκληρωμένη ανάπτυξη, ανάδειξη και προστασία των νησιών, των ορεινών και των παραμεθόριων περιοχών της χώρας και ιδιαίτερα η ενίσχυση του δημογραφικού και πληθυσμιακού ισοζυγίου, η διατήρηση και η ενθάρρυνση των παραδοσιακών παραγωγικών κλάδων τους και της παραγωγικής πολυμορφίας τους, η βελτίωση της πρόσβασής τους σε βασικές τεχνικές και κοινωνικές υποδομές, καθώς και η προστασία των φυσικών και των πολιτιστικών τους πόρων’*. Επιπλέον, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, με τις ορεινές περιοχές είναι σχετικά και τα

σημεία που αναφέρονται στην *‘συστηματική προστασία, αποκατάσταση, διατήρηση και ανάδειξη των περιοχών, οικισμών, τοπίων που διαθέτουν στοιχεία φυσικής, πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς’*, στη *‘συντήρηση, αποκατάσταση και ολοκληρωμένη διαχείριση των δασών, των αναδασωτέων περιοχών και των αγροτικών εκτάσεων καθώς και στην ορθολογική αξιοποίηση και ολοκληρωμένη διαχείρισή τους’*.

Συνολικά, ο νόμος περιλαμβάνει 11 αρχές, οι οποίες αφορούν και τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές στην πλειοψηφία τους, και εξειδικεύεται μέσα από το ΓΠΧΣΑΑ, τα ΕΠΧΣΑΑ, καθώς, επίσης, και από τα ΠΠΧΣΑΑ.

Αναλυτικότερα, στο άρθρο 6 του νόμου που αφορά το ΓΠΧΣΑΑ καθορίζεται ο ρόλος των αστικών κέντρων και η σχέση τους μεταξύ άλλων με τη χωρική οργάνωση και ανάπτυξη του ορεινού, αγροτικού, παράκτιου και νησιωτικού χώρου και άλλων κρίσιμων περιοχών του εθνικού χώρου.

2.2.1 ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Το πλαίσιο αυτό έχει εκπονηθεί από το ΥΠΕΧΩΔΕ και στοχεύει στην παρουσίαση των γενικών χαρακτηριστικών του εθνικού χώρου. Όσον αφορά τον ορεινό χώρο, γίνεται χάραξη πολιτικής για τον *‘αγροτικό χώρο και τις κρίσιμες περιοχές’*, όπου κατηγοριοποιούνται οι περιοχές σε αγροτικές, παράκτιες και νησιωτικές και ορεινές περιοχές.

Βασικός στόχος του είναι η αειφόρος ανάπτυξη των ορεινών περιοχών της χώρας, ως εργαλείο χωρικών αλλαγών στην κατεύθυνση πολυκεντρικής οργάνωσης του ελληνικού χώρου και περιφερειακής συνοχής. Οι γενικές στρατηγικές κατευθύνσεις που θέτει στοχεύουν στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών όγκων, την ανάδειξη και αξιοποίηση των τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων και την παράλληλη διασύνδεσή τους με την ευρύτερη περιοχή κάθε περιφέρειας. Στοχεύουν επίσης, στην άρση της απομόνωσης των ορεινών περιοχών και στην προσαρμογή της οικονομίας τους στις Κοινοτικές και Διεθνείς εξελίξεις, με την αναδιάρθρωση και τον εκσυγχρονισμό των εκμεταλλεύσεων και των επιχειρήσεων και την προώθηση και εφαρμογή των νέων τεχνολογιών. Στρατηγικές κατευθύνσεις του ΓΠΧΣΑΑ αποτελούν ακόμη και η αύξηση της ελκυστικότητας των ορεινών περιοχών, η διαφύλαξη του τοπίου, των παρθένων δασών και των δασικών εκτάσεων, των περιβαλλοντικών ιδιοτεροτήτων και των

πολιτιστικών πόρων, καθώς και η αξιοποίηση φορέων προστασίας και ανάπτυξης, νέων ή υφιστάμενων, με σκοπό την ενιαία και ολοκληρωμένη διαχείριση των ορεινών περιοχών (Ζαμπέλης και Γιαλύρη, 2004).

2.2.2 ΕΙΔΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΡΕΙΝΟ ΧΩΡΟ

Τα ειδικά πλαίσια εξειδικεύουν ή συμπληρώνουν τις κατευθύνσεις του ΓΠΧΣΑΑ και αφορούν μεταξύ άλλων την ανάπτυξη και οργάνωση ορισμένων ειδικών περιοχών του εθνικού χώρου και ιδίως των παράκτιων και νησιωτικών περιοχών, των ορεινών και προβληματικών ζωνών, των περιοχών που υπάγονται σε διεθνείς ή ευρωπαϊκές συμβάσεις για την προστασία του περιβάλλοντος, καθώς και άλλων ενοτήτων του εθνικού χώρου που παρουσιάζουν κρίσιμα περιβαλλοντικά, αναπτυξιακά και κοινωνικά προβλήματα.

Το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου καθορίζει κατευθύνσεις για την ολοκληρωμένη, ανταγωνιστική και ισόρροπη ανάπτυξη του ορεινού χώρου, τη χωροταξική ενσωμάτωσή του στο εθνικό δίκτυο αξόνων και πόλων ανάπτυξης, τη σταδιακή επανακατοίκησή του και την προώθηση της ορθολογικής ανάδειξης, προστασίας και διαχείρισης των φυσικών του πόρων με γνώμονα την αειφορία.

2.2.3 ΝΟΜΟΣ 1650/1986 'ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ'

Οι βασικοί στόχοι του νόμου αυτού είναι η προστασία από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, η διασφάλιση της ανθρώπινης υγείας, η προώθηση της ισόρροπης ανάπτυξης του εθνικού χώρου, η διασφάλιση της δυνατότητας ανανέωσης φυσικών πόρων και η ορθολογική αξιοποίηση των μη ανανεώσιμων, η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας των φυσικών οικοσυστημάτων και η αποκατάσταση του περιβάλλοντος.

Ειδικότερα, στο κεφάλαιο Δ' για την προστασία της φύσης και του τοπίου, τονίζει τη σημασία διασφάλισης της αποδοτικότητας των φυσικών πόρων, της ισορροπίας και εξέλιξης των οικοσυστημάτων, της ποικιλομορφίας και της ιδιαιτερότητας των περιοχών που χαρακτηρίζονται ως περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης, περιοχές προστασίας της φύσης, εθνικά πάρκα, προστατευόμενοι φυσικοί μετασχηματισμοί και περιοχές οικοανάπτυξης. Επίσης, ο νόμος καθορίζει στο κεφάλαιο Ε', ζώνες ειδικών

περιβαλλοντικών ενισχύσεων και ζώνες ανάπτυξης παραγωγικών δραστηριοτήτων σε περιοχές που παρουσιάζουν κρίσιμα περιβαλλοντικά προβλήματα.

2.2.4 ΝΟΜΟΣ 2508/1997 'ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ'

Ο νόμος αυτός έχει ως κεντρικό στόχο τη διασφάλιση της βιώσιμης οικιστικής ανάπτυξης των πόλεων και οικισμών της χώρας με την κατοχύρωση του πολεοδομικού σχεδιασμού σε ολόκληρο τον περιαστικό, αλλά και μη αστικό, αγροτικό χώρο.

2.3 ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης ενός τόπου ή μιας περιφέρειας είναι απαραίτητη η άσκηση περιφερειακής πολιτικής. Συγκεκριμένα, για τις ορεινές περιοχές της Κρήτης έχουν πραγματοποιηθεί μια σειρά περιφερειακών πολιτικών.

Μελέτη τουριστικής – οικολογικής αξιοποίησης των ορεινών όγκων της Κρήτης (1999, 2000)

Η συγκεκριμένη μελέτη, διερεύνησε τις δυνατότητες τουριστικής και οικολογικής αξιοποίησης των ορεινών όγκων της Κρήτης. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι ορεινές περιοχές χαρακτηρίζονται από γεωγραφική απομόνωση, δημογραφική συρρίκνωση, ατελή παραγωγική βάση, περιορισμένες οικονομικές επιδόσεις και ελλειμματικές κοινωνικές υποδομές.

Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις ανάπτυξης ειδικών αγροτικών περιοχών (2001)

Σε αυτή τη μελέτη, διερευνήθηκαν τα κοινωνικά, οικονομικά και αναπτυξιακά δεδομένα των αγροτικών περιοχών της Κρήτης και αξιολογήθηκαν τα προβλήματα και οι προοπτικές. Τα κυριότερα προβλήματα που φάνηκε να παρουσιάζουν οι αγροτικές περιοχές είναι η ορεινότητα, το έντονο ανάγλυφο με τις απότομες κλίσεις των εδαφών, η πληθυσμιακή συρρίκνωση, η γήρανση και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού, η απουσία ισχυρών οικιστικών κέντρων, η εξάρτηση από τον πρωτογενή τομέα, η ανεπαρκής διαφοροποίηση της παραγωγικής βάσης, το ατελές δίκτυο τεχνικών και κοινωνικών υποδομών, η άνιση χωρική ανάπτυξη του τουρισμού, η ανεπάρκεια τουριστικών υποδομών κ.α. Από την άλλη, τα κυριότερα πλεονεκτήματά τους είναι οι άριστες πρώτες ύλες, η ποιότητα και σπανιότητα του φυσικού περιβάλλοντος και της γεωμορφολογίας, το πλούσιο πολιτιστικό και ανθρωπογενές απόθεμα, οι παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα κ.ά.

Η στρατηγική που επιλέχθηκε ήταν αυτή της βιώσιμης ενδογενούς ανάπτυξης με κύριο ζητούμενο την αποτελεσματική αντιμετώπιση του αναπτυξιακού ελλείμματος και της πληθυσμιακής αποδυνάμωσης των αγροτικών περιοχών. Ως στρατηγικοί στόχοι του σχεδίου ορίστηκαν η συγκράτηση του πληθυσμού, η αύξηση του τοπικού εισοδήματος, η βελτίωση της ποιότητας ζωής και η διατήρηση του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος.

Μελέτη – Πρόταση για ‘Δομές Στήριξης Αγροτικού Χώρου’ στην Κρήτη (2002)

Βασικός στόχος της συγκεκριμένης μελέτης ήταν η δημιουργία ενός άρτια οργανωμένου και ολοκληρωμένου περιφερειακού δικτύου παροχής υπηρεσιών στήριξης στους κατοίκους των αγροτικών περιοχών αλλά και σε φυσικά και νομικά πρόσωπα του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα, καθώς και η ουσιαστική συνεισφορά στην ενίσχυση και διαφοροποίηση της παραγωγικής βάσης της αγροτικής οικονομίας και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής στην ύπαιθρο.

Μελέτη τουριστικής ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης (2000, 2003)

Στα πλαίσια του Γ’ ΚΠΣ, διευρύνθηκε η μελέτη για την τουριστική ανάπτυξη του νησιού με βάση τα νέα δεδομένα με τον προσδιορισμό της νέας στρατηγικής τουριστικής ανάπτυξης και την εκπόνηση αναλυτικού σχεδίου δράσης. Εντοπίστηκαν έτσι, περιοχές με περιθώρια τουριστικής (Οροπέδιο Ασκούφου κ.ά.), περιοχές που δέχονται απειλές (Χώρα Σφακίων) και περιοχές που έχουν υπερβεί τη φέρουσα ικανότητα.

Η στρατηγική που επιλέχθηκε στόχευε στην αειφόρο και ισόρροπη τουριστική ανάπτυξη, ενώ αναδείχθηκαν και μικρές ζώνες τουριστικής ανάπτυξης από τις οποίες στην περιοχή μελέτης περιλαμβάνονται οι ζώνες της περιοχής των Λευκών Ορέων όπου προτάθηκε η ενίσχυση του εσωτερικού τουρισμού, του τουρισμού ενδοχώρας και του οικοτουρισμού με έμφαση σε έργα ορειβατικών καταφυγίων, πιστών αναρρίχησης κ.ά., και της περιοχής των Σφακίων όπου προτάθηκε η προώθηση του αγροτουρισμού, του ορεινού τουρισμού και του οικοτουρισμού με προτεραιότητα σε έργα για τη βελτίωση των μεταφορικών υποδομών και της διατήρησης της φύσης.

Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κρήτης 2000-2006

Το ΠΕΠ Κρήτης το οποίο εκπονήθηκε στα πλαίσια του Γ’ ΚΠΣ, έχει ως βασικούς στόχους για την περιφέρεια Κρήτης την ενίσχυση της περιφέρειας ως ερευνητικού και τεχνολογικού πόλου στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο με ταυτόχρονη προώθηση της καινοτομίας και ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, την προστασία του περιβάλλοντος και μείωση των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων, τη συμμετοχή της περιφέρειας στα διεθνή μεταφορικά δίκτυα ως κόμβου διαμετακόμισης, τη βελτίωση των οικονομικών λειτουργιών και της ποιότητας ζωής στα μεγάλα αστικά κέντρα, την

ανάπτυξη ορεινών, μειονεκτικών και λοιπών αγροτικών περιοχών και την προώθηση της απασχόλησης.

Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Κρήτης (2003)

Τα ΠΠΧΣΑΑ περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων και κατευθύνσεις για την ισόρροπη και αειφόρο διάρθρωση του περιφερειακού οικιστικού δικτύου, καθώς και τις βασικές προτεραιότητες για την προστασία, διατήρηση και ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της περιφέρειας και εναρμονίζονται με τις κατευθύνσεις του Γενικού και των Ειδικών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης. Στόχο των ΠΠΧΣΑΑ σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.2742/99, αποτελεί ο προσδιορισμός των βασικών προτεραιοτήτων και στρατηγικών επιλογών για την ολοκληρωμένη και αειφορική ανάπτυξη του χώρου των Περιφερειών, η αξιολόγηση των χωρικών επιπτώσεων των Ευρωπαϊκών, Εθνικών και Περιφερειακών πολιτικών και προγραμμάτων στο επίπεδο της κάθε Περιφέρειας, η καταγραφή και αξιολόγηση της θέσης των Περιφερειών στον Διεθνή και Ευρωπαϊκό χώρο και η καταγραφή και αξιολόγηση των λειτουργιών διαπεριφερειακού χαρακτήρα που είναι σε θέση να επηρεάσουν την μακροπρόθεσμη και αειφορική ανάπτυξη των Περιφερειών της Ελλάδας.

Σύμφωνα με το ΠΠΧΣΑΑ Κρήτης, οι ορεινοί δήμοι του νησιού είναι και αυτοί οι οποίοι παρουσιάζουν συνεχή πληθυσμιακή μείωση, σε αντίθεση με τους πεδινούς δήμους οι οποίοι εμφανίζουν συνεχή ανάπτυξη. Η κατεύθυνση και η έμφαση που δίνεται σε αυτούς έχει να κάνει με την άρρηκτη σχέση της φυσικής και πολιτισμικής προσωπικότητας τους. Αναδεικνύεται έτσι, το ιστορικό βάθος σε ολόκληρη την ιστορική διαδρομή σε συσχετισμό με τα στοιχεία του περιβάλλοντος. Επίσης, με αυτό τον τρόπο, αναπτύσσεται η συνείδηση της ταυτότητας των κατοίκων και δίδεται η δυνατότητα προσέλκυσης επισκεπτών, με σεβασμό στον τόπο και το τοπίο, δημιουργώντας κατά συνέπεια, συνθήκες για ισόρροπη τουριστική ανάπτυξη.

Ένας από τους βασικούς άξονες προτεραιότητας που ορίζει το ΠΠΧΣΑΑ Κρήτης, είναι η ανάπτυξη ορεινών, μειονεκτικών και λοιπών αγροτικών περιοχών με προώθηση της απασχόλησης και παρέχοντας ίσες ευκαιρίες στη γνώση. Έτσι, διατυπώνεται η στρατηγική βιώσιμης ανάπτυξης που δίνει έμφαση στη συνεργασία των τομέων του

τουρισμού και της γεωργίας με την αξιοποίηση των τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων και με κατάλληλα μέτρα χωροταξικής και περιβαλλοντικής πολιτικής.

Ειδικότερα, για το λόγο ότι ο ορεινός όγκος της Κρήτης είναι γενικά πολύ σημαντικός με το μεγαλύτερο τμήμα του να περιλαμβάνεται στον αγροτικό χώρο, καθώς υπάρχει εκτεταμένη κτηνοτροφική δραστηριότητα σε αυτόν, και εντός των περιοχών του καταλόγου 'Φύση 2000' οι στόχοι για την ολοκληρωμένη πολιτική περιλαμβάνουν κάποιες επιπλέον προϋποθέσεις. Αυτές περιλαμβάνουν προσπάθειες για τη συγκράτηση του πληθυσμού στους πολλούς ορεινούς οικισμούς, με αύξηση της ελκυστικότητάς τους και διεύρυνση των δυνατοτήτων απασχόλησης. Επιπλέον, περιλαμβάνουν δράσεις για τη διαφύλαξη και αναβάθμιση του τοπίου και την επέκταση των δασικών εκτάσεων, με θεσμική προστασία της φυσικής κληρονομιάς. Περιλαμβάνουν επίσης, προσεκτικές ενέργειες για τη δημιουργία κατάλληλων οδικών και λοιπών υποδομών, ώστε να είναι προσπελάσιμος και να λειτουργεί ως χώρος αναψυχής. Τέλος, περιλαμβάνουν την ενίσχυση και αναβάθμιση των διαδρομών κατά μήκος του ευρωπαϊκού 'περιπατητικού μονοπατιού E4' που διασχίζει την περιοχή.

Πρότυπο καινοτόμο σχέδιο ανάπτυξης ορεινών και μειονεκτικών περιοχών Κρήτης (2007)

Βασική επιδίωξη αυτού του σχεδίου ήταν η διαμόρφωση συνθηκών για την καινοτόμο ανάπτυξη της Κρητικής οικονομίας και ιδιαίτερα των μειονεκτικών περιοχών, με επίκεντρο τον πολιτισμό. Για τον προσδιορισμό της στρατηγικής, εντοπίστηκαν τα ισχυρά σημεία της Κρήτης, όπως ο πολιτισμός, τα τοπικά προϊόντα, η κρητική διατροφή, ο τουρισμός, το περιβάλλον κ.ά., στα οποία μπορεί να βασισθεί η βιώσιμη ανάπτυξη. Έτσι, προσδιορίστηκαν καινοτόμοι μηχανισμοί βιώσιμης ανάπτυξης και οι οποίοι περιλαμβάνουν ένα Κρητικό Κέντρο Επενδύσεων, το οποίο έχει ως στόχο τη μετατροπή καινοτόμων ιδεών σε επιχειρηματικά σχέδια και τη στήριξη επενδυτικών πρωτοβουλιών, μια Υπηρεσία Ενιαίου Περιφερειακού Μάρκετινγκ, το οποίο θα προωθεί τα κρητικά προϊόντα στην εθνική και διεθνή αγορά, και ένα Στρατηγείο Ανάπτυξης για την παρακολούθηση της εξέλιξης του προγράμματος.

Επιχειρησιακό πρόγραμμα Ορεινών Όγκων Κρήτης (2010)

Βασικός στόχος του Επιχειρησιακού αυτού προγράμματος είναι η βιώσιμη ανάπτυξη με ενίσχυση της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής ανταγωνιστικότητας της

περιοχής. Το επιχειρησιακό αυτό πρόγραμμα προσπαθεί με τη στρατηγική που ορίζει να διαφοροποιηθεί από τα άλλα προγράμματα ανάπτυξης και θεωρεί βασικό στοιχείο την ανάληψη πρωτοβουλιών και την προώθηση δράσεων στις ορεινές περιοχές. Ορίζει ως βασικούς στόχους την ενίσχυση της ενδογενούς ανάπτυξης και των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, την ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας και ενίσχυση της οικονομίας της υπαίθρου με συμπληρωματικές δραστηριότητες, την δημιουργία ευκαιριών απασχόλησης με την παροχή ειδικών κινήτρων, την προστασία, ανάδειξη και βιώσιμη αξιοποίηση των περιβαλλοντικών και πολιτιστικών στοιχείων κάθε περιοχής, την επέκταση και βελτίωση βασικών υποδομών για την άρση της απομόνωσης, την κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού και την ενθάρρυνση της εξωστρέφειας με άλλες περιοχές.

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κρήτης και Νήσων Αιγαίου

Στα πλαίσια των πολιτικών της ΕΕ για την προγραμματική περίοδο 2007-2013 το ΕΠ Κρήτης και Νήσων Αιγαίου, θέτει ως στρατηγική ανάπτυξης την ενίσχυση της περιφερειακής ανταγωνιστικότητας με την ενεργό και βιώσιμη ενσωμάτωση των Περιφερειών στα διεθνή οικονομικά δεδομένα, και την αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των νησιών. Για το λόγο αυτό, ορίζει ως γενικούς στόχους την ανάπτυξη και εκσυγχρονισμό των φυσικών υποδομών και των υπηρεσιών του μεταφορικού συστήματος, την ενίσχυση των επενδύσεων, την προώθηση της καινοτομίας και την αποτελεσματική αξιοποίηση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ), την αναβάθμιση των υποδομών εκπαίδευσης, υγείας και κοινωνικής πρόνοιας, την αειφορική διαχείριση του περιβάλλοντος και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, που θεωρούνται αναγκαία για την ενίσχυση της χωρικής και κοινωνικής συνοχής και την βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων.

2.4 ΤΟΠΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Σε τοπικό επίπεδο εξειδικεύονται οι κατευθύνσεις των παραπάνω πολιτικών. Έτσι, έχουν προκύψει μια σειρά από τοπικά προγράμματα και μελέτες. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η εξειδίκευση της κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER+ και των ολοκληρωμένων προγραμμάτων ανάπτυξης του αγροτικού χώρου του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων.

Τοπικό πρόγραμμα LEADER+ Δυτικής Κρήτης

Περιοχή εφαρμογής του τοπικού αυτού προγράμματος αποτέλεσαν οι ορεινές και μειονεκτικές περιοχές των Νομών Χανίων και Ρεθύμνης. Εντοπίστηκαν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και οι αδυναμίες κάθε περιοχής για τον καθορισμό της αναπτυξιακής στρατηγικής η οποία αφορούσε στην ορθολογική και σχεδιασμένη ισόρροπη ανάπτυξη ιδιαίτερης ποιότητας τοπίων και των χωρικών ενοτήτων επιρροής τους, στην προστασία και ανάδειξη στρατηγικής σημασίας περιοχών και στην ανάπτυξη και διασφάλιση τοπικού συμφώνου ποιότητας ως καταλύτη στην παραγωγή και προώθηση επιλεγμένων τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών.

Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου

Τα ΟΠΑΑΧ αποτελούν μια καινοτόμο ολοκληρωμένη προσέγγιση για την αγροτική ανάπτυξη σε επιλεγμένες ορεινές και μειονεκτικές περιοχές της χώρας. Βασίζονται σε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο και ενισχύουν ιδιωτικές επενδύσεις και δημόσιες τεχνικές και κοινωνικές υποδομές. Έχουν ως στόχους τη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων, την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των αγροτικών ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, τη βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη των περιοχών, τη διατήρηση του περιβάλλοντος και της κοινωνικής συνοχής για όλο τον αγροτικό πληθυσμό, τη διάσωση και διαφύλαξη στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς, την αναδιάρθρωση της τοπικής αγροτικής οικονομίας, οικονομική και πολιτιστική αναβάθμιση της υπαίθρου και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων των αγροτικών περιοχών.

Στην ευρύτερη περιοχή μελέτης του νομού Χανίων, υπάρχουν Ολοκληρωμένα Προγράμματα του Υπουργείου Γεωργίας που υλοποιούνται στους δήμους, Κισσάμου, Ινναχωρίου, Μηθύμνης, Καντάνου, Ανατολικού Σελίνου και Πελεκάνου, και Ολοκληρωμένα Προγράμματα του ΠΕΠ Κρήτης στο νομό Χανίων που αφορούν τον

δήμο Σφακίων, τις ορεινές κοινότητες του δήμου Μουσούρων, την κοινότητα Θερίσου από τον αντίστοιχο δήμο και την κοινότητα Ασή Γωνιάς.

ΜΕΡΟΣ Β': ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ
ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

3 ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Ο νομός Χανίων αποτελείται από 23 δήμους και 2 κοινότητες. Η πλειοψηφία αυτών των δήμων, περιλαμβάνει τουλάχιστον έναν οικισμό ο οποίος βρίσκεται σε υψόμετρο άνω των 400μ. και χαρακτηρίζεται σύμφωνα με την Οδηγία 75/268 της ΕΕ ως ορεινός ή μειονεκτικός οικισμός. Πιο συγκεκριμένα, οι δήμοι Πελεκάνου, Σφακίων και η κοινότητα Ασή Γωνιάς είναι εξ ολοκλήρου ορεινοί δήμοι ενώ οι δήμοι Ανατολικού Σελίνου, Ιναχωρίου και Καντάνου χαρακτηρίζονται ως ορεινοί μειονεκτικοί δήμοι λόγω των δυσχερών συνθηκών που επικρατούν στις περιοχές τους. Οι υπόλοιποι δήμοι, είναι στο σύνολό τους (πχ. δήμος Χανίων, δήμος Νέας Κυδωνίας), ή στην πλειοψηφία τους (πχ. δήμος Κισάμου, Κολυμβαρίου, Μουσούρων κ.ά.), πεδινοί.

Η περιοχή μελέτης αφορά το ορεινό τμήμα του νομού, δηλαδή τους δήμους όπου η πλειοψηφία των κατοίκων μένει σε ορεινούς οικισμούς. Πιο συγκεκριμένα, η περιοχή μελέτης περιλαμβάνει τρεις ομάδες δήμων:

- Α. Τους κατεξοχήν ορεινούς δήμους Πελεκάνου και Σφακίων, και την κοινότητα Ασή Γωνιάς.
- Β. Τους μειονεκτικούς ορεινούς δήμους Ανατολικού Σελίνου, Ιναχωρίου και Καντάνου.
- Γ. Τους δήμους Γεωργιουπόλεως, Κεραμειών και Φρε με χαμηλότερα υψόμετρα που όμως, η πλειοψηφία του πληθυσμού τους μένει σε ορεινούς οικισμούς.

Χάρτης 2 Γεωγραφική θέση του νομού Χανίων στη χώρα.

Χάρτης 3 Γεωγραφική θέση της περιοχής μελέτης στην περιφέρεια.

4 ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η προσέγγιση του χαρακτήρα του ορεινού χώρου, περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα παραμέτρων που διατυπώνει ικανοποιητικά το προφίλ του. Τέτοιες παράμετροι αφορούν γεωγραφικά, δημογραφικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά και πολιτισμικά στοιχεία.

Η γεωγραφική διάσταση του ορεινού χώρου, ορίζεται σύμφωνα με συγκεκριμένα τοπογραφικά κριτήρια (υψόμετρο, κλίση εδάφους κ.ά.). Η απομόνωση, η απομάκρυνση και οι δυσκολίες πρόσβασης ανάλογα με την ένταση και το μέγεθος τους, συμβάλουν στο φαινόμενο της περιθωριοποίησης των ορεινών όγκων και του πληθυσμού τους.

Η δημογραφική διάσταση του ορεινού χώρου, συχνά χαρακτηρίζεται από έντονη δημογραφική συρρίκνωση, και σε ορισμένες περιπτώσεις, με ραγδαία μείωση του μόνιμου πληθυσμού με αποτέλεσμα, η γήρανση να αποτελεί ένα από τα πιο έντονα χαρακτηριστικά των περιοχών αυτών.

Η οικονομική διάσταση των ορεινών περιοχών, αποκαλύπτει ένα σύνθετο ιστό οικονομικών δραστηριοτήτων που όμως, το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων παραμένει σε επίπεδα αρκετά χαμηλότερα από τις μη ορεινές περιοχές. Ο πληθυσμός της ορεινής υπαίθρου ασχολείται κατά κύριο λόγο, με την παραδοσιακή γεωργία, την κτηνοτροφία, τη μελισσοκομία, τις παραδοσιακές τέχνες και σε μικρότερο βαθμό με τη βιοτεχνία και τον τουρισμό. Η έντονη εξάρτηση από τη γεωργία και τη κτηνοτροφία, σε συνδυασμό με την περιορισμένη αποδοτικότητα τους, συνιστούν ένα πλέγμα οικονομικών μειονεκτημάτων, άμεσα συνδεδεμένων με τη λειτουργία τη αγοράς, που συμβάλει στην περιθωριοποίηση των ορεινών περιοχών.

Σε αντίθεση με τα προαναφερόμενα χαρακτηριστικά, οι περισσότερες ορεινές περιοχές διαθέτουν σημαντικούς φυσικούς πόρους, σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας (φυτά, δάση, άγρια ζωή κ.ά.), εξαιρετικής ομορφιάς τοπία (κορυφές, φαράγγια, σπήλαια) και ανεκτίμητους φυσικούς πόρους (π.χ. νερό) σε διάφορες μορφές (ποτάμια, λίμνες, καταρράκτες, υπόγεια ύδατα). Πολλές περιοχές μάλιστα, που η σπουδαιότητα και η αξία τους είναι τόσο μεγάλη χαρακτηρίζονται ως προστατευόμενες περιοχές, βιότοποι

και περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Αρκετές όμως, ορεινές περιοχές αντιμετωπίζουν έντονα περιβαλλοντικά προβλήματα και κινδύνους, που διαφοροποιούνται από περιοχή σε περιοχή ανάλογα με τα χαρακτηριστικά τους. Τέτοια είναι οι πυρκαγιές, η διάβρωση του εδάφους, η μη ορθολογική διαχείριση των υδάτινων πόρων, η επιβάρυνση από τις γεωργικές χρήσεις, η διαχείριση των απορριμμάτων των ορεινών οικισμών, οι περιβαλλοντικά επιβαρυντικές έγγειες βελτιώσεις (φράγματα, αρδευτικά κανάλια κ.ά.) και οι αλλαγές στις χρήσεις γης (βιοτεχνικές, τουριστικές, οικιστικές χρήσεις).

Τέλος, σημαντικό στοιχείο για την προσέγγιση των δυνατοτήτων ανάπτυξης των ορεινών περιοχών είναι η πολιτιστική κληρονομιά, δηλαδή η παράδοση, τα ήθη και έθιμα κάθε περιοχής, λαογραφικά στοιχεία, λαϊκή τέχνη, κοινωνική ζωή, γλωσσικά ιδιώματα και αξίες, ενώ η διατήρηση και προστασία σημαντικών μνημείων τους επιτρέπει να αναπτυχθούν δίκτυα πολιτιστικών διαδρομών.

4.2 ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

4.2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Κρήτη είναι το μεγαλύτερο νησί της Ελλάδας με έκταση 8.258 χλμ², επίμηκες σχήμα με μήκος 260 χλμ., μέγιστο πλάτος 60 χλμ. και ελάχιστο πλάτος 12 χλμ. Αναδεικνύει μια φυσική και πολιτιστική ταυτότητα ξεχωριστή και διαφορετική από την υπόλοιπη Ελλάδα, ή οποιαδήποτε άλλη περιοχή, και χαρακτηρίζεται από υψηλή ετερογένεια τοπίων, δηλαδή από μεγάλη ποικιλότητα σε φυσιογραφικά, βιολογικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Στο νησί δεσπόζουν τρία μεγάλα ορεινά συγκροτήματα: τα Λευκά Όρη, ο Ψηλορείτης και τα Δίκτη που πλησιάζουν τα 2.500μ. ύψος. Η μορφολογία του νησιού, χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλομορφία με τρεις ευδιάκριτες μορφολογικές ζώνες. Τις ορεινές από το υψόμετρο των 400μ. και πάνω, τις ημιορεινές μεταξύ των υψομέτρων 400μ. και 200μ. και τις χαμηλές πεδινές από το υψόμετρο των 200μ. μέχρι την θάλασσα (Leader+, 2002).

Η γεωγραφική θέση του νησιού, αποτελεί το φυσικό σταυροδρόμι ανάμεσα στην Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική και κατέχει θέση κλειδί όχι μόνο στην θάλασσα του νοτίου Αιγαίου, αλλά και σε ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο, αποτελώντας το νότιο σύνορο της ΕΕ. Το γεγονός αυτό, προκάλεσε όλη την ιστορική του διαδρομή, από την Παλαιολιθική Εποχή που είναι πια αποτυπωμένη στα σπήλαιά της, μέχρι σήμερα. Υπάρχουν σημαντικά υπολείμματα από τις διαδοχικές περιόδους κατοχής του νησιού (Ρωμαϊκή, Βυζαντινή, Ενετική και Οθωμανική), έργα τεχνικής και κοινωνικής υποδομής, αγροτικά αλλά και έργα οχυρωματικής αρχιτεκτονικής.

Η περιφέρεια Κρήτης, αποτελείται από τους νομούς Ηρακλείου, Λασιθίου, Ρεθύμνης και Χανίων. Ειδικότερα, για το νομό Χανίων, ο οποίος βρίσκεται στο δυτικό τμήμα του νησιού, το ανάγλυφό του χαρακτηρίζεται από εξαιρετικά ορεινά στοιχεία που διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό σε όλη την έκταση του νομού. Το 60% περίπου της έκτασης του νομού εκτείνεται σε ορεινές περιοχές, το 20% σε ημιορεινές και, μόλις το 18% σε πεδινές (Δαγκλή, 2005). Ειδικότερα, η Νοτιοδυτική Κρήτη χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλότητα σε φυσικά στοιχεία όπως, βαθιά και απότομα φαράγγια και ψηλά οροπέδια.

Ο νομός Χανίων καταλαμβάνει συνολική έκταση 2372,6 χλμ² με πληθυσμιακή πυκνότητα 63,4 κατοίκους ανά χλμ², απαρτίζεται από 23 δήμους (159 δημοτικά διαμερίσματα) και 2 κοινότητες. Σημαντικός είναι και ο διαχωρισμός σε επαρχίες, ο οποίος αν και έχει καταργηθεί συνεχίζει να αναφέρεται συχνά στο νομό, διότι αναφέρονται σε 5 ξεχωριστές χωρο-εδαφικές ενότητες. Πρόκειται για: την επαρχία Κυδωνίας με πρωτεύουσα τα Χανιά, την επαρχία Αποκορώνου με πρωτεύουσα το Βάμο, την επαρχία Σφακίων με πρωτεύουσα τη Χώρα Σφακίων, την επαρχία Σελίνου με πρωτεύουσα την Κάντανο και την επαρχία Κισάμου με πρωτεύουσα το Καστέλι ή Κίσαμο. Πρωτεύουσα του νομού είναι τα Χανιά.

Στο μεγαλύτερο μέρος του, ο νομός όπως αναφέρθηκε ήδη, είναι ορεινός με κυρίαρχο τον ορεινό όγκο των Λευκών Ορέων που εκτείνεται από τα ανατολικά όρια της επαρχίας Σελίνου, μέχρι τα δυτικά όρια του νομού Ρεθύμνης. Προς βορρά, η κλίση του βουνού είναι πιο ομαλή με χαμηλές πεδιάδες και λόφους, γεγονός που κάνει και το έδαφος πιο εύφορο, σε αντίθεση με τη νότια πλευρά η οποία είναι πολύ απότομη αφήνοντας μόνο μια στενή λωρίδα γης προς τη θάλασσα. Στα Λευκά Όρη, υψώνονται 55 κορυφές άνω των 2.000μ., 54 από 1.500μ. μέχρι 2.000μ. και περίπου πενήντα μικρότερες. Η υψηλότερη βουνοκορφή είναι οι Πάχνες (2.453μ.).

Στα 54 ορεινά διαμερίσματα υπάρχει πληθώρα οικισμών οι οποίοι εμφανίζουν μοναδικά χαρακτηριστικά. Εκτός από το πλούσιο φυσικό περιβάλλον και το έντονο ανάγλυφό τους, έχουν ιδιαίτερα πολιτισμικά και αρχιτεκτονικά στοιχεία που τους κάνουν να ξεχωρίζουν από οικισμούς άλλων ορεινών περιοχών. Η κατανομή των οικισμών της περιφέρειας στις διάφορες υψομετρικές ζώνες (Πίνακας 4.1), αναδεικνύει ότι ο μεγαλύτερος αριθμός οικισμών είναι συγκεντρωμένος στο νομό Χανίων, καθώς και οι περισσότεροι ορεινοί οικισμοί (με υψόμετρο πάνω από 400μ.) βρίσκονται επίσης στον ίδιο νομό.

Πίνακας 4.1 Κατανομή οικισμών ανάλογα με τις υψομετρικές ζώνες (2001).

Υψομετρικές ζώνες (σε μέτρα)	Αριθμός οικισμών				
	Κρήτη	Νομός Ηρακλείου	Νομός Λασιθίου	Νομός Ρεθύμνης	Νομός Χανίων
0 - 99	360	97	93	55	115
100 - 199	239	50	38	34	117
200 - 299	254	88	47	53	66
300 - 399	253	98	44	59	52
400 - 499	179	65	26	40	48
500 - 599	156	42	34	35	45
600 - 699	56	13	13	13	17
700 - 799	28	7	5	1	15
800 - 899	24	0	24	0	0
900 - 999	3	0	3	0	0
1000 - 1099	3	0	0	0	3
1100 - 1199	1	0	1	0	0
1200 και άνω	0	0	0	0	0
Σύνολο	1.556	460	328	290	478

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

4.2.2 ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Σύμφωνα με το ΠΠΧΣΑΑ της περιφέρειας Κρήτης, το οικιστικό δίκτυο της περιφέρειας διακρίνεται σε επίπεδα. Ως οικιστικό κέντρο 1^{ου} επιπέδου ορίζεται το Ηράκλειο, έδρα της περιφέρειας και νομαρχιακής αυτοδιοίκησης. Οικιστικό κέντρο 2^{ου} ενισχυμένου επιπέδου ορίζονται τα Χανιά, έδρα νομαρχιακής αυτοδιοίκησης και οικιστικά κέντρα 2^{ου} επιπέδου ο Άγιος Νικόλαος και το Ρέθυμνο, έδρες νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων. Ορίζονται οικιστικά κέντρα 3^{ου} επιπέδου (ενισχυμένου και μη) έδρες ευρύτερων οικιστικών ενοτήτων και υποενοτήτων. Τέτοιες περιοχές στο νομό Χανίων είναι οι Κίσσαμος, Κάντανος, Παλαιόχωρα, Σούδα και Ακρωτήρι του νομού Χανίων. Οικιστικά κέντρα 4^{ου} ενισχυμένου επιπέδου ως έδρες οικιστικής υποενοτήτας, οικιστικά κέντρα 5^{ου} επιπέδου ενισχυμένου ως έδρες δήμων, ειδικά συνεργαζόμενες με τις έδρες των νέων δήμων και οικιστικά κέντρα 5^{ου} επιπέδου οι λοιπές έδρες δήμων, μικρότερων οικισμών.

Χάρτης 4: Κατανομή οικισμών και σχέσεις εξάρτησής τους με αστικές περιοχές.

4.3 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

4.3.1 *ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΣΕ ΠΕΔΙΝΕΣ, ΗΜΙΟΡΕΙΝΕΣ ΚΑΙ ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ*

Σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας, η Κρήτη παρουσιάζει εντονότερο ορεινό χαρακτήρα: ο πληθυσμός που διαμένει σε δημοτικά διαμερίσματα ανέρχεται σε 16,7% έναντι 9,5% σε επίπεδο χώρας (Πίνακας 4.2).

Σε επίπεδο νομού, ο ορεινός πληθυσμός περιορίζεται σημαντικά στους νομούς Ηρακλείου και Χανίων, ακολουθεί ο νομός Λασιθίου ενώ, ο νομός Ρεθύμνου παρουσιάζει ιδιαίτερα έντονο ορεινό χαρακτήρα. Πρόκειται μάλιστα για ένα από τους πιο ορεινούς, με βάση το κριτήριο του πληθυσμού, νομούς της χώρας.

Στο νομό Χανίων, από τους 25 δήμους και κοινότητες, οι 9 παρουσιάζουν ποσοστό πληθυσμού σε ορεινά δημοτικά διαμερίσματα που ξεπερνά το 50%. Οι δήμοι αυτοί καλύπτουν σημαντικό ποσοστό της συνολικής έκτασης του νομού. Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα 4.3, προκύπτει ότι, στο βόρειο τμήμα του νομού όπου το ανάγλυφο είναι πιο ομαλό, το μεγαλύτερο μέρος των δήμων αποτελείται από πεδινά δημοτικά διαμερίσματα και κάποια ημιορεινά στις πιο κεντρικές περιοχές. Αντίθετα, στο νότιο τμήμα του νομού, η πλειοψηφία των δήμων είναι ορεινοί με ίσως κάποια ημιορεινά δημοτικά διαμερίσματα σε χαμηλότερο υψόμετρο.

Πίνακας 4.2 Πραγματικός πληθυσμός με διάκριση σε πεδινά, ημιορεινά και ορεινά δημοτικά διαμερίσματα (2001).

Σύνολο Ελλάδος, γεωγραφικά διαμερίσματα	Αριθμός Δημοτικών και Κοινοτικών διαμερισμάτων	Πληθυσμός	Ποσοστό Πληθυσμού (%)
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΟΣ	6.130	10.964.020	100,0
Πεδινά	2.441	7.709.718	70,3
Ημιορεινά	1.526	2.318.717	21,2
Ορεινά	2.163	935.585	9,5
ΚΡΗΤΗ	578	601.131	100,0
Πεδινά	208	400.069	67,6
Ημιορεινά	165	106.854	18,8
Ορεινά	205	94.208	16,7
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	194	292.489	100,0
Πεδινά	95	221.655	76,8
Ημιορεινά	47	37.268	13,7
Ορεινά	52	33.566	11,5
ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	88	76.319	100,0
Πεδινά	10	24.518	32,1
Ημιορεινά	45	35.603	47,7
Ορεινά	33	16.198	21,2
ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	133	81.936	100,0
Πεδινά	36	46.961	57,3
Ημιορεινά	33	9.202	11,2
Ορεινά	64	25.773	31,5
ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	163	150.387	100,0
Πεδινά	67	106.935	71,1
Ημιορεινά	40	24.781	16,5
Ορεινά	56	18.671	12,4

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

Πίνακας 4.3 Αριθμός πεδινών, ημιορεινών και ορεινών δημοτικών διαμερισμάτων (δ/δ) ανά δήμο στο νομό Χανίων ποσοστά πληθυσμού που ζουν σε αυτά (2001).

Νομός Χανίων	Πεδινά δ/δ	Ημιορεινά δ/δ	Ορεινά δ/δ	Ποσοστό πληθυσμού πεδινών δ/δ (%)	Ποσοστό πληθυσμού ημιορεινών δ/δ (%)	Ποσοστό πληθυσμού ορεινών δ/δ (%)
ΔΗΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	1	0	0	100	0	0
ΔΗΜΟΣ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ	4	1	0	96,4	3,6	0
ΔΗΜΟΣ ΑΡΜΕΝΩΝ	4	1	2	76,9	14,9	8,2
ΔΗΜΟΣ ΒΑΜΟΥ	5	4	0	72,3	27,7	0
ΔΗΜΟΣ ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ	5	3	1	40	45,7	14,3
ΔΗΜΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ	0	2	0	0	100	0
ΔΗΜΟΣ ΘΕΡΙΣΟΥ	3	1	1	82,8	15,4	1,8
ΔΗΜΟΣ ΚΙΣΣΑΜΟΥ	3	3	3	58,4	32,5	9,2
ΔΗΜΟΣ ΚΟΛΥΜΒΑΡΙΟΥ	8	8	1	60,6	30,3	9,1
ΔΗΜΟΣ ΚΡΥΟΝΕΡΙΔΑΣ	3	2	1	62,4	28,2	9,4
ΔΗΜΟΣ ΜΗΘΥΜΝΗΣ	5	1	6	52,7	13,9	33,4
ΔΗΜΟΣ ΜΟΥΣΟΥΡΩΝ	5	5	2	46,4	37,6	16
ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΚΥΔΩΝΙΑΣ	4	0	0	100	0	0
ΔΗΜΟΣ ΠΛΑΤΑΝΙΑ	11	1	1	88,3	7,9	3,8
ΔΗΜΟΣ ΣΟΥΔΑΣ	2	1	0	86,3	13,8	0
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΝΗΣΟΥ ΓΑΥΔΟΥ	1	0	0	100	0	0
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥ	0	1	5	0	6,6	93,4
ΔΗΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΗΣ	0	2	3	0	45,4	54,7
ΔΗΜΟΣ ΙΝΑΧΩΡΙΟΥ	0	2	6	0	24,9	75,1
ΔΗΜΟΣ ΚΑΝΤΑΝΟΥ	0	1	2	0	20,7	79,3
ΔΗΜΟΣ ΚΕΡΑΜΕΙΩΝ	1	1	4	23,6	10,9	65,5
ΔΗΜΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΟΥ	0	0	5	0	0	100
ΔΗΜΟΣ ΣΦΑΚΙΩΝ	0	0	9	0	0	100
ΔΗΜΟΣ ΦΡΕ	2	0	3	34,3	0	65,7
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΗ ΓΩΝΙΑΣ	0	0	1	0	0	100
ΣΥΝΟΛΟ ΟΡΕΙΝΩΝ ΔΗΜΩΝ	3	7	38	6,4	12,1	81,5
ΣΥΝΟΛΟ	67	40	56	71,1	16,5	12,4

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

4.3.2 ΒΑΣΙΚΑ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ο Νομός Χανίων με πληθυσμό 150.387 κατοίκους, αντιστοιχεί στο 1,4% του πληθυσμού της χώρας και το 25% του πληθυσμού του νησιού. Ως δεύτερος μεγαλύτερος νομός του νησιού, μετά το νομό Ηρακλείου, είναι πολύ σημαντικός στην ανάπτυξη και την οικονομική βάση της Κρήτης.

Πίνακας 4.4 Δημογραφικά χαρακτηριστικά (2001).

Γεωγραφική ενότητα	Πληθυσμός	Ποσοστό συμμετοχής στον πληθυσμό της χώρας (%)	Πυκνότητα πληθυσμού ανά τ. χλ.μ.	Ποσοστό μεταβολής πληθυσμού 1991-2001 (%)	Ποσοστό αστικού πληθυσμού (%)	Ποσοστό αγροτικού πληθυσμού (%)
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	10.964.020	100,0	83,1	6,8	72,8	27,2
ΚΡΗΤΗ	601.131	5,5	72,1	11,3	58,0	42,0
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	292.489	2,7	111,0	11,8	64,5	35,5
ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	76.319	0,7	42,0	7,1	49,7	50,3
ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	81.936	0,8	55,0	16,7	38,4	61,6
ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	150.387	1,4	63,0	12,4	60,1	39,9

Πηγή: ΕΣΥΕ, Ιδία επεξεργασία.

Κατά τη δεκαετία 1991-2001, ο νομός Χανίων παρουσιάζει σημαντική αύξηση του πληθυσμού του, η οποία είναι κατά 10% περίπου υψηλότερη από το σύνολο της χώρας. Παρόλα αυτά, ο νομός Χανίων παραμένει πιο αραιοκατοικημένος με πυκνότητα που δεν ξεπερνά τα 63 άτομα ανά χλμ², έναντι 83 για τη χώρα και 72 για την Κρήτη. Αν υπάρχει σημαντική τάση αστικοποίησης, ο νομός Χανίων παραμένει σε επίπεδα αρκετά χαμηλότερα από το σύνολο της χώρας.

Συγκρίνοντας το νομό Χανίων με τους υπόλοιπους νομούς της Κρήτης, προκύπτει ότι είναι ο δεύτερος, πληθυσμιακά, μεγαλύτερος νομός μετά το νομό Ηρακλείου, ο οποίος έχει και τη μεγαλύτερη πληθυσμιακή πυκνότητα στο νησί καθώς και το μεγαλύτερο ποσοστό αστικού πληθυσμού, με το νομό Χανίων πάντα στη δεύτερη θέση. Δεύτερη θέση καταλαμβάνει επίσης ο νομός και στο ποσοστό μεταβολής του πληθυσμού τη δεκαετία 1991-2001, μετά το νομό Ρεθύμνης που εμφανίζει το μεγαλύτερο ποσοστό αύξησης του πληθυσμού 16,7%.

Τα ανάλογα δημογραφικά χαρακτηριστικά σε επίπεδο δήμων του νομού Χανίων, παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα. Ο δήμος Χανίων έχει με μεγάλη διαφορά από τους υπόλοιπους δήμους τους περισσότερους κατοίκους και τη μεγαλύτερη πυκνότητα

ανά $\chi\lambda\mu^2$ με 4.248 άτομα. Επιπλέον, μεγάλο αριθμό κατοίκων και υψηλά νούμερα πυκνότητας, εμφανίζουν οι γειτονικοί στο δήμο Χανίων δήμοι, όπως ο δήμος Ελευθέριου Βενιζέλου, Νέας Κυδωνίας, Σούδας, Ακρωτηρίου. Οι πληθυσμιακά μικρότεροι δήμοι είναι οι ορεινοί ή μειονεκτικοί δήμοι οι οποίοι είναι και πιο απομακρυσμένοι. Αναλυτικότερα, οι μικρότεροι πληθυσμιακά δήμοι είναι οι δήμοι Φρε, Ιναχωρίου, Ανατολικού Σελίνου, Καντάνου και Κεραμειών. Οι ορεινοί δήμοι Σφακίων, Γεωργιούπολης και Πελεκάνου είναι μεγαλύτεροι πληθυσμιακά από τους υπόλοιπους.

Οι ορεινοί δήμοι του νομού, εμφανίζουν και το μικρότερο αριθμό ατόμων ανά $\chi\lambda\mu^2$, τη μικρότερη δηλαδή πυκνότητα. Ο πιο αραιοκατοικημένος δήμος του νομού Χανίων είναι ο δήμος Σφακίων, με μόλις 5,2 άτομα ανά $\chi\lambda\mu^2$, ενώ ακολουθεί ο δήμος Ιναχωρίου με 10,6 άτομα ανά $\chi\lambda\mu^2$ και ο δήμος Ανατολικού Σελίνου με 10,8 άτομα ανά $\chi\lambda\mu^2$. Μικρή πληθυσμιακή πυκνότητα έχουν κατά σειρά, και οι ορεινοί δήμοι Κεραμειών, Φρε, Καντάνου και Πελεκάνου. Λίγο πιο πυκνοκατοικημένη είναι η κοινότητα Ασή Γωνιάς με 32,1 άτομα ανά $\chi\lambda\mu^2$. Ο πιο πυκνοκατοικημένος δήμος είναι ο δήμος Γεωργιούπολης με 46,4 άτομα ανά $\chi\lambda\mu^2$.

Οι ρυθμοί μεταβολής του πληθυσμού τις δεκαετίες 1991 – 2001, διαφοροποιούνται σημαντικά από δήμο σε δήμο. Τα υψηλότερα ποσοστά αύξησης του πληθυσμού εμφανίζονται στους δήμους οι οποίοι είναι κοντινοί στο δήμο Χανίων ενώ, αύξηση σημειώνουν και οι πεδινοί δήμοι του νομού. Από την άλλη, ρυθμούς μείωσης του πληθυσμού εμφανίζουν οι ορεινοί κυρίως, αλλά και δήμοι που αντιμετωπίζουν διάφορα άλλα προβλήματα όπως, ο δήμος Μηθύμνης και Αρμένων. Αναλυτικότερα στους ορεινούς δήμους, εμφανίζεται μια ανομοιογένεια ως προς τη μεταβολή του πληθυσμού τους. Οι ορεινοί μειονεκτικοί δήμοι Ιναχωρίου, Καντάνου και Ανατολικού Σελίνου εμφανίζουν μεγάλα ποσοστά μείωσης του πληθυσμού τους με ποσοστά 13,7%, 5,1% και 4,6% αντίστοιχα. Μεγάλο ποσοστό μείωσης εμφανίζει και ο δήμος Φρε με 11,4%. Αντίθετα, οι υπόλοιποι ορεινοί δήμοι εμφανίζουν ποσοστά αύξησης του πληθυσμού τους με μεγαλύτερη την πληθυσμιακή αύξηση του δήμου Γεωργιούπολης 24,4%. Ακολουθούν ο δήμος Πελεκάνου με ποσοστό αύξησης 23%, ο δήμος Σφακίων με ποσοστό αύξησης 13,1%, η κοινότητα Ασή Γωνιάς με 11,4% και τέλος ο δήμος Κεραμειών με ποσοστό αύξησης 8%.

Σχετικά με τον αγροτικό και αστικό πληθυσμό, η πλειοψηφία του νομού κατατάσσεται στον αγροτικό πληθυσμό με συνολικό ποσοστό 77,4%. Καθαρά αστικοποιημένοι δήμοι είναι μόνο ο δήμος Χανίων και ο όμορός του, δήμος Ελευθέριου Βενιζέλου ενώ, οι δήμοι Νέας Κυδωνίας και Σούδας είναι στην πλειοψηφία τους αστικοποιημένοι. Η πλειοψηφία των δήμων, είναι κατά κύριο λόγο αγροτικοί. Από τους ορεινούς δήμους του νομού Χανίων ο μόνος δήμος που δεν είναι 100% αγροτικός είναι ο δήμος Πελεκάνου.

Πίνακας 4.5 Δημογραφικά χαρακτηριστικά σε επίπεδο δήμων στο νομό Χανίων (2001).

Γεωγραφική ενότητα	Πληθυσμός	Ποκνότητα πληθυσμού ανά γ.μ ²	Μεταβολή πληθυσμού 2001-1991 (%)	Ποσοστό αστικού πληθυσμού (%)	Ποσοστό αγροτικού πληθυσμού (%)
ΔΗΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	53.373	4248,1	6,6	100	0
ΔΗΜΟΣ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ	10.321	91,6	65,5	50,1	49,9
ΔΗΜΟΣ ΑΡΜΕΝΩΝ	3.250	58,8	-0,1	0	100
ΔΗΜΟΣ ΒΑΜΟΥ	2.932	43,7	15,6	0	100
ΔΗΜΟΣ ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ	3.296	43,9	1,1	0	100
ΔΗΜΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ	10.586	562,9	21,3	100	0
ΔΗΜΟΣ ΘΕΡΙΣΟΥ	6.313	85,2	22,2	48,4	51,6
ΔΗΜΟΣ ΚΙΣΣΑΜΟΥ	7.463	50,1	13,8	52,4	47,6
ΔΗΜΟΣ ΚΟΛΥΜΒΑΡΙΟΥ	5.346	35,6	4,5	0	100
ΔΗΜΟΣ ΚΡΥΟΝΕΡΙΔΑΣ	2.330	34,5	16,3	0	100
ΔΗΜΟΣ ΜΗΘΥΜΝΗΣ	4.755	24,8	-13,9	0	100
ΔΗΜΟΣ ΜΟΥΣΟΥΡΩΝ	2.914	52,7	-2,7	0	100
ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΚΥΔΩΝΙΑΣ	7.301	340,3	45,8	73	27
ΔΗΜΟΣ ΠΛΑΤΑΝΙΑ	5.225	69,7	3,6	0	100
ΔΗΜΟΣ ΣΟΥΔΑΣ	7.840	356,3	19,3	82	18,1
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΝΗΣΟΥ ΓΑΥΔΟΥ	98	3	-14,8	0	100
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥ	1.468	10,8	-4,6	0	100
ΔΗΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΗΣ	2.483	46,4	24,4	0	100
ΔΗΜΟΣ ΙΝΑΧΩΡΙΟΥ	1.443	10,6	-13,7	0	100
ΔΗΜΟΣ ΚΑΝΤΑΝΟΥ	1.607	22	-5,1	0	100
ΔΗΜΟΣ ΚΕΡΑΜΕΙΩΝ	1.630	18,2	8	0	100
ΔΗΜΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΟΥ	4.259	25,6	23	59,9	40,1
ΔΗΜΟΣ ΣΦΑΚΙΩΝ	2.446	5,2	13,1	0	100
ΔΗΜΟΣ ΦΡΕ	1.122	20,9	-11,4	0	100
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΗ ΓΩΝΙΑΣ	586	32,1	11,4	0	100
ΣΥΝΟΛΟ ΟΡΕΙΝΩΝ ΔΗΜΩΝ	17.044	191,8	5,0	6,7	93,3
ΣΥΝΟΛΟ	150.387	251,7	10	22,6	77,4

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

4.3.3 ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ

Μετά από μείωση του πληθυσμού κατά τη δεκαετία 1961-1971, αποτέλεσμα του έντονου φαινομένου εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης, ο νομός Χανίων παρουσιάζει μια σχετικά πρόσφατη δημογραφική δυναμική, η οποία εμφανίζεται πιο έντονη κατά την τελευταία δεκαετία, συγκριτικά με το σύνολο της χώρας και την περιφέρεια (Πίνακας 4.6)

Πίνακας 4.6 Πληθυσμιακή εξέλιξη 1961-2001.

Γεωγραφική Ενότητα	1961	1971	1981	1991	2001
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	8.388.553	8.768.641	9.740.417	10.264.156	10.964.020
ΚΡΗΤΗ	483.258	456.642	502.165	540.054	601.131
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	208.374	209.670	243.622	264.906	292.489
ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	73.880	66.226	70.053	71.279	76.319
ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	69.943	60.949	62.634	70.095	81.936
ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	131.061	119.797	125.856	133.774	150.387

Πηγή: ΕΣΥΕ, Ιδία επεξεργασία.

Πίνακας 4.7 Ποσοστό πληθυσμιακής εξέλιξης 1961-2001 (%).

Γεωγραφική Ενότητα	1971-1961	1981-1971	1991-1981	2001-1991	2001-1961
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	4,5	11,1	5,4	6,8	30,7
ΚΡΗΤΗ	-5,5	10,0	7,5	11,3	24,4
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	0,6	16,2	8,7	10,4	40,4
ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	-10,4	5,8	1,8	7,1	3,3
ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	-12,9	2,8	11,9	16,9	17,2
ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	-8,6	5,1	6,3	12,4	14,8

Πηγή: ΕΣΥΕ, Ιδία επεξεργασία.

Σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 4.8, παρατηρείται ότι στο νομό Χανίων, υπάρχει μεγάλη διακύμανση στη μεταβολή του πληθυσμού ανά δήμο. Όπως και στην υπόλοιπη χώρα, οι κατεχοχίν αστικοί δήμοι εμφανίζουν πραγματικά τη μεγαλύτερη πληθυσμιακή αύξηση. Πρόκειται για το δήμο Χανίων και τους δορυφορικούς σε αυτόν δήμους Ακρωτηρίου, Ελευθέρου Βενιζέλου, Νέας Κυδωνίας. Αντίθετα, οι πιο απομακρυσμένοι από το δήμο Χανίων ορεινοί, κατά κύριο λόγο, δήμοι και πιο απομονωμένοι ή και μειονεκτικοί δήμοι εμφανίζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά μείωσης του πληθυσμού. Οι υπόλοιποι δήμοι του νομού που συχνά βρίσκονται σε μια ενδιάμεση γεωγραφική θέση, εμφανίζουν μικρότερες αυξομειώσεις στα ποσοστά μεταβολής του πληθυσμού τους.

Οι δήμοι της περιοχής μελέτης, παρά το γεγονός ότι είναι ορεινοί, παρουσιάζουν διαφορετικό προφίλ ως προς την πληθυσμιακή εξέλιξη. Ειδικότερα, εμφανίζονται 2 βασικές ομάδες δήμων:

1. Οι δήμοι που έχασαν σημαντικό ποσοστό πληθυσμού, σε ορισμένες περιπτώσεις πάνω από 30%, ακολουθώντας την τάση που εμφανίζουν συχνά οι ορεινές περιοχές. Οι δήμοι αυτοί χαρακτηρίζονται επιπλέον, από σχετική απομόνωση λόγω της γεωγραφικής τους θέσης. Τέτοιοι δήμοι είναι, ο δήμος Ανατολικού Σελίνου, Ιναχωρίου, Καντάνου.
2. Οι δήμοι που εμφανίζουν ιδιαίτερα έντονα τουριστικά χαρακτηριστικά και οι οποίοι δεν εμφανίζουν το ίδιο πρότυπο μεταβολής. Ειδικότερα, ο δήμος Πελεκάνου αναδεικνύει μια πραγματική δημογραφική δυναμική, δεδομένου ότι πρόκειται για το δήμο που περιλαμβάνει το μικρό αστικό κέντρο της Παλαιόχωρας, πόλο έλξης για πολλούς κατοίκους της γειτονικής περιοχής. Η τάση συγκέντρωσης που διαπιστώνεται σε αυτό το δήμο οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι μπορεί να προσφέρει τις απαραίτητες υπηρεσίες. Στην ίδια ομάδα βρίσκονται και οι τουριστικοί δήμοι Σφακίων και Γεωργιούπολης οι οποίοι έχουν το πλεονέκτημα της σχετικής γειτνίασης με τα Χανιά.

Πίνακας 4.8 Μεταβολή πραγματικού πληθυσμού από το 1971 έως το 2001 σε επίπεδο δήμων στο Νομό Χανίων.

Νομός Χανίων	1971	1981	1991	2001	1981-1971 (%)	1991-1981 (%)	2001-1991 (%)	2001-1971 (%)
ΔΗΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	40.564	47.564	50.077	53.373	17,3	5,3	6,6	31,6
ΔΗΜΟΣ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ	3.941	4.574	6.237	10.321	16,1	36,4	65,5	161,9
ΔΗΜΟΣ ΑΡΜΕΝΩΝ	3.335	3.056	3.253	3.250	-8,4	6,4	-0,1	-2,5
ΔΗΜΟΣ ΒΑΜΟΥ	2.927	2.653	2.536	2.932	-9,4	-4,4	15,6	0,2
ΔΗΜΟΣ ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ	3.747	3.544	3.260	3.296	-5,4	-8	1,1	-12
ΔΗΜΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ	5.211	6.773	8.730	10.586	30	28,9	21,3	103,1
ΔΗΜΟΣ ΘΕΡΙΣΟΥ	3.538	4.013	5.165	6.313	13,4	28,7	22,2	78,4
ΔΗΜΟΣ ΚΙΣΣΑΜΟΥ	6.986	6.608	6.558	7.463	-5,4	-0,8	13,8	6,8
ΔΗΜΟΣ ΚΟΛΥΜΒΑΡΙΟΥ	5.480	5.072	5.114	5.346	-7,4	0,8	4,5	-2,4
ΔΗΜΟΣ ΚΡΥΟΝΕΡΙΔΑΣ	2.551	2.141	2.003	2.330	-16,1	-6,4	16,3	-8,7
ΔΗΜΟΣ ΜΗΘΥΜΝΗΣ	3.752	3.468	3.386	2.914	-7,6	-2,4	-13,9	-22,3
ΔΗΜΟΣ ΜΟΥΣΟΥΡΩΝ	5.737	5.363	4.886	4.755	-6,5	-8,9	-2,7	-17,1
ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΚΥΔΩΝΙΑΣ	2.930	3.502	5.007	7.301	19,5	43	45,8	149,2
ΔΗΜΟΣ ΠΛΑΤΑΝΙΑ	5.092	4.714	5.044	5.225	-7,4	7	3,6	2,6
ΔΗΜΟΣ ΣΟΥΔΑΣ	5.728	5.806	6.573	7.840	1,4	13,2	19,3	36,9
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΝΗΣΟΥ ΓΑΥΔΟΥ	142	79	115	98	-44,4	45,6	-14,8	-31
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥ	2.382	1.907	1.539	1.468	-19,9	-19,3	-4,6	-38,4
ΔΗΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΗΣ	2.142	2.010	1.996	2.483	-6,2	-0,7	24,4	15,9
ΔΗΜΟΣ ΙΝΑΧΩΡΙΟΥ	2.223	1.952	1.673	1.443	-12,2	-14,3	-13,7	-35,1
ΔΗΜΟΣ ΚΑΝΤΑΝΟΥ	2.102	1.767	1.694	1.607	-15,9	-4,1	-5,1	-23,5
ΔΗΜΟΣ ΚΕΡΑΜΕΙΩΝ	1.832	1.702	1.509	1.630	-7,1	-11,3	8	-11
ΔΗΜΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΟΥ	2.975	3.306	3.464	4.259	11,1	4,8	23	43,2
ΔΗΜΟΣ ΣΦΑΚΙΩΝ	2.312	2.484	2.162	2.446	7,4	-13	13,1	5,8
ΔΗΜΟΣ ΦΡΕ	1.571	1.374	1.267	1.122	-12,5	-7,8	-11,4	-28,6
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΗ ΓΩΝΙΑΣ	585	508	526	586	-13,2	3,5	11,4	0,2
ΣΥΝΟΛΟ ΟΡΕΙΝΩΝ ΔΗΜΩΝ	18.124	17.010	15.830	17.044	-7,6	-6,9	5,0	-7,9
ΣΥΝΟΛΟ	119.693	125.902	133.774	150.387	-3,5	4,9	10	16,3

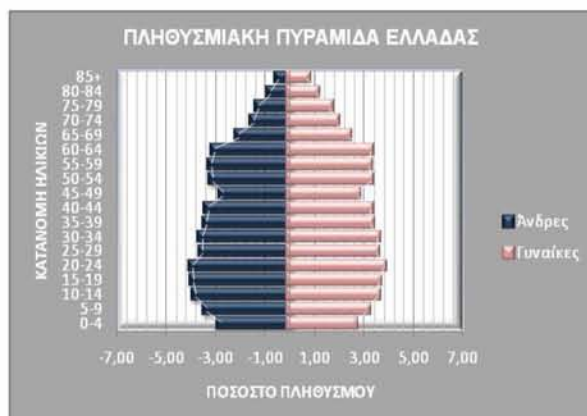
Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

Χάρτης 5 Ποσοστιαία μεταβολή πληθυσμού στην περιοχή μελέτης ανά δήμο.

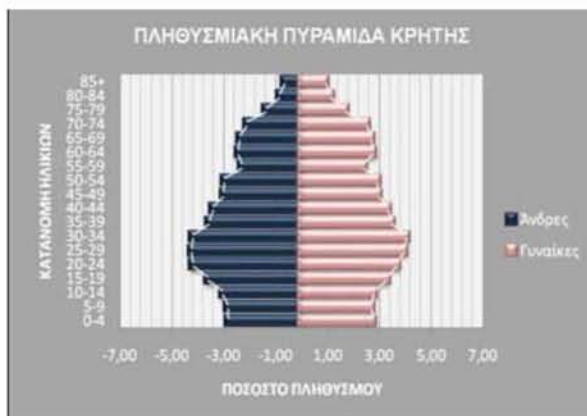
4.3.4 ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

Όσον αφορά στη δημογραφική δομή του πληθυσμού, αξίζει να σημειωθεί ότι, αντίθετα με το σύνολο της χώρας, τόσο στο σύνολο της Κρήτης όσο και στο νομό Χανίων, οι άνδρες υπερτερούν των γυναικών ειδικά στις μικρότερες ηλικίες. Όσον αφορά στην ηλικιακή διάρθρωση κατά φύλο, στο σύνολο της χώρας εμφανίζεται μια ομοιόμορφη ηλικιακή κατανομή στα δύο φύλα. Τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες πάντως, εμφανίζουν μεγαλύτερα ποσοστά συγκέντρωσης στις μικρότερες ηλικίες επιβεβαιώνοντας το πρόβλημα της γήρανσης του πληθυσμού.

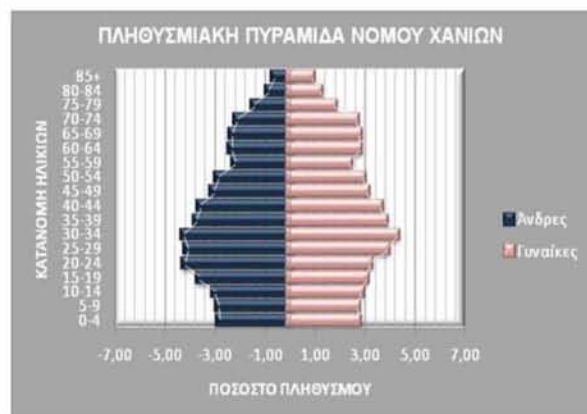
Στην Κρήτη, η κατανομή δεν είναι τόσο ομοιόμορφη (βλέπε πυραμίδα). Οι άνδρες παρουσιάζουν έντονη συγκέντρωση στις ηλικίες 20-34 ετών και οι γυναίκες στις ηλικίες 25-34 ετών. Αντίστοιχη κατανομή παρουσιάζει και ο νομός Χανίων, με τα μεγαλύτερα ποσοστά συγκέντρωσης να εμφανίζονται στις ηλικίες 20-44 ετών για τους άνδρες και 25-44 ετών για τις γυναίκες. Σε επίπεδο περιφέρειας όπως και στο νομό, ο πληθυσμός θα μπορούσε να χαρακτηριστεί στην πλειοψηφία του ως ώριμος.

Διάγραμμα 4.1 Πληθυσμιακή πυραμίδα Ελλάδας (2001).

Πηγή: ΕΣΥΕ, ιδία επεξεργασία.

Διάγραμμα 4.2 Πληθυσμιακή πυραμίδα Κρήτης (2001).

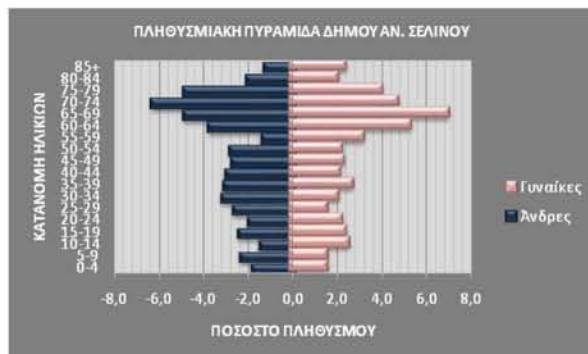
Πηγή: ΕΣΥΕ, ιδία επεξεργασία.

Διάγραμμα 4.3 Πληθυσμιακή πυραμίδα νομού Χανίων (2001).

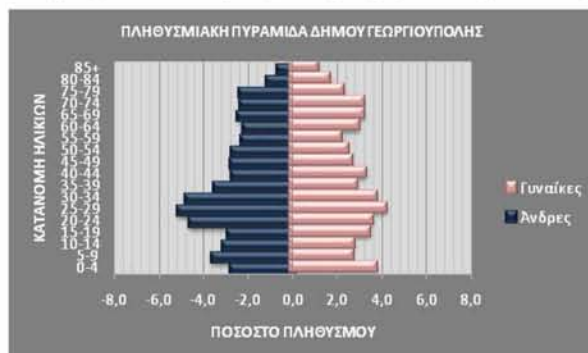
Πηγή: ΕΣΥΕ, ιδία επεξεργασία.

Αναλυτικότερα, σε επίπεδο ορεινών δήμων οι πληθυσμιακές πυραμίδες παρουσιάζονται παρακάτω και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω των σημαντικών διαφορών που παρουσιάζουν στο εσωτερικό τους.

Διάγραμμα 4.4 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Ανατολικού Σελίνου (2001).

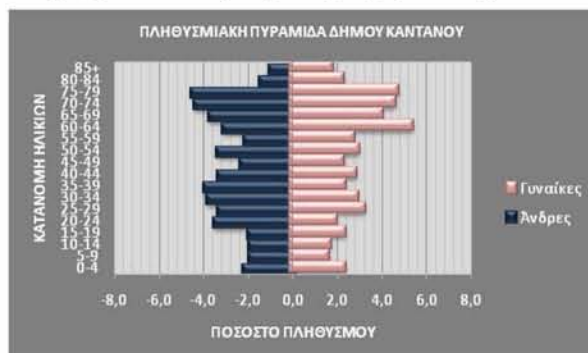
Ο δήμος Ανατολικού Σελίνου είναι πολύ γηρασμένος, γεγονός που υποδηλώνει αυξημένες τάσεις εγκατάλειψης.

Διάγραμμα 4.5 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Γεωργιούπολης (2001).

Ο δήμος Γεωργιούπολης έχει σχετικά ομοιόμορφη ηλικιακή κατανομή του πληθυσμού του με εξαίρεση τις ηλικίες 20-34 ετών για τους άνδρες όπου εμφανίζεται ιδιαίτερα αυξημένη συγκέντρωση.

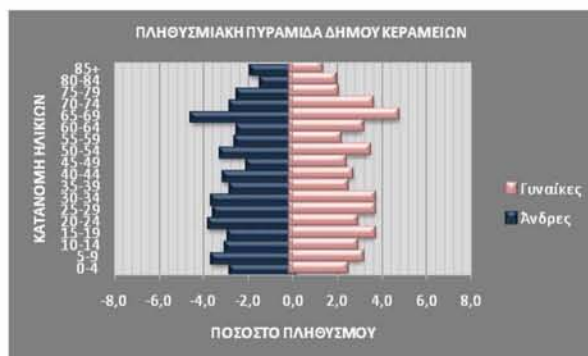
Διάγραμμα 4.6 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Ιναχωρίου (2001).

Ο δήμος Ιναχωρίου είναι ένας ιδιαίτερα γηρασμένος δήμος σημαντικές τάσεις εγκατάλειψης.

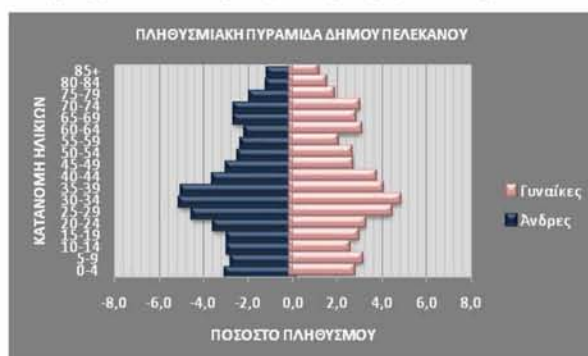
Διάγραμμα 4.7 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Καντάνου (2001).

Ο δήμος Καντάνου εμφανίζει αυξημένη συγκέντρωση στις μεγαλύτερες ηλικίες, ενώ αυξημένη σχετικά συγκέντρωση παρατηρείται και στις ώριμες ηλικιακές ομάδες.

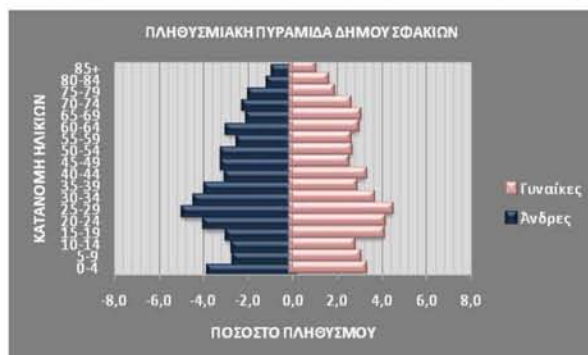
Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

Διάγραμμα 4.8 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Κεραμειών (2001).

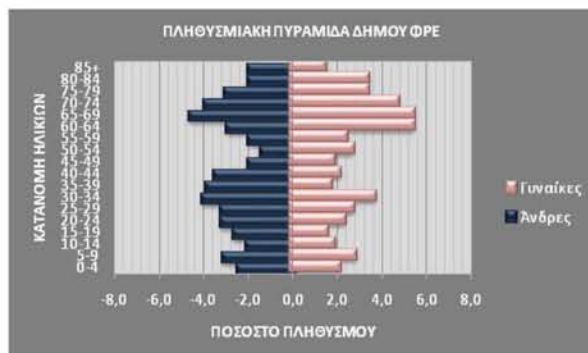
Ο δήμος Κεραμειών παρουσιάζει μικρές αυξομειώσεις στις ηλικιακές ομάδες με ιδιαίτερη συγκέντρωση του πληθυσμού στην ηλικιακή ομάδα 65-69 ετών.

Διάγραμμα 4.9 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Πελεκάνου (2001).

Ο δήμος Πελεκάνου εμφανίζει μεγάλα ποσοστά συγκέντρωσης του πληθυσμού του στις πιο ώριμες ηλικίες από 20-39 ετών.

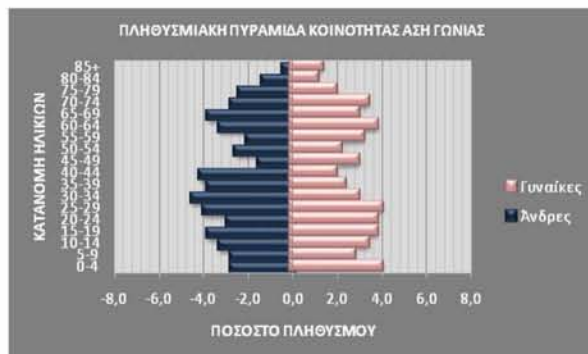
Διάγραμμα 4.10 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Σφακίων (2001).

Ο δήμος Σφακίων παρουσιάζει μια ώριμη προς νεανική ηλικιακή κατανομή του πληθυσμού του που οφείλεται κυρίως στον ιδιαίτερο χαρακτήρα του.

Διάγραμμα 4.11 Πληθυσμιακή πυραμίδα δήμου Φρε (2001).

Ο δήμος Φρε παρουσιάζει μεγάλες αυξομειώσεις στις διάφορες ηλικιακές ομάδες οι οποίες είναι πιο έντονες στις μεγαλύτερες ηλικίες.

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

Διάγραμμα 4.12 Πληθυσμιακή πυραμίδα κοινότητας Ασή Γωνιάς (2001).

Η κοινότητα Ασή Γωνιάς εμφανίζει μεγάλες συγκεντρώσεις του πληθυσμού στις μικρές αλλά και στις μεγάλες ηλικίες, ενώ έχει πολύ μικρά ποσοστά ώριμου πληθυσμού.

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

4.3.5 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ

Η ανάλυση της δημογραφικής διάρθρωσης του πληθυσμού βασίζεται στους βασικούς δημογραφικούς δείκτες νεανικότητας, γηρασμού και εξάρτησης, οι οποίοι αντανακλούν δυνατά και αδύνατα σημεία των περιοχών ως προς το ανθρώπινο δυναμικό. Αν οι δείκτες νεανικότητας και γήρανσης είναι πολύ σημαντικοί, ο δείκτης εξάρτησης προσφέρει μια ουσιαστική πληροφορία για το μέλλον της περιοχής. Ο συγκεκριμένος δείκτης δίνει τη σχέση ανάμεσα στον αριθμό των ατόμων των μη 'ενεργών ηλικιών' (0-14 ετών και άνω των 65 ετών) και τον αριθμό των ατόμων των 'ενεργών ηλικιών' (Ταπεινός, 2002). Είναι δηλαδή, η αναλογία του αθροίσματος των δεικτών νεανικότητας και γήρανσης ως προς τον 'ενεργό πληθυσμό', το ποσοστό των ατόμων δηλαδή που ανήκουν στις ηλικιακές ομάδες 15-29, 30-44 και 45-64. Συνεπώς, ο δείκτης εξάρτησης δείχνει το ποσοστό των ατόμων που εξαρτώνται από τον 'ενεργό πληθυσμό' μιας περιοχής⁶.

⁶ Πιο αναλυτικά, οι δείκτες αυτοί δίδονται από τις παρακάτω σχέσεις:

α) Δείκτης γηρασμένου πληθυσμού (ΔΓ):

$\Delta\Gamma = (\text{ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 65 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΩ} / \text{ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ}) * 100$

β) Δείκτης νεανικότητας (ΔΝ):

$\Delta\text{Ν} = (\text{ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 0-14 ΕΤΩΝ} / \text{ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ}) * 100$

γ) Ο δείκτης εξάρτησης (ΔΕ):

$\Delta\text{Ε} = [\text{ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (0-14 ΕΤΩΝ} + \text{65 ΕΤΩΝ ΚΑΙ ΑΝΩ)} / \text{ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 15-64 ΕΤΩΝ}] * 100$

Πίνακας 4.9 Δημογραφικοί δείκτες 2001.

Γεωγραφική ενότητα	Δείκτης γηρασμένου πληθυσμού	Δείκτης νεανικότητας	Δείκτης εξάρτησης
ΕΛΛΑΔΑ	16,7	10,3	39,7
ΚΡΗΤΗ	16,4	17,1	50,3
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	15,1	17,3	48,0
ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	20,7	16,0	58,0
ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	16,6	17,6	50,0
ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	16,5	16,9	50,1

Πηγή: ΕΣΥΕ, Ιδία επεξεργασία.

Σε γενικές γραμμές, η περιφέρεια Κρήτης παρουσιάζει παρόμοιο προφίλ με τη χώρα:

Ο δείκτης γηρασμού είναι λίγο μεγαλύτερος από το δείκτη νεανικότητας και αυτό έχει να κάνει με τις τάσεις υπογεννητικότητας που εμφανίζει η χώρα τα τελευταία χρόνια. Πιο δυναμική κατανομή του πληθυσμού, παρουσιάζει όπως ήταν αναμενόμενο ο νομός Ηρακλείου. Η περιφέρεια παρουσιάζει μεγαλύτερο βαθμό εξάρτησης σε σχέση με τη χώρα, ενώ και σε αυτή την περίπτωση, πιο δυναμικός νομός είναι το Ηράκλειο με δείκτη σχεδόν στα επίπεδα της χώρας.

Οι ορεινοί δήμοι της περιοχής μελέτης, μπορούν να ομαδοποιηθούν, όπως και προηγούμενα, ανάλογα με τις τιμές που παίρνουν. Παρουσιάζονται λοιπόν και εδώ, δύο βασικές ομάδες:

1. Οι δήμοι που βρίσκονται σε σχετικά απομακρυσμένη θέση και εμφανίζουν στοιχεία μειονεκτικότητας στους οποίους, ο δείκτης γηρασμού εμφανίζει πολύ μεγάλες τιμές όπως στους δήμους Ανατολικού Σελίνου, Ιναχωρίου, Καντάνου.
2. Οι τουριστικοί, κυρίως δήμοι και εκείνοι που βρίσκονται σε σχετικά κοντινή απόσταση από τα αστικά κέντρα και στους οποίους οι δείκτες γηρασμού και νεανικότητας κυμαίνονται στα ποσοστά της περιφέρειας. Τέτοιοι είναι οι δήμοι Σφακίων, Πελεκάνου, Γεωργιούπολης.

Πίνακας 4.10 Δημογραφικοί δείκτες κατά δήμο στο νομό Χανίων (2001).

Δήμοι	Δείκτης γήρανσης	Δείκτης νεανικότητας	Δείκτης εξάρτησης
ΔΗΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	16,5	16,9	50,1
ΔΗΜΟΣ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ	7,8	17,1	33,2
ΔΗΜΟΣ ΑΡΜΕΝΩΝ	23,8	15,8	65,8
ΔΗΜΟΣ ΒΑΜΟΥ	27,4	13,8	69,9
ΔΗΜΟΣ ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ	25,2	13,3	62,6
ΔΗΜΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ	10,5	20,3	44,7
ΔΗΜΟΣ ΘΕΡΙΣΟΥ	12,1	19,8	46,8
ΔΗΜΟΣ ΚΙΣΣΑΜΟΥ	18,6	18,4	58,7
ΔΗΜΟΣ ΚΟΛΥΜΒΑΡΙΟΥ	25,7	14,1	66,3
ΔΗΜΟΣ ΚΡΥΟΝΕΡΙΔΑΣ	24,3	17,5	71,8
ΔΗΜΟΣ ΜΗΘΥΜΝΗΣ	26,7	12,7	65,0
ΔΗΜΟΣ ΜΟΥΣΟΥΡΩΝ	29,1	13,8	75,0
ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΚΥΔΩΝΙΑΣ	10,4	19,1	41,9
ΔΗΜΟΣ ΠΛΑΤΑΝΙΑ	21,2	14,2	54,8
ΔΗΜΟΣ ΣΟΥΔΑΣ	9,6	19,8	41,6
ΔΗΜΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΝΗΣΟΥ ΓΑΥΔΟΥ	21,0	12,3	50,0
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥ	38,5	10,6	96,6
ΔΗΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΗΣ	19,2	18,0	59,2
ΔΗΜΟΣ ΙΝΑΧΩΡΙΟΥ	38,7	8,7	90,0
ΔΗΜΟΣ ΚΑΝΤΑΝΟΥ	31,2	11,1	73,2
ΔΗΜΟΣ ΚΕΡΑΜΕΙΩΝ	25,4	17,1	73,9
ΔΗΜΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΟΥ	18,3	16,3	52,9
ΔΗΜΟΣ ΣΦΑΚΙΩΝ	16,9	17,4	52,3
ΔΗΜΟΣ ΦΡΕ	32,9	13,8	87,7
ΔΗΜΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΗ ΓΩΝΙΑΣ	20,4	18,1	62,8

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

4.3.6 ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Το επίπεδο εκπαίδευσης στις γεωγραφικές ενότητες της ευρύτερης περιοχής μελέτης, παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα. Η ανάλυση του εκπαιδευτικού επιπέδου δείχνει ουσιαστικά τις δυνατότητες της τοπικής αγοράς εργασίας, δηλαδή στοιχεία σχετικά με ποιες δυνατότητες έχει το εργατικό δυναμικό κάθε περιοχής να προσαρμόζεται στις μεταβαλλόμενες συνθήκες της αγοράς εργασίας.

Σε επίπεδο περιφέρειας, οι απόφοιτοι κάποιας ανώτατης σχολής δεν ξεπερνούν το 6%, ενώ ακόμα χαμηλότερα ποσοστά έχουν οι κάτοχοι κάποιου διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου.

Όσον αφορά στο νομό Χανίων, το εκπαιδευτικό επίπεδο του πληθυσμού δε διαφέρει σημαντικά από την περιφέρεια. Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι, το ποσοστό των αποφοίτων κάποιας ανώτατης σχολής είναι μεγαλύτερο από τους υπόλοιπους νομούς και από το μέσο όρο της περιφέρειας (7,2% στο νομό Χανίων και γύρω στο 6-6,5% οι υπόλοιποι νομοί).

Με βάση τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα, επιβεβαιώνεται ότι, το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού σχετίζεται άμεσα με το βαθμό αστικότητας της εξεταζόμενης περιοχής. Υπάρχει όμως και εδώ, διαφοροποίηση ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης ανάμεσα:

A. Στο δήμο Χανίων και των περιαστικών σε αυτόν δήμων, και

B. Στους ορεινούς και πιο απομονωμένους δήμους.

Συμπερασματικά, λαμβάνοντας υπόψη και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των δήμων της περιοχής μελέτης, οι μελλοντικές δυνατότητες των πιο απομακρυσμένων περιοχών περιορίζονται σημαντικά, εξαιτίας τόσο του προβλήματος της γήρανσης όσο και του μη ικανοποιητικού επιπέδου εκπαίδευσης του πληθυσμού τους, το οποίο σε ένα βαθμό οφείλεται στη δημογραφική διάρθρωση των συγκεκριμένων περιοχών. Οι δήμοι Ανατολικού Σελίνου, Ιναχωρίου, Καντάνου παρουσιάζουν πρόβλημα 'στενότητας' της τοπικής αγοράς εργασίας. Το φαινόμενο αυτό είναι εντονότερο στις περιοχές με έντονο αγροτικό χαρακτήρα. Η στενότητα αυτή επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι, αρκετοί δήμοι της περιοχής μελέτης παρουσιάζουν σημαντική κινητικότητα των απασχολούμενων προς τα μεγάλα αστικά κέντρα της περιφέρειας.

Πίνακας 4.11 Επίπεδο εκπαίδευσης (%) 2001.

Γεωγραφική ενότητα	Επίπεδο εκπαίδευσης (%)													
	Σύνολο	Κάτοχοι διδακτορικού τίτλου	Κάτοχοι Μάστερ	Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών	Πτυχιούχοι ΤΕΙ (ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ) και Ανοτέρων Σχολών	Πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Απόφοιτοι Μέσης εκπαίδευσης	Πτυχιούχοι ΤΕΛ	Πτυχιούχοι ΤΕΣ	Απόφοιτοι 3ταξίου Γυμνασίου	Απόφοιτοι Δημοτικού	Φοιτούν στο Δημοτικό	Εγκατέλειψαν το Δημοτικό, αλλά γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση	Δε γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση
ΚΡΗΤΗ	100	0,2	0,3	6,7	3,4	2,9	20,3	1,8	1,3	12,3	7,1	7,1	5,8	3,1
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	100	0,2	0,3	6,8	3,7	3,0	19,3	1,8	1,1	12,0	7,2	7,2	6,3	3,4
ΝΟΜΟΣ ΔΑΣΙΛΙΟΥ	100	0,1	0,1	6,0	2,8	2,8	18,6	1,9	1,3	12,5	6,8	6,8	5,7	3,8
ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	100	0,2	0,3	6,5	2,7	2,4	21,9	0,9	1,1	12,5	7,3	7,3	5,5	3,2
ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	100	0,2	0,3	7,2	3,7	3,0	22,2	2,1	1,7	12,4	7,1	7,1	4,9	2,1

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

Πίνακας 4.12 Επίπεδο εκπαίδευσης ανά δήμο στο νομό Χανίων (%) (2001).

Γεωγραφική ενότητα	Επίπεδο εκπαίδευσης													
	Σύνολο	Κάτοχοι διδακτο- ρικού τίτλου	Κάτοχοι Μάστερ	Πτυ-χιούχοι Ανοτάτων Σχολών	Πτυχιούχοι ΤΕΙ (ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ) και Ανοτέρων Σχολών	Πτυχιούχοι μεταδετε- ροβάθμιας εκπαίδευσης	Απόφοιτοι Μέσης εκπαίδευσης	Πτυ-χιούχοι ΤΕΛ	Πτυ-χιούχοι ΤΕΣ	Απόφοιτοι 3ταξίου Γυμνασίου	Απόφοιτοι Δημοτικού	Φοιτούν στο Δημοτικό	Εγκριτήρια ν το Δημοτικό, αλλά γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση	Δε γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση
ΔΗΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	100	0,2	0,5	11,3	5,0	3,7	26,6	1,8	1,5	11,4	26,0	7,0	3,4	1,6
ΔΗΜΟΣ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ	100	0,4	0,7	11,0	6,4	5,4	26,6	3,6	1,9	10,2	23,1	6,9	2,6	1,2
ΔΗΜΟΣ ΑΡΜΕΝΩΝ	100	0,0	0,3	4,1	1,6	3,1	17,1	2,2	2,2	12,4	40,8	6,3	7,2	2,8
ΔΗΜΟΣ ΒΑΜΟΥ	100	0,2	0,4	5,8	2,8	3,6	22,2	1,3	1,6	10,0	38,5	6,3	5,5	2,0
ΔΗΜΟΣ ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ	100	0,1	0,1	3,4	1,6	2,1	17,1	1,1	1,7	15,0	43,3	5,7	7,1	1,7
ΔΗΜΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ	100	0,1	0,2	4,4	3,8	2,6	20,0	3,1	2,5	13,5	34,8	8,3	4,3	2,4
ΔΗΜΟΣ ΘΕΡΙΣΟΥ	100	0,0	0,2	4,0	3,1	3,0	19,8	2,2	2,0	13,8	36,6	9,1	5,0	1,2
ΔΗΜΟΣ ΚΙΣΣΑΜΟΥ	100	0,1	0,1	4,3	2,5	1,5	16,2	2,5	1,7	13,4	41,1	7,3	6,3	3,0
ΔΗΜΟΣ ΚΟΛΥΜΒΑΡΙΟΥ	100	0,1	0,3	3,5	1,6	2,0	18,0	1,1	1,6	13,3	41,4	6,2	7,8	3,1
ΔΗΜΟΣ ΚΡΥΟΝΕΡΙΔΑΣ	100	0,0	0,2	3,5	1,1	1,7	18,0	1,0	1,4	14,8	41,2	7,9	6,5	2,8
ΔΗΜΟΣ ΜΟΥΣΟΥΡΩΝ	100	0,1	0,1	2,1	0,9	1,4	19,5	1,3	1,9	12,5	42,8	5,6	9,0	2,8
ΔΗΜΟΣ ΜΥΘΗΜΝΗΣ	100	0,1	0,1	3,0	1,7	1,8	13,0	2,1	1,3	11,6	49,0	5,8	7,7	2,9
ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΚΥΔΩΝΙΑΣ (ΓΑΛΑΤΑ)	100	0,2	0,3	8,5	4,7	3,2	25,9	2,6	1,8	13,5	26,5	7,9	3,7	1,3
ΔΗΜΟΣ ΠΛΑΤΑΝΙΑ	100	0,2	0,2	3,0	2,6	1,5	18,9	1,8	1,3	12,6	42,0	6,1	7,0	2,9
ΔΗΜΟΣ ΣΟΥΔΑΣ	100	0,2	0,7	6,7	5,8	3,8	20,7	3,9	3,4	13,1	28,1	7,7	3,3	2,7
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΓΑΥΔΟΥ	100	0,0	0,0	4,5	7,9	0,0	24,7	3,4	0,0	3,4	25,8	1,1	1,1	28,1
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥ	100	0,0	0,0	2,6	1,4	1,1	17,0	1,1	0,8	10,8	49,9	5,8	5,3	4,2
ΔΗΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΕΩΣ	100	0,1	0,2	2,7	1,0	2,3	17,9	0,9	1,4	13,8	39,0	7,5	9,7	3,8
ΔΗΜΟΣ ΙΝΑΧΩΡΙΟΥ	100	0,1	0,1	2,2	1,4	0,6	9,4	3,6	3,2	9,9	53,0	4,1	9,0	3,3
ΔΗΜΟΣ ΚΑΝΤΑΝΟΥ	100	0,1	0,0	4,6	1,5	1,0	22,4	0,7	1,3	13,1	42,7	4,4	4,5	3,7
ΔΗΜΟΣ ΚΕΡΑΜΕΙΩΝ	100	0,0	0,0	1,5	1,4	0,7	10,2	2,1	1,8	9,8	52,5	9,9	7,1	3,1
ΔΗΜΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΟΥ	100	0,0	0,1	4,5	1,3	2,3	28,2	1,5	1,9	14,5	31,5	6,0	5,8	2,6
ΔΗΜΟΣ ΣΦΑΚΙΩΝ	100	0,1	0,3	2,2	0,7	1,1	18,3	0,7	0,4	18,0	40,5	7,0	8,3	2,4
ΔΗΜΟΣ ΦΡΕ	100	0,1	0,1	2,6	0,9	1,1	18,4	1,0	0,3	9,5	46,6	7,1	9,1	3,2
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΣΗ ΓΩΝΙΑΣ	100	0,0	0,2	2,2	0,4	0,7	10,6	1,9	0,7	12,0	43,9	8,1	15,0	4,3
ΣΥΝΟΛΟ ΟΡΕΙΝΩΝ ΔΗΜΩΝ	100	0,1	0,1	2,8	1,1	1,2	16,9	1,5	1,3	12,4	44,4	6,6	8,2	3,4
ΣΥΝΟΛΟ	100	0,1	0,2	4,3	2,5	2,0	19,1	1,9	1,6	12,2	39,2	6,6	6,4	3,7

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

4.4 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

ΜΕΛΕΤΗΣ

4.4.1 ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Η απασχόληση αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τις αναπτυξιακές προοπτικές μιας περιοχής. Η παραγωγική της διάρθρωση επίσης, επηρεάζει σημαντικά της προοπτικές ανάπτυξής της. Η περιφέρεια Κρήτης, όπως και οι 4 νομοί της (Πίνακας 4.14) παρουσιάζουν έντονη τάση ‘τρίτογενοποίησης’ του οικονομικού ιστού, εξαιτίας της σημαντικής τουριστικής ανάπτυξης που έχει γνωρίσει το νησί εδώ και πολλά χρόνια. Παρατηρείται επίσης, μια πραγματική αδυναμία ως προς τις μεταποιητικές δραστηριότητες εφόσον το ποσοστό στο δευτερογενή τομέα είναι ουσιαστικά μικρότερο από το μέσο όρο της χώρας, τόσο σε επίπεδο περιφέρειας όσο και σε επίπεδο νομών. Επιπλέον, η περιφέρεια παρουσιάζει σοβαρό διαρθρωτικό πρόβλημα με την έννοια ότι, το ποσοστό του μη οικονομικού ενεργού πληθυσμού βρίσκεται σε αρκετά υψηλά επίπεδα, ως αποτέλεσμα της μη ισορροπημένης ηλικιακής κατανομής του πληθυσμού.

Ο παρακάτω πίνακας, παρουσιάζει τα ποσοστά του ενεργού και μη ενεργού πληθυσμού για την ευρύτερη περιοχή μελέτης. Αναλύοντας τα αποτελέσματα του πίνακα, προκύπτει ότι στο σύνολο της χώρας, ο οικονομικώς μη ενεργός πληθυσμός καταλαμβάνει ένα ποσοστό πάνω από 50%. Όσον αφορά στον οικονομικώς ενεργό πληθυσμό, το 88,9% είναι απασχολούμενοι ενώ το σημαντικό ποσοστό των 11,1% είναι άνεργοι. Το μεγαλύτερο ποσοστό των απασχολούμενων εντάσσεται στον τριτογενή τομέα, ενώ ακολουθούν με μικρότερα ποσοστά ο δευτερογενής και πρωτογενής τομέας αντίστοιχα.

Στα ίδια ποσοστά κυμαίνεται ο οικονομικώς ενεργός και μη ενεργός πληθυσμός και σε επίπεδο περιφέρειας. Όμως, στην Κρήτη το ποσοστό ανεργίας είναι μικρότερο από αυτό της χώρας (10,7%) και διαφορετική είναι επίσης, η κατανομή των απασχολούμενων στους διάφορους τομείς οικονομικών δραστηριοτήτων. Ειδικότερα, το 56% περίπου των απασχολούμενων του ενεργού πληθυσμού δραστηριοποιείται στον τριτογενή τομέα και κυρίως στον κλάδο του τουρισμού, ενώ ακολουθεί ο πρωτογενής τομέας με ποσοστό 20% περίπου και τέλος ο δευτερογενής τομέας με μικρότερο ποσοστό.

Η ίδια κατανομή υπάρχει και σε επίπεδο νομών με τον τριτογενή τομέα να απασχολεί πάνω από το 50% των απασχολούμενων (λίγο χαμηλότερο ποσοστό εμφανίζει ο νομός Λασιθίου), τον πρωτογενή τομέα να απασχολεί πάνω από 20% (εκτός το νομό Λασιθίου ο οποίος παρουσιάζει μεγαλύτερο ποσοστό περίπου 30%), και τα μικρότερα ποσοστά απασχολεί ο δευτερογενής τομέας.

Πίνακας 4.13 Ποσοστά (%) οικονομικώς ενεργού, μη ενεργού πληθυσμού και απασχολούμενων και ανέργων κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας (2001).

Γεωγραφική ενότητα	Οικονομικώς ενεργοί (%)							Οικονομικώς μη ενεργοί (%)
	Σύνολο	Απασχολούμενοι					Ανεργοί	
		Σύνολο	Πρωτογενής Τομέας	Δευτερογενής Τομέας	Τριτογενής Τομέας	Δε δίδωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας	Σύνολο	
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	42,2	88,9	14,4	21,8	58,6	5,3	11,1	57,8
ΚΡΗΤΗ	43,6	89,3	23,4	16,1	55,6	4,9	10,7	56,4
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	44,3	89,3	22,6	16,0	56,7	4,7	10,7	55,7
ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	44,4	89,3	32,3	12,9	48,9	5,9	10,7	55,7
ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	42,2	89,1	24,7	17,8	52,7	4,8	10,9	57,8
ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	42,5	89,4	19,6	17,1	58,4	4,9	10,6	57,5

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

Μελετώντας τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα, παρατηρείται αρκετή ανομοιογένεια μεταξύ των δήμων ως προς την απασχόληση κυρίως στον πρωτογενή τομέα.

Ο πίνακας που ακολουθεί, αναλύει τα παραπάνω στοιχεία σε επίπεδο όμως, δήμων στο νομό Χανίων. Μελετώντας τα στοιχεία του πίνακα, παρατηρείται αρκετή ανομοιογένεια ως προς την απασχόληση κυρίως στον πρωτογενή τομέα. Οι ορεινοί δήμοι είναι και αυτοί οι οποίοι συγκεντρώνουν, όπως ήταν αναμενόμενο, τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα. Οι περιοχές δηλαδή, οι οποίες εμφανίζουν τη μεγαλύτερη γήρανση και σημαντική συρρίκνωση του πληθυσμού τους, παρουσιάζουν τον εντονότερο αγροτικό χαρακτήρα. Σε αρκετούς από αυτούς τους δήμους, το ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα παραμένει σε εξαιρετικά υψηλό επίπεδο (πάνω από 50%). Πρόκειται για τους δήμους Ανατολικού Σελίνου, Ιναχωρίου, Καντάνου, Κεραμειών, Πελεκάνου, Σφακίων και την κοινότητα Ασή Γωνιάς. Σε αυτές τις περιοχές, η μεταποίηση είναι σχεδόν ανύπαρκτη, ειδικά στους πιο ορεινούς δήμους.

Όμως, αξίζει να σημειωθεί ότι, οι ορεινοί δήμοι που διαθέτουν και παράκτιες περιοχές, όπως οι δήμοι Πελεκάνου, Σφακίων, παρουσιάζουν μια τάση διαφοροποίησης του οικονομικού τους ιστού, με την ανάπτυξη της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα εξαιτίας της ανάπτυξης κυρίως του τουρισμού και όχι τόσο υπηρεσιών, σε αντίθεση με τους αστικούς δήμους του νομού.

Πίνακας 4.14 Ποσοστά (%) οικονομικώς ενεργού, μη ενεργού πληθυσμού και απασχολούμενων και ανέργων κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας σε επίπεδο δήμων στο νομό Χανίων (2001).

Δήμος	Οικονομικώς ενεργοί							Οικονομικώς μη ενεργοί
	Σύνολο	Απασχολούμενοι					Άνεργοι	
		Σύνολο	Πρωτογενής Τομέας	Δευτερογενής Τομέας	Τριτογενής Τομέας	Δε δήλωσαν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας	Σύνολο	
ΔΗΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	43,7	89,5	3,2	19	72,4	5,4	10,5	56,3
ΔΗΜΟΣ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ	47,2	90,2	6,3	14,9	73,4	5,4	9,8	52,8
ΔΗΜΟΣ ΑΡΜΕΝΩΝ	37,6	91,4	25,5	20,9	50,1	3,5	8,6	62,4
ΔΗΜΟΣ ΒΑΜΟΥ	33,9	91,3	27,2	21,9	49,3	1,6	8,7	66,1
ΔΗΜΟΣ ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ	44,3	86,7	53,6	9,1	31,3	6,1	13,3	55,7
ΔΗΜΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ	43,2	86,6	6,1	24	63,1	6,8	13,4	56,8
ΔΗΜΟΣ ΘΕΡΙΣΟΥ	44,1	89,1	16,6	22,8	58,2	2,5	10,9	56
ΔΗΜΟΣ ΚΙΣΣΑΜΟΥ	42	91,4	39,6	20,9	35,5	4,0	8,6	58
ΔΗΜΟΣ ΚΟΛΥΜΒΑΡΙΟΥ	38,4	91,7	52,8	10	35,3	2,0	8,3	61,6
ΔΗΜΟΣ ΚΡΥΟΝΕΡΙΔΑΣ	37,6	91,1	49,2	12,4	35,6	2,8	8,9	62,4
ΔΗΜΟΣ ΜΟΥΣΟΥΡΩΝ	42,8	95,1	58	8,2	32,9	0,9	4,9	57,3
ΔΗΜΟΣ ΜΥΘΗΜΝΗΣ	37,8	88,3	56,7	13,4	27,1	2,9	11,7	62,2
ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΚΥΔΩΝΙΑΣ (ΓΑΛΑΤΑ)	47,6	84,5	6,2	17,6	67,5	8,8	15,5	52,4
ΔΗΜΟΣ ΠΛΑΤΑΝΙΑ	40,5	80,7	40,6	10,2	41,1	8,1	19,3	59,6
ΔΗΜΟΣ ΣΟΥΔΑΣ	36,6	87,8	5,1	17,2	69,4	8,4	12,2	63,4
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΓΑΥΔΟΥ	48,2	94,9	51,4	16,2	24,3	8,1	5,1	51,9
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥ	34,2	96,6	65,6	3,8	28,4	2,3	3,4	65,8
ΔΗΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΕΩΣ	44,8	86,2	36,4	18,4	44,8	0,3	13,8	55,2
ΔΗΜΟΣ ΙΝΑΧΩΡΙΟΥ	32,9	92	65,8	11,2	18,8	4,2	8	67,1
ΔΗΜΟΣ ΚΑΝΤΑΝΟΥ (ΚΑΝΑΛΑΝΟΥ)	39,8	92,9	67,6	5,2	26	1,2	7,1	60,2
ΔΗΜΟΣ ΚΕΡΑΜΙΩΝ	35,1	98,7	58	11,6	28,8	1,7	1,3	64,9
ΔΗΜΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΟΥ	42,6	96,6	58,5	10,2	29,4	1,9	3,4	57,4
ΔΗΜΟΣ ΣΦΑΚΙΩΝ	44,8	94,5	63,9	6,7	28,9	0,4	5,5	55,2
ΔΗΜΟΣ ΦΡΕ	31	92,3	47,3	13,7	38,7	0,3	7,7	69
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΗ ΓΩΝΙΑΣ	39,3	82,2	56,7	20,5	22,8	0,0	17,8	60,7

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

Χάρτης 6 Διαγραμματική απεικόνιση απασχόλησης ανά τομέα παραγωγής.

4.4.2 ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ

Οι βασικές οικονομικές δραστηριότητες στην περιοχή μελέτης σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ, είναι η γεωργία, η κτηνοτροφία και ο τουρισμός. Ο πρωτογενής τομέας αποτελεί την κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα στην περιοχή μελέτης, σε ότι αφορά την προσφορά απασχόλησης και τη διαμόρφωση του τοπικού εισοδήματος. Η κτηνοτροφία στις ορεινές περιοχές του νομού Χανίων είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη, ενώ η γεωργία λόγω του έντονου ανάγλυφου της περιοχής περιορίζεται στην παραγωγή για την κάλυψη αναγκών σε τοπικό επίπεδο.

Τα βασικά χαρακτηριστικά που εμφανίζει κυρίως, ο πρωτογενής τομέας στις αγροτικές περιοχές της Κρήτης, επικεντρώνονται στην εξειδίκευση σε κάποια συγκεκριμένα προϊόντα, στο μικρό μέγεθος της γεωργικής γης, στη συρρίκνωση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, στα χαμηλά ποσοστά αρδευόμενων εκτάσεων στις ορεινές κοινότητες, στα αυξανόμενα περιβαλλοντικά προβλήματα και στην έλλειψη συλλογικών φορέων και συνεταιριστικών οργανώσεων.

Υπάρχουν σημαντικές δυνατότητες στην περιοχή μελέτης δεδομένου ότι:

- Οι δήμοι που εξετάζονται αποτελούν καθαρά αγροτικές περιοχές, περιοχές με ευαίσθητα περιβαλλοντικά οικοσυστήματα και με σημαντικές τους εκτάσεις ενταγμένες στο δίκτυο NATURA 2000.
- Ορισμένες περιοχές είναι ευνοημένες εφόσον παράγουν ανταγωνιστικά εξαγωγικά προϊόντα με την ανάπτυξη κυρίως, των θερμοκηπιακών καλλιεργειών.

Ο πρωτογενής τομέας θα έπρεπε να συνδέεται στενά με το δευτερογενή όσον αφορά στις μεταποιητικές δραστηριότητες που αφορούν κυρίως, μονάδες συσκευαστηρίου, οικοτεχνίας, παραγωγής ζωοτροφών, ελαιουργία κ.ά., ενώ με τον τριτογενή τομέα μπορεί να συνδέεται κυρίως μέσω των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και κυρίως, του αγροτουρισμού. Όμως, βασικός παράγοντας που δεν ευνοεί την ανάπτυξη στις αγροτικές περιοχές είναι το χαμηλό επίπεδο τυποποίησης και εμπορίας το οποίο μπορεί να βελτιωθεί με την ανάδειξη προϊόντων ΠΟΠ.

Πιο ευνοημένες είναι οι περιοχές που παράγουν ανταγωνιστικά εξαγωγικά προϊόντα με την ανάπτυξη κυρίως, των θερμοκηπιακών καλλιεργειών. Ενώ, περιοχές όπου

κυριαρχεί η καλλιέργεια της ελιάς και των εσπεριδοειδών δεν παρουσιάζεται κάποια ιδιαίτερη ανάπτυξη.

Εικόνα 1 Θερμοκηπιακές καλλιέργειες στο δήμο Πελεκάνου.

Πηγή: <http://maps.google.com/>

4.4.3 ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ

Ο δευτερογενής τομέας στην περιφέρεια Κρήτης, όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι αρκετά περιορισμένος. Ο κύριος όγκος των επιχειρήσεων του δευτερογενή τομέα, βρίσκονται στις βόρειες αναπτυγμένες περιοχές του νομού, στις μεγαλύτερες κοινότητες αλλά και στα αναπτυγμένα τουριστικά κέντρα. Οι δύο κύριες κατηγορίες επιχειρήσεων αφορούν τον κλάδο των κατασκευών και τους κλάδους των τροφίμων και των ποτών.

Όσον αφορά στις ορεινές και μειονεκτικές κοινότητες, ο δευτερογενής τομέας είναι προσανατολισμένος σε επιχειρήσεις που έχουν να κάνουν με την παραγωγή ελαιολάδου και τις κατασκευές. Στην μεταποίηση κυριαρχεί ο κλάδος των τυροκομείων, με λίγες στον αριθμό μικρές βιοτεχνικές επιχειρήσεις (οινοποιεία, χειροτεχνία κ.ά.), υπάρχει δηλαδή εξειδίκευση σε παραδοσιακούς κυρίως κλάδους. Οι επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται από μικρό μέγεθος, με συνήθως οικογενειακό χαρακτήρα, σε συνδυασμό με συνεταιριστικές επιχειρήσεις μεγάλου μεγέθους, αλλά σχετικά μικρής αποδοτικότητας.

Στις ορεινές περιοχές, υπάρχει περιορισμένος αριθμός επιχειρήσεων μεταποίησης και τυποποίησης της παραγωγής και χαμηλή προσαρμογή των επιχειρήσεων στις σύγχρονες ανάγκες της αγοράς. Αυτό οφείλεται κατά βάση, στην έλλειψη οργάνωσης και χρήσης σύγχρονων τεχνολογιών πληροφορικής και καινοτομίας και στη μη εκμετάλλευση των χρηματοδοτικών πόρων από διάφορα προγράμματα. Ακόμη, η μικρή εξαγωγική δραστηριότητα της παραγωγής αυτών των περιοχών, περιορίζει τη δυνατότητα ανάπτυξης σε ευρύτερο επίπεδο πέρα από το τοπικό.

4.4.4 ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ

Ο τριτογενής τομέας αποτελεί τον πιο δυναμικό τομέα οικονομικής δραστηριότητας στην περιοχή της Δυτικής Κρήτης. Η απασχόληση σε αυτόν τον τομέα, είναι εντονότερη στους μεγάλους αστικούς δήμους και στους παραλιακούς. Στους ορεινούς δήμους το ποσοστό συμμετοχής σε αυτόν είναι ιδιαίτερα σημαντικό. Τα μεγαλύτερα ποσοστά εμφανίζουν οι δήμοι Γεωργιούπολης και Φρε οι οποίοι έχουν έντονη τουριστική δραστηριότητα. Ειδικά ο δήμος Γεωργιούπολης, ενώ ο δήμος Φρε έχει αναπτύξει πιο πολύ εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Αρκετά τουριστικοί είναι, ιδίως τους καλοκαιρινούς μήνες, και οι δήμοι Πελεκάνου, Σφακίων και Ιναχωρίου οι οποίοι αν και ορεινοί χαρακτηρίζονται από τις πολλές παραλίες τους. Στους υπόλοιπους ορεινούς δήμους, αναπτύσσονται τα τελευταία χρόνια αρκετές μορφές εναλλακτικού τουρισμού οι οποίες είναι κυρίως αγροτουρισμός, χειμερινός τουρισμός, ορειβατικός τουρισμός, περιπατητικός τουρισμός κ.ά.

Οι εναλλακτικές μορφές που αφορούν ήπιες μορφές τουρισμού, γίνονται με προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και με στόχο την ανάδειξη και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς των τοπικών κοινωνιών και της κρητικής διατροφής.

Η ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού αποτελεί μια συνιστώσα μελλοντικής ανάπτυξης της περιοχής μελέτης όμως, διαπιστώνονται σοβαρές αδυναμίες ως προς την αξιοποίηση των τοπικών προϊόντων και ειδικά των αγροτικών, μέσω των τουριστικών δραστηριοτήτων, ειδικά των εναλλακτικών μορφών. Η σύνδεση των διαφορετικών δραστηριοτήτων ενισχύει την πολυλειτουργικότητα του αγροτικού χώρου η οποία αποτελεί βασική συνιστώσα οργάνωσης και λειτουργίας των ορεινών περιοχών.

Εικόνα 2 Αγροτουρισμός στην περιοχή μελέτης.

Πηγή: Δήμος Ιναχωρίου.

4.5 ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

4.5.1 ΒΑΣΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Στους ορεινούς δήμους του νομού Χανίων, οι κοινωνικές υποδομές είναι αρκετά περιορισμένες. Το πρόβλημα δεν είναι ιδιαίτερα εμφανές στον τομέα της εκπαίδευσης όσο στον τομέα της υγείας και κοινωνικής πρόνοιας.

Στους ορεινούς δήμους, όπου στην πλειοψηφία τους εμφανίζουν πολύ υψηλά ποσοστά γήρανσης, είναι βασική προτεραιότητα η μέριμνα για αυτούς τους ανθρώπους. Όμως, υπάρχει έλλειψη σε υποδομές υγείας στους περισσότερους δήμους με αποτέλεσμα οι ασθενείς να πρέπει να μεταφερθούν σε γειτονικούς δήμους για σοβαρά προβλήματα υγείας, κάτι το οποίο δεν είναι πάντα εύκολο. Τα τελευταία χρόνια με χρηματοδοτήσεις από ευρωπαϊκούς κυρίως, πόρους έχει αναπτυχθεί το πρόγραμμα 'Βοήθεια στο σπίτι', το οποίο εφαρμόζεται στους περισσότερους δήμους, και έχει βοηθήσει σημαντικά πολλούς ανθρώπους.

Στον τομέα της εκπαίδευσης, οι υποδομές, αν και περιορισμένες σε αριθμό είναι αρκετά ικανοποιητικές για τον αριθμό των μαθητών που υπάρχουν σε αυτές τις περιοχές (Πίνακας 4.16). Στους περισσότερους δήμους, υπάρχει τουλάχιστον ένα νηπιαγωγείο και ένα δημοτικό σχολείο, ενώ για μεγαλύτερες βαθμίδες εκπαίδευσης, αν δεν υπάρχει καμιά υποδομή στο δήμο, οι μαθητές εξυπηρετούνται από γειτονικές περιοχές. Το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν αυτές οι περιοχές σε αυτό τον τομέα, είναι ότι οι μαθητές πρέπει να μεταφέρονται καθημερινά για τα μαθήματά τους στον οικισμό που βρίσκεται το σχολείο, κάτι το οποίο δεν είναι πάντα εύκολη υπόθεση. Οι περισσότεροι δήμοι της περιοχής μελέτης έχουν μεριμνήσει για τη μεταφορά των μαθητών από τα γειτονικά χωριά όμως, τους χειμερινούς μήνες, ορισμένες περιοχές αντιμετωπίζουν προβλήματα λόγω κακοκαιρίας έτσι ώστε οι μαθητές να μην μπορούν να μεταφερθούν για τα μαθήματά τους.

Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των ορεινών περιοχών της Κρήτης παίζει το Πανεπιστήμιο των Ορέων. Πρόκειται για μια πολυδιάστατη δράση που συνδυάζει τις επιστημονικές γνώσεις και στοχεύει κυρίως, στην επίλυση των προβλημάτων των τοπικών κοινωνιών που ζουν στους ορεινούς όγκους της Κρήτης με επιτόπια έρευνα σε αυτές τις περιοχές. Καθηγητές πανεπιστημίων, με την ενθάρρυνση κοινωνικά ευαισθητοποιημένων πολιτών, στοχεύουν στην καταγραφή των προβλημάτων και

ανησυχιών των ντόπιων κατοίκων ακόμη και στις πιο απομακρυσμένες περιοχές και έπειτα στην πρόταση λύσεων για την αξιοποίηση των εργαλείων που εμφανίζουν αυτές οι περιοχές.

Πίνακας 4.15 Υποδομές εκπαίδευσης στους ορεινούς δήμους.

Δήμος	Νηπιαγωγεία	Δημοτικά Σχολεία	Γυμνάσια	Λύκεια
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥ	1	1	0	0
ΔΗΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΗΣ	3	2	0	0
ΔΗΜΟΣ ΙΝΑΧΩΡΙΟΥ	1	1	0	0
ΔΗΜΟΣ ΚΑΝΤΑΝΟΥ	1	1	1	1
ΔΗΜΟΣ ΚΕΡΑΜΕΙΩΝ	1	0	0	0
ΔΗΜΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΟΥ	4	3	1	1
ΔΗΜΟΣ ΣΦΑΚΙΩΝ	6	5	1	1
ΔΗΜΟΣ ΦΡΕ	2	1	0	0
ΔΗΜΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΗ ΓΩΝΙΑΣ	1	1	0	0

Πηγή: Δήμοι, ίδια επεξεργασία.

4.5.2 ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Πολύ σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των ορεινών περιοχών παίζει το οδικό δίκτυο το οποίο προσφέρει πρόσβαση σε βασικές ανάγκες όπως, κέντρα υγείας, σχολεία, υπηρεσίες, κ.ά.. Όμως, δε θα έπρεπε να μη λαμβάνεται υπόψη ότι, η αυξημένη προσβασιμότητα έχει και αρνητικά αποτελέσματα που αφορούν κυρίως στην αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος (Kohler et.al., 2004).

Το βασικό οδικό δίκτυο στο νομό Χανίων αποτελεί ο ΒΟΑΚ, ο οποίος ενώνει το Βόρειο τμήμα της Κρήτης από τη Σητεία του νομού Λασιθίου μέχρι και το Καστέλι Κισσάμου στο νομό Χανίων. Σημαντικοί οδικοί άξονες στο νομό Χανίων αποτελούν και οι κάθετοι, στο ΒΟΑΚ, άξονες, οι οποίοι ενώνουν το βόρειο με το νότιο τμήμα του νησιού (Αγαπάκης, 2010).

Οι βασικοί κάθετοι άξονες, είναι σημαντικοί για την ανάπτυξη των ορεινών δήμων που βρίσκονται στο νότιο τμήμα του νομού, με αποτέλεσμα να έχει ευνοηθεί η ανάπτυξη στους δήμους Πελεκάνου, Καντάνου, Σφακιών. Οι δήμοι Ανατολικού Σελίνου και Ιναχωρίου είναι οι πιο απομονωμένοι ορεινοί δήμοι στο νομό. Σύμφωνα με τους τοπικούς φορείς, το πρόβλημα ως προς την προσπελασιμότητα δεν είναι η έλλειψη οδικού δικτύου, αλλά η ποιότητά του που απαιτεί συστηματική βελτίωση. Από την άλλη, ο δήμος Γεωργιούπολης είναι ο μόνος ορεινός δήμος τον οποίο διασχίζει ο

ΒΟΑΚ και αυτό παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του. Πολύ κοντά στο ΒΟΑΚ βρίσκονται και οι δήμοι Κεραμειών και Φρε, οι οποίοι διαθέτουν αρκετά ικανοποιητικό οδικό δίκτυο.

Συμπερασματικά, οι επαρχιακοί οδικοί άξονες της περιοχής μελέτης θεωρούνται μέτριας κατάστασης με σημαντικά προβλήματα προσπελασιμότητας τα οποία έχουν βελτιωθεί σε ορισμένα μόνο σημεία τα τελευταία χρόνια. Το αγροτικό δίκτυο διαφέρει από δήμο σε δήμο, έτσι για παράδειγμα στο δήμο Σφακίων των αγροτικό οδικό δίκτυο είναι σε άσχημη κατάσταση, ενώ στο δήμο Ιναχωρίου είναι πιο ανεπτυγμένο. Υπάρχουν και κάποιοι οικισμοί, του δήμου Σφακίων, οι οποίοι δε συνδέονται με άλλους οικισμούς μέσω κάποιου δρόμου αλλά η σύνδεση γίνεται με караβάκια.

4.5.3 ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Οι ορεινές περιοχές της Κρήτης, χαρακτηρίζονται από έντονα κοινωνικά προβλήματα και τα οποία έχουν να κάνουν κυρίως με διαστρέβλωση των λαϊκών παραδόσεων και τη διακίνηση του εύκολου χρήματος. Η στρεβλή αντίληψη της παράδοσης ότι οι Κρητικοί είναι ελεύθεροι και δεν υποτάσσονται, έχει οδηγήσει σημαντικό τμήμα του πληθυσμού τους, ειδικά αυτών που μένουν σε ορεινές περιοχές και απασχολούνται κυρίως με τον τομέα της κτηνοτροφίας, να είναι αρνητικοί στους νόμους και στην πολιτεία γενικά. Κατά συνέπεια, έχουν δημιουργήσει κατά κάποιο τρόπο τους δικούς τους, άβατους, νόμους οι οποίοι εμφανίζουν έντονα σημάδια εγκληματικότητας και 'απάτης'. Έτσι, συχνά είναι τα φαινόμενα δήλωσης ψευδών στοιχείων, καταπάτησης ξένης ιδιοκτησίας, ζωοκλοπών κ.ά.. Με την εφαρμογή της ΚΑΠ και το μακροχρόνιο καθεστώς των επιδοτήσεων για τους αγρότες, οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών της Κρήτης, οι οποίοι ήταν κατά κύριο επάγγελμα αγρότες και ιδίως κτηνοτρόφοι, συνήθισαν στη λογική της 'εύκολης λύσης' και απαξίωσαν θεσμούς όπως η εκπαίδευση, ο πολιτισμός και γενικά ότι έχει να κάνει με την αναβάθμιση του βιοτικού τους επιπέδου.

Η μείωση όμως, των επιδοτήσεων οι οποίες λειτουργούσαν για καταναλωτικό κυρίως σκοπό, με προσωπικά οφέλη και είχαν οδηγήσει κατά κάποιο τρόπο στην επανάπαυση στο θέμα της εργασίας, είχε σημαντικές συνέπειες στις περιοχές της ορεινής Κρήτης. Μειώθηκε η απασχόληση, η αυτοαπασχόληση και η επιχειρηματικότητα και αναπτύχθηκαν παράνομα μέσα για να βγάλουν χρήματα και τα οποία οι νέοι των περιοχών αυτών, στην πλειοψηφία τους, έχουν αφομοιώσει. Τέτοια είναι οι χασισοκαλλιέργειες, η εμπορία όπλων, οι ένοπλες ληστείες και άλλα παρόμοια

φαινόμενα. Το έγκλημα επομένως, έχει εντρυφήσει στην καθημερινότητα των νέων ατόμων που μεγαλώνουν στις περιοχές αυτές.

Σύμφωνα με το επιχειρησιακό σχέδιο των ορεινών όγκων της Κρήτης, το παραπάνω φαινόμενο είναι πιο έντονο στις ορεινές περιοχές του νομού Ρεθύμνου και ειδικά στις περιοχές του Μυλοποτάμου. Το 2001, είχε πραγματοποιηθεί μια σχετική έρευνα από την εταιρεία VPRC στο πλαίσιο δράσεων του Υπουργείου Δημόσιας τάξης, και στην οποία ο νομός Ρεθύμνου έχει τον υψηλότερο δείκτη εγκληματικότητας στη χώρα, διπλάσιο από τον εθνικό μέσο όρο⁷. Σε εγκλήματα βίας, που αφορούν ανθρωποκτονίες, βιασμούς, επικίνδυνες σωματικές βλάβες, ληστείες, ο νομός Ρεθύμνου βρίσκεται στη δεύτερη θέση ενώ, σε ότι αφορά αδικήματα παράνομης οπλοφορίας και οπλοχρησίας, απάτης, πλαστογραφίας, σεξουαλικής εκμετάλλευσης, ναρκωτικών και ζωοκλοπής ο νομός Ρεθύμνου είναι με μεγάλη διαφορά στην πρώτη θέση. Υψηλοί είναι και οι αντίστοιχοι δείκτες για τις ορεινές ζώνες του νομού Χανίων και Ηρακλείου. Όμως, δε συμβαίνει το ίδιο και στο νομό Λασιθίου ο οποίος εμφανίζει πιο συγκρατημένα χαρακτηριστικά.

Αυτή η ιδιομορφία που παρουσιάζουν οι ορεινές περιοχές της Κρήτης, κάνει ακόμη πιο δύσκολη την κάθε είδους ανάπτυξη σε αυτά τα μέρη. Οι πολίτες που θέλουν να εγκατασταθούν σε κάποια από αυτές τις περιοχές, κυρίως λόγω τόπου καταγωγής τους, αισθάνονται ανασφάλεια. Τα οποιαδήποτε επιχειρηματικά σχέδια και μελέτες δεν καταφέρνουν να υλοποιηθούν σε αυτές τις περιοχές αλλά αντιθέτως, μεγαλώνουν τις διαφορές με την πολιτεία, θεωρώντας πως οι ίδιοι έχουν λύσει τα προβλήματά τους. Είναι πολύ δύσκολο συνεπώς, να αλλάξει η νοοτροπία αυτών των ανθρώπων και να αποδεχθούν μια ολοκληρωμένη πολιτική που θα βελτιώσει την κατάσταση που επικρατεί.

---

⁷ Στοιχεία από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ορεινών Όγκων Κρήτης.

4.6 ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Στο νομό Χανίων, υπάρχουν έξι αρκετά μεγάλες χωρικές ενότητες ευαίσθητων προστατευόμενων περιοχών. Από αυτές, τρεις είναι παράκτιες ημιορεινού χαρακτήρα με σημαντικά παραθαλάσσια οικοσυστήματα, μία αφορά το ιστορικό κέντρο της πόλης των Χανίων και την παράκτια εύφορη γεωργική περιοχή έως και τμήμα του Ακρωτηρίου, μία άλλη αποτελεί το νησιωτικό σύμπλεγμα της Γαύδου και της Γαυδοπούλας και η τελευταία ενότητα περιλαμβάνει τα ορεινά οικοσυστήματα των Λευκών Ορέων. Οι ορεινές περιοχές του νομού, είναι από τις πιο σημαντικές λόγω του πλούσιου και σπάνιου φυσικού περιβάλλοντος.

4.6.1 ΧΛΩΡΙΔΑ ΚΑΙ ΠΑΝΙΔΑ

Στις ορεινές περιοχές της Κρήτης και πιο συγκεκριμένα στο νομό Χανίων, τα είδη χλωρίδας και πανίδας που υπάρχουν είναι από τα πιο σημαντικά και ενδιαφέροντα στην Ευρώπη. Η Κρητική χλωρίδα, αποτελείται από 1.742 διαφορετικά είδη φυτών από τα οποία 215 είδη δε βρίσκονται πουθενά αλλού στον πλανήτη. Υπάρχουν και περιοχές οι οποίες λόγω των δύσβατων ορεινών περιοχών του νησιού με έντονες χαράδρες και φαράγγια, δεν έχουν ακόμη ερευνηθεί. Από το σύνολο των ενδημικών φυτών της Κρήτης, τα 100 περίπου, δηλαδή γύρω στο 56%, βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή των Λευκών Ορέων.

Τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μια γενική υποβάθμιση στο φυσικό περιβάλλον του πλανήτη η οποία παρατηρείται και στα κρητικά βουνά. Μερικά από τα φυτά του νομού Χανίων θεωρείται ότι κινδυνεύουν άμεσα από εξαφάνιση. Δύο από αυτά τα φυτά, αναφέρονται στον κατάλογο των 50 πιο απειλούμενων φυτών των νησιών της Μεσογείου, σύμφωνα με την Διεθνή Ένωση για τη Προστασία της Φύσης. Στο 'Κόκκινο βιβλίο για τα Σπάνια και Απειλούμενα Φυτά της Ελλάδας'⁸ έχουν καταγραφεί 67 απειλούμενα φυτά στην Κρήτη εκ των οποίων 30 βρίσκονται στην περιοχή των Λευκών Ορέων (<http://www.chania.eu>).

Όσον αφορά στην πανίδα του νομού, ο Κρητικός αίγαγρος ζει μόνο στο φαράγγι της Σαμαριάς. Στις ορεινές περιοχές της Κρήτης χει και ο γυπαετός, ο οποίος είναι ένα από τα σπανιότερα αρπακτικά πουλιά της Ευρώπης. Ζει αποκλειστικά σε ημιορεινά και ορεινά οικοσυστήματα (500-4000 μ.). Στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος

⁸ The red data book of rare and Threatened plants of Greece.

LIFE, έχει υλοποιηθεί στην περιοχή πρόγραμμα με θέμα τη ‘Διατήρηση και Προστασία του γυπαετού στην Ελλάδα’. Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε σε 10 ορεινές περιοχές στην Ελλάδα από τις οποίες οι 7 ήταν στην Κρήτη (Όρη Σελίνου, Λευκά Όρη και Ασή Γωνιά – Καλλικράτης – Ασφένδου στο νομό Χανίων), γεγονός που αναδεικνύει το σχετικό πλεόνασμα της περιοχής. Ως βασικός στόχος αυτού του προγράμματος ήταν η διατήρηση και προστασία του γυπαετού στη χώρα μέσω μιας σειράς αναγκαίων μέτρων.

Συμπερασματικά, οι ορεινοί όγκοι της Κρήτης και ειδικότερα του νομού Χανίων, είναι πολύ σημαντικοί λόγω του πλήθους διάφορων ειδών και ζώων. Ο φυσικός πλούτος αποτελεί ιδιότυπο πόρο ο οποίος μπορεί μέσω μιας αποτελεσματικής και βιώσιμης αξιοποίησης να συμβάλει στην ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού και στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Όμως, ο σχεδιασμός νέων δραστηριοτήτων πρέπει οπωσδήποτε να λαμβάνει υπόψη τις υπάρχουσες πιέσεις που ήδη δέχονται οι περιοχές από ανθρώπινες κυρίως δραστηριότητες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να πρέπει να ληφθούν μέτρα όχι μόνο για την οικονομική ανάπτυξη αλλά και την προστασία του περιβάλλοντος.

4.6.2 ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Όπως έχει αναφερθεί και προηγούμενα, οι ορεινές περιοχές της Κρήτης και ιδιαίτερα του νομού Χανίων ο οποίος αποτελεί και την περιοχή μελέτης, διαθέτουν πλούσιο φυσικό περιβάλλον. Λόγω της σπουδαιότητας αυτών των περιοχών, κάποιες από αυτές έχουν χαρακτηριστεί ως περιοχές προστασίας σύμφωνα με το δίκτυο NATURA 2000. Οι περιοχές αυτές χωρίζονται σε ΖΕΠ για την Ορνιθοπανίδα και σε ΤΚΣ.

Το μεγαλύτερο ποσοστό της έκτασης των ορεινών περιοχών του νομού Χανίων, είναι χαρακτηρισμένες ως προστατευόμενες περιοχές. Όμως, βασικό μειονέκτημα είναι η έλλειψη ενός φορέα παρακολούθησης και διαχείρισης αυτών των περιοχών και σε πολλές περιπτώσεις, οι ανεξέλεγκτες ανθρώπινες παρεμβάσεις, αλλοιώνουν τα σημαντικά αυτά τοπία.

Πίνακας 4.16 Προστατευόμενες περιοχές στο νομό Χανίων.

ΚΩΔΙΚΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΟΠΟΥ	ΕΚΤΑΣΗ (ha)
GR4340001	ΤΚΣ	ΗΜΕΡΗ & ΑΓΡΙΑ ΓΡΑΜΒΟΥΣΑ - ΤΙΓΑΝΙ & ΦΑΛΑΣΑΡΝΑ - ΠΟΝΤΙΚΟΝΗΣΙ, ΟΡΜΟΣ ΛΙΒΑΔΙ - ΒΙΓΛΙΑ	5781,3
GR4340002	ΤΚΣ	ΝΗΣΟΣ ΕΛΑΦΟΝΗΣΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΤΙΑ ΘΑΛΑΣΣΙΑ ΖΩΝΗ	271,8
GR4340003	ΤΚΣ	ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ ΡΟΔΟΠΟΥ - ΠΑΡΑΛΙΑ ΜΑΛΕΜΕ	8753,3
GR4340004	ΤΚΣ	ΕΛΟΣ - ΤΟΠΟΛΙΑ - ΣΑΣΣΑΟΣ - ΑΓΙΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣ	7351,9
GR4340005	ΤΚΣ	ΟΡΜΟΣ ΣΟΥΓΙΑΣ - ΒΑΡΔΙΑ - ΦΑΡΑΓΓΙ ΛΙΣΣΟΥ ΜΕΧΡΙ ΑΝΥΔΡΟΥΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΤΙΑ ΖΩΝΗ	3039,8
GR4340006	ΤΚΣ	ΛΙΜΝΗ ΑΓΙΑΣ - ΠΛΑΤΑΝΙΑΣ - ΡΕΜΑ ΚΑΙ ΕΚΒΟΛΗ ΚΕΡΙΤΗ - ΚΟΙΛΑΔΑ ΦΑΣΑΣ	1211,6
GR4340007	ΤΚΣ	ΦΑΡΑΓΓΙ ΘΕΡΙΣΣΟΥ	497,7
GR4340008	ΤΚΣ	ΛΕΥΚΑ ΟΡΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΤΙΑ ΖΩΝΗ	53363,7
GR4340010	ΤΚΣ	ΔΡΑΠΑΝΟ (ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΕΣ ΑΚΤΕΣ) - ΠΑΡΑΛΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΙΣ - ΛΙΜΝΗ ΚΟΥΡΝΑ	4430,5
GR4340011	ΤΚΣ	ΦΡΕ - ΤΖΙΤΖΙΦΕΣ - ΝΗΣΟΣ	1217,6
GR4340012	ΤΚΣ	ΑΣΦΕΝΔΟΥ - ΚΑΛΔΙΚΡΑΤΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΤΙΑ ΖΩΝΗ	14022,5
GR4340013	ΤΚΣ	ΝΗΣΟΙ ΓΑΥΔΟΣ ΚΑΙ ΓΑΥΔΟΠΟΥΛΑ	6290,6
GR4340014	ΖΕΠ	ΕΘΝΙΚΟΣ ΔΡΥΜΟΣ ΣΑΜΑΡΙΑΣ - ΦΑΡΑΓΓΙ ΤΡΥΠΗΤΗΣ - ΨΙΛΑΦΙ - ΚΟΥΣΤΟΓΕΡΑΚΟ	13949,0
GR4340015	ΤΚΣ	ΠΑΡΑΛΙΑ ΑΠΟ ΧΡΥΣΟΣΚΑΛΙΤΣΣΑ ΜΕΧΡΙ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟ ΚΡΙΟΣ	2202,5
GR4340016	ΖΕΠ	ΜΕΤΕΡΙΖΙΑ ΑΓΙΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣ - ΤΣΟΥΝΑΡΑ - ΒΙΤΣΙΛΙΑ ΛΕΥΚΩΝ ΟΡΕΩΝ	6874,0
GR4340017	ΖΕΠ	ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ ΓΡΑΜΒΟΥΣΑΣ ΚΑΙ ΝΗΣΙΔΕΣ ΗΜΕΡΗ ΚΑΙ ΑΓΡΙΑ ΓΡΑΜΒΟΥΣΑ, ΠΟΝΤΙΚΟΝΗΣΙ	2806,0
GR4340018	ΖΕΠ	ΝΗΣΙΑ ΑΓΙΟΙ ΘΕΟΔΩΡΟΙ	81,0
GR4340019	ΖΕΠ	ΦΑΡΑΓΓΙ ΚΑΛΔΙΚΡΑΤΗ-ΑΡΓΟΥΛΙΑΝΟ ΦΑΡΑΓΓΙ-ΟΡΟΠΕΔΙΟ ΜΑΝΙΚΑ	4209,0
GR4340020	ΖΕΠ	ΛΙΜΝΗ ΑΓΙΑΣ (ΧΑΝΙΑ)	67,0
GR4340021	ΖΕΠ	ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ ΡΟΔΟΠΟΥ	2920,0
GR4340022	ΖΕΠ	ΛΙΜΝΗ ΚΟΥΡΝΑ ΚΑΙ ΕΚΒΟΛΗ ΑΛΜΥΡΟΥ	200,0
GR4340023	ΖΕΠ	ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΓΑΥΔΟΣ ΚΑΙ ΓΑΥΔΟΠΟΥΛΑ	1564,0

Πηγή: <http://www.chania.eu>.

4.6.3 ΜΟΝΟΠΑΤΙ Ε4

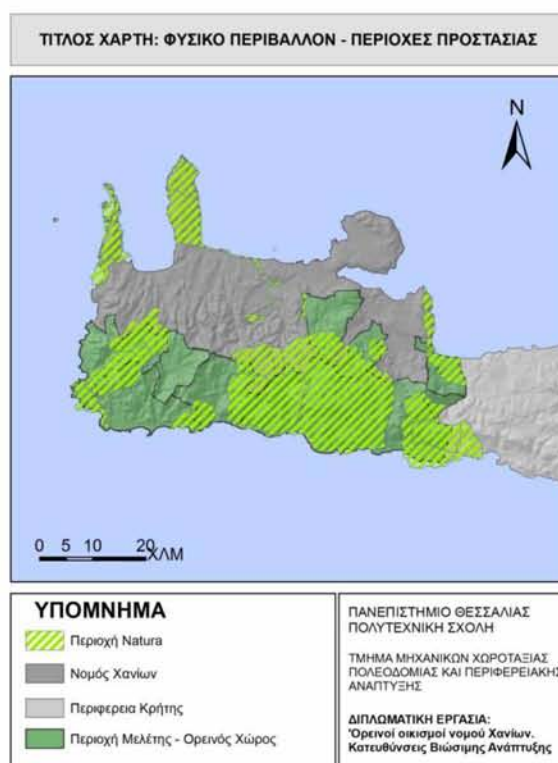

Το Ευρωπαϊκό μονοπάτι Ε4, ξεκινάει από τα Πυρηναία όρη διαμέσου των Άλπεων και διασχίζοντας όλη την Ελλάδα περνάει στην Κρήτη και καταλήγει στην Κύπρο. Στην Κρήτη ξεκινάει από την Κίσσαμο και διασχίζει σημαντικές περιοχές, μέσα από μονοπάτια, άγρια φαράγγια και εγκαταλελειμμένους οικισμούς. Οι διαδρομές διασχίζουν σχεδόν όλο τον ορεινό όγκο με πολλά χιλιόμετρα πεζοπορίας. Σημαντικές διαδρομές του Ε4 στην περιοχή μελέτης παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 4.17 Σημαντικές διαδρομές του Ε4 στην περιοχή μελέτης.

ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ	ΑΠΟΣΤΑΣΗ (χλμ)
Σφηνάρι-Μονή Χρυσοσκαλίτισσας	32
Χρυσοσκαλίτισσα-Παλαιόχωρα	22
Παλαιόχωρα-Σούγια, 14,5	14,5
Σούγια-Αγ. Ρουμέλη, 20	20
Αγία Ρουμέλη-Λουτρό	13
Λουτρό-Φραγκοκάστελο	19,5
Σούγια - Κουστογέρακο-Ομαλός	24,5
Σούγια-Φαράγγι Αγίας Ειρήνης	15
Ομαλός-Αγία Ρουμέλη	18

Πηγή: Ιδία επεξεργασία.

Χάρτης 7 Φυσικό περιβάλλον – περιοχές προστασίας.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η περιοχή μελέτης διαθέτει μεγάλες και διαφορετικές διαδρομές οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν σημείο αναφοράς για την ανάπτυξη άλλων συμπληρωματικών δραστηριοτήτων. Οι διαδρομές όμως αυτές, δεν πρέπει να αντιλαμβάνονται μόνο ως ευκαιρίες για απομονωμένες δραστηριότητες αλλά πιο πολύ, ως το σημείο εκκίνησης άλλων, φιλικών προς το περιβάλλον, δραστηριοτήτων μικρής κλίμακας.

4.7 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Η Κρήτη είναι πλούσια σε πολιτιστική κληρονομιά εξαιτίας της ιδιαίτερης και μακραίωνης ιστορίας της. Στους ορεινούς οικισμούς της και σε διάφορα διάσπαρτα σημεία εκτός αυτών, υπάρχουν πολλοί αξιόλογοι αρχαιολογικοί χώροι, σημαντικά βυζαντινά μνημεία και πληθώρα στοιχείων νεότερης αρχιτεκτονικής. Πολλά από αυτά έχουν κηρυχθεί ως ιδιαίτερης σημασίας.

Σημαντικό ρόλο σε αυτές τις περιοχές παίζει η κρητική παράδοση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Οι Κρητικοί των ορεινών περιοχών τηρούν παραδόσεις και έθιμα που χρονολογούνται πολλά χρόνια πριν.

Σημαντική είναι και η προσφορά της κρητικής διατροφής, η οποία είναι υπεύθυνη για τη μακροζωία των Κρητικών και έχει αποτελέσει σημείο αναφοράς και έρευνας στη διεθνή ιατρική. Το βασικό χαρακτηριστικό είναι η περιορισμένη χρήση κρέατος και άλλων ζωικών προϊόντων, και η εποχικότητα των τροφών. Βασικό συστατικό στην κρητική διατροφή είναι το ελαιόλαδο.

4.7.1 ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ

Στην Κρήτη έχουν χαρακτηριστεί ως παραδοσιακοί οικισμοί πολλοί οικισμοί οι οποίοι εμφανίζουν πολλά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Στο νομό Χανίων, οι κηρυγμένοι ως αρχαιολογικοί οικισμοί είναι όλοι ορεινοί, γεγονός που αποδεικνύει για ακόμη μια φορά την σημασία αυτών των περιοχών. Υπάρχουν όμως, και πολλοί άλλοι οικισμοί με πολύ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά οι οποίοι θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως παραδοσιακοί.

Οι οικισμοί αυτοί στο νομό Χανίων είναι η Αγία Ρουμέλη (13/11/1978 κήρυξη/μεταβολή), οι Κομιτάδες (13/11/1978 κήρυξη/μεταβολή), το Λουτρό (13/11/1978 κήρυξη/μεταβολή), η Σκαλωτή (13/11/1978 κήρυξη/μεταβολή), η Χώρα Σφακίων (13/11/1978 κήρυξη/μεταβολή) του δήμου Σφακίων, ο Ομαλός (13/11/1978 κήρυξη/μεταβολή) του δήμου Μουσούρων, το Πάτημα (13/11/1978 κήρυξη/μεταβολή) και η Φυλακή (13/11/1978 κήρυξη/μεταβολή) του δήμου Γεωργιουπόλεως.

5 ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΤΟΠΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Η διερεύνηση των δυνατοτήτων ανάπτυξης και των βασικών αδυναμιών μιας περιοχής απαιτεί τη συλλογή ποιοτικών πληροφοριών από τους ίδιους τους τοπικούς φορείς και την τοπική κοινωνία οι οποίοι, δεδομένου ότι, αντιμετωπίζουν καθημερινά τα προβλήματα της περιοχής είναι σε θέση να προσφέρουν ‘άλλα’ δεδομένα και ‘άλλες’ αντιλήψεις. Για το λόγο αυτό, πραγματοποιήθηκε μια σειρά συνεντεύξεων και συζητήσεων με τους τοπικούς φορείς της περιοχής μελέτης, καθώς και με ντόπιους κατοίκους. Παρατηρήθηκε ότι, οι αντιλήψεις της τοπικής κοινωνίας διαφέρουν συνήθως από αυτές των τοπικών φορέων. Σημαντικές όμως διαφορές εμφανίζονται και στις απόψεις των τοπικών φορέων διαφορετικών δήμων. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν, συνοψίζονται παρακάτω.

Στην πλειοψηφία των ορεινών δήμων που μελετώνται, οι υπηρεσίες είναι ελλιπείς. Εκτός από ελλείψεις σε ανθρώπινο δυναμικό, δε διαθέτουν αρκετές βασικές υπηρεσίες όπως για παράδειγμα, τεχνική υπηρεσία. Για το λόγο αυτό, τα σχεδιαστικά εργαλεία που έχουν οι δήμοι είναι σε ορισμένες περιπτώσεις σχεδόν ανύπαρκτα. Σε επίπεδο χωροταξικού σχεδιασμού συγκεκριμένα, μόνο ο δήμος Γεωργιούπολης έχει θεσμοθετημένο ΣΧΟΟΑΠ. Σε τελική φάση βρίσκεται το ΣΧΟΟΑΠ του δήμου Ιναχωρίου ενώ προχωράει και το ΓΠΣ του δήμου Πελεκάνου.

Όσον αφορά τα προβλήματα που θεωρούν ως σημαντικότερα οι τοπικοί φορείς, στους περισσότερους δήμους που μελετώνται, έχουν να κάνουν με ελλείψεις εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού και εξοπλισμού σε υπηρεσίες. Από την άλλη, η τοπική κοινωνία θεωρεί ως βασικά προβλήματα θέματα που έχουν να κάνουν με την καθημερινότητά τους. Έτσι, οι βασικές απαιτήσεις των δημοτών αφορούν τη βελτίωση της πρόσβασης στις οικίες και τις περιουσίες τους, θέματα ύδρευσης και άρδευσης καθώς και θέματα φωτισμού. Συμπεραίνεται ότι, οι δημοτικοί φορείς και η τοπική κοινωνία αντιλαμβάνονται διαφορετικά τα προβλήματα της περιοχής τους. Η μεν τοπική κοινωνία ενδιαφέρεται κυρίως για θέματα υποδομών που βελτιώνουν την πρόσβαση τους, οι δε τοπικοί φορείς ενδιαφέρονται περισσότερο για την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων και συνθηκών ζωής.

Στις ορεινές αυτές κρητικές περιοχές, είναι ιδιαίτερα έντονα τα κοινωνικά προβλήματα που έχουν να κάνουν με την ανάπτυξη παράνομων δραστηριοτήτων στις δύσβατες αυτές περιοχές. Έτσι, παραβαίνοντας οποιονδήποτε νόμο, μεγάλος αριθμός δημοτών θεωρώντας πως έχουν λύσει το πρόβλημα τους, και μετά από κάποιο σημείο εθισμένοι στην ‘εύκολη λύση’, δεν εκφράζουν ουσιαστικό ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της περιοχής τους με εναλλακτικούς τρόπους. Ενδιαφέρονται μόνο για τη βελτίωση των τεχνικών υποδομών που διευκολύνουν την πρόσβαση στις περιουσίες τους. Οι τοπικοί φορείς, δεν μπορούν από μόνοι τους να κάνουν κάτι για την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου και πλέον, συχνά φαίνεται ότι κατ’ ανάγκη αποδέχονται την κατάσταση αυτή και ως ένα βαθμό δεν τολμούν να την αλλάξουν.

Αναφορικά με τις ανάγκες κάθε δήμου, οι βασικοί στόχοι που θέτουν για την ανάπτυξή τους διαφέρουν αρκετά μεταξύ τους. Έτσι, ορισμένοι δήμοι δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής τους με την ενίσχυση και προώθηση των αναγκαίων υποδομών όπως ο δήμος Πελεκάνου, Σφακίων και Γεωργιούπολης. Κάποιοι δήμοι επιπλέον, θεωρούν πως για να επιτευχθεί η ανάπτυξη στην περιοχή τους πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία του φυσικού τους περιβάλλοντος με αυστηρούς περιορισμούς όπως με έλεγχο των προστατευόμενων περιοχών και της υπερβόσκησης όπως οι δήμοι Ιναχωρίου, Ανατολικού Σελίνου. Ταυτόχρονα, σε μερικούς δήμους (Καντάνου, Κεραμειών, Φρε), ο μοναδικός στόχος, όπως το εκφράζουν οι τοπικοί φορείς είναι η διατήρηση του πληθυσμού τους ως έχει και δεν κάνουν κάτι για την περαιτέρω ανάπτυξή τους. Επιπλέον, δεν προτείνουν συγκεκριμένα μέτρα ούτε καν για την απλή διατήρηση του πληθυσμού τους.

Είναι δύσκολο πάντως να προσπαθεί κανείς να προσελκύσει μόνιμο πληθυσμό σε αυτές τις ορεινές περιοχές γιατί με αυτόν τον τρόπο στερούνται αγαθά και υπηρεσίες που προσφέρονται στις πόλεις. Γιατί όπως συγκεκριμένα είπε ένας παππούς σε ένα ορεινό χωριό:

‘Όπου αμπέλι κι άλλο αμπέλι, όπου αλώνι κι άλλο αλώνι και όπου σπίτι κι άλλο σπίτι.’

Πλέον, στις ορεινές περιοχές σύμφωνα με τους περισσότερους κατοίκους των ορεινών οικισμών της περιοχής μελέτης, εγκαθίστανται μόνιμα οι συνταξιούχοι που επιστρέφουν στα χωριά τους και οι μετανάστες όπου σε αυτά βρίσκουν φτηνή διαμονή. Η ανάπτυξη εναλλακτικών δραστηριοτήτων έχει όλο και μεγαλύτερη ζήτηση τα

τελευταία χρόνια και ευνοείται ιδιαίτερα σε αυτές τις περιοχές, καθώς οι ανάγκες των σύγχρονων ανθρώπων αλλάζουν με την πάροδο των χρόνων. Η διαφορετικότητα όμως των ορεινών αυτών περιοχών μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο στην προώθηση καινοτόμων και εναλλακτικών μορφών ανάπτυξης.

Όλοι οι δήμοι πάντως, δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη διατήρηση της παράδοσης που είναι ακόμα πιο έντονη σε αυτές τις περιοχές. Διατηρούν δηλαδή ήθη και έθιμα πολλών αιώνων και γι' αυτό, οι απόδημοι δημότες των περιοχών αυτών είναι στενά δεμένοι με τον τόπο τους και προσπαθούν να τον ενισχύουν με τη σύσταση πολιτιστικών συλλόγων και την οργάνωση πολλών εκδηλώσεων, ιδίως τους καλοκαιρινούς μήνες. Αυτός είναι ένας λόγος για τον οποίο η ανάπτυξη εναλλακτικών δραστηριοτήτων σε αυτές τις περιοχές είναι βιώσιμη. Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού, του χειμερινού τουρισμού και άλλων μορφών ήπιου τουρισμού είναι ένα φαινόμενο που αναπτύσσεται ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια και έχει ακόμη πολλά περιθώρια ανάπτυξης, καθώς η ζήτηση για τέτοιου είδους δραστηριότητες όλο και αυξάνει. Οι τοπικοί φορείς ενισχύουν αυτή τη μορφή ανάπτυξης, αλλά και η τοπική κοινωνία την αποδέχεται μιας και ζωντανεύει η εικόνα των εγκαταλελειμμένων συνήθως χωριών τους και ενισχύονται τα τοπικά τους προϊόντα. Το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο όμως, των κατοίκων αυτών των περιοχών δημιουργεί ορισμένες φορές προβλήματα διαχείρισης.

Η νέα συνένωση των δήμων σε μεγαλύτερες χωρικές ενότητες σύμφωνα με το σχέδιο Καλλικράτης είναι ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα το οποίο δε βρίσκει σύμφωνους όλους τους τοπικούς φορείς της περιοχής μελέτης. Η πλειοψηφία των δήμων συμφωνούν με το σχέδιο αυτό όμως, υπάρχει μια γενική ανησυχία για το πόσο καλά θα λειτουργήσει αυτή η συνένωση, κυρίως σε οικονομικά θέματα. Στο νομό Χανίων η συνένωση των δήμων βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στις παλιές επαρχίες που ίσχυαν στην περιοχή. Εξαίρεση αποτελεί η επαρχία Κισσάμου, στην οποία ανήκει ο δήμος Ιναχωρίου, η οποία πρόκειται να διασπαστεί στα δύο προκαλώντας τις αντιδράσεις και τις αντιθέσεις πολλών και κυρίως της τοπικής κοινωνίας. Ο δήμος Ιναχωρίου πρόκειται να συνενωθεί με τους δήμους Κισσάμου και Μηθύμνης γεγονός που βρίσκει σύμφωνους τους τοπικούς φορείς και την τοπική κοινωνία καθώς η περιοχή είναι άμεσα εξαρτημένη από την πόλη της Κισσάμου.

Χάρτης 8 Προτεινόμενη συνένωση δήμων στην ευρύτερη περιοχή μελέτης.

Οι ορεινοί δήμοι Ανατολικού Σελίνου, Καντάνου και Πελεκάνου, πρώην επαρχία Σελίνου, πρόκειται να αποτελέσουν ένα νέο δήμο στο νοτιοδυτικό τμήμα του νομού, που βρίσκει σύμφωνους τους δημοτικούς φορείς και την τοπική κοινωνία. Ο δήμος που θα προκύψει είναι κατεξοχήν ορεινός και σύμφωνα με τους φορείς των υπαρχουσών δήμων θα ενισχυθεί η φυσιογνωμία του τόπου τους, καθώς 'η περιοχή εμφανίζει παρόμοια χαρακτηριστικά'.

Ο δήμος Κεραμειών, ένας από τους πιο προβληματικούς δήμους του νομού προτείνεται να συνενωθεί με το δήμο Θερίσου και τον αστικό δήμο Ελευθέριου Βενιζέλου. Η τελείως διαφορετική φυσιογνωμία των παραπάνω δήμων είναι διττής φύσης για τον ορεινό δήμο Κεραμειών. Από τη μια, η συνένωση αυτή μπορεί να ενισχύσει τον ορεινό χαρακτήρα του δήμου αλλά από την άλλη μπορεί να δυναμώσει τα προβλήματα της περιοχής. Ο δήμαρχος Κεραμειών και οι τοπικοί φορείς της περιοχής, είναι σε γενικές γραμμές σύμφωνοι με τις συνενώσεις όμως έχουν κάποιες αμφιβολίες για τη συνένωση της περιοχής τους με ένα καθαρά αστικό δήμο και τη διαχείριση, κυρίως των οικονομικών πόρων.

Ο δήμος Γεωργιούπολης και Φρε συνενώνονται με τους δήμους Αρμένων, Βάμου και Κρυονερίδας, την πρώην επαρχία Αποκορώνου και βρίσκει σύμφωνους όλους τους φορείς των τοπικών αυτοδιοικήσεων. Σύμφωνες είναι και οι απόψεις των κατοίκων αυτών των περιοχών, που είναι και οι πιο αισιόδοξες για τη συνένωση και είναι σίγουροι ότι η σωστή διαχείριση του νέου μεγαλύτερου δήμου μόνο θετικά αποτελέσματα θα φέρει στην περιοχή τους.

Τέλος, ο δήμος Σφακίων παραμένει ως έχει και ενσωματώνεται σε αυτόν η κοινότητα της Ασή Γωνίας. Τόσο η φορείς του δήμου όσο και οι Σφακιανοί είναι σύμφωνοι με αυτή την εξέλιξη καθώς, κρατούν ουσιαστικά την ανεξαρτησία τους για ακόμη μια φορά. Ο δήμος Σφακίων είναι ο μεγαλύτερος δήμος σε έκταση στο νομό και καταλαμβάνει περίπου το 1/5 της συνολικής έκτασης του νομού. Λόγο αυτού του γεγονότος και της ιστορικότητάς του είναι δύσκολο να ενωθεί με κάποιο άλλο δήμο.

Συμπερασματικά με το νέο σχέδιο, η πλειοψηφία των ορεινών δήμων είναι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο σύμφωνη με τη συνένωση των δήμων σε μεγαλύτερες χωρικές ενότητες. Τα μεγαλύτερα προβλήματα στο νομό εμφανίζονται στους μεγαλύτερους αστικούς δήμους όπου υπάρχουν αρκετές διαφωνίες. Υπάρχουν όμως, αρκετές επιφυλάξεις σχετικά με το κατά πόσο θα είναι αποτελεσματικοί οι νέοι δήμοι στη

διαχείριση των πόρων και την οργάνωση των αναπτυξιακών προτεραιοτήτων τους. Οι ορεινοί δήμοι που πρόκειται να συνενωθούν με κάποιον αστικό δήμο είναι και οι πιο διστακτικοί για την αποτελεσματικότητα του νέου σχεδίου.

Σε τελική ανάλυση, οι τοπικοί φορείς κάθε δήμου έχουν διαφορετικές αντιλήψεις για τα βασικότερα προβλήματα της περιοχής τους και θέτουν διαφορετικούς στόχους για την ανάπτυξη της περιοχής τους. Από την άλλη, το μεγαλύτερο ποσοστό των ντόπιων κατοίκων όλων σχεδόν των δήμων θεωρεί πως τα βασικότερα προβλήματα της περιοχής τους αφορούν θέματα κυρίως καθημερινότητας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει πάντως αυτή η διαφοροποίηση των αντιλήψεων των τοπικών φορέων και της τοπικής κοινωνίας, για τη διαμόρφωση μιας στρατηγικής ανάπτυξης που να είναι προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις όλων.

6 SWOT ΑΝΑΛΥΣΗ

Για την αξιολόγηση των δυνατοτήτων της περιοχής μελέτης, η χρήση της SWOT ανάλυσης επιτρέπει την οργανωμένη παρουσίαση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων που παρουσιάζονται σε μια περιοχή, ενώ ταυτόχρονα εντοπίζει τις ευκαιρίες και απειλές που προκύπτουν. Πρόκειται για ένα μεθοδολογικό εργαλείο στρατηγικού σχεδιασμού το οποίο αναπτύχθηκε από τον Humphrey A. (1960-1970). Παρόλο που πέρασαν ήδη 40 περίπου χρόνια, παραμένει ένα σημαντικό εργαλείο, απαραίτητο για τη διαμόρφωση οποιασδήποτε αναπτυξιακής στρατηγικής.

Όπως προέκυψε από την παραπάνω ανάλυση, οι ορεινές περιοχές στο νομό Χανίων, έχουν να αναδείξουν σημαντικά πλεονεκτήματα που ενισχύουν τις ευκαιρίες ανάπτυξης της περιοχής. Όμως, όπως συμβαίνει στις περισσότερες ορεινές περιοχές της Ελλάδας, υπάρχουν αρκετά μειονεκτήματα τα οποία δημιουργούν δυσκολίες στη διαμόρφωση μια επιτυχημένης αναπτυξιακής στρατηγικής.

Το έντονο ανάγλυφο δημιουργεί προβλήματα προσπελασιμότητας σε αρκετά ορεινά τμήματα της περιοχής μελέτης όμως ταυτόχρονα, η σχετική γειτνίαση με μεγάλα αστικά κέντρα δημιουργεί ευκαιρίες ανάπτυξης που ενισχύουν την εξωστρέφεια των ορεινών οικισμών. Εκτός της γειτνίασης με τα μεγάλα αστικά κέντρα, πολλοί ορεινοί οικισμοί βρίσκονται σε σχετικά μικρές αποστάσεις μεταξύ τους, εξασφαλίζοντας μια σχετική γεωγραφική γειτνίαση στο εσωτερικό της περιοχής μελέτης. Η εσωτερική γειτνίαση αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ των τοπικών φορέων και της τοπικής κοινωνίας. Η προϋπόθεση αυτή από μόνη της όμως (Duquenne, 2009), δεν αρκεί για να εξασφαλίσει την εσωτερική συνεργασία η οποία θεωρείται ως απαραίτητη συνιστώσα της ενδογενούς ανάπτυξης (Rallet and Torre, 1998).

Οι περισσότεροι ορεινοί οικισμοί της περιοχής μελέτης, παρατηρήθηκε ότι είναι αρκετά αραιοκατοικημένοι. Σήμερα όμως, οι αραιοκατοικημένες περιοχές με την έννοια του μόνιμου πληθυσμού, δεν είναι περιοχές που δεν μπορούν να αξιοποιήσουν τις νέες ευκαιρίες που παρουσιάζονται εδώ και τουλάχιστον 10 χρόνια, εξαιτίας της αναζήτησης από τους αστικούς κατοίκους νέων αγαθών και υπηρεσιών. Πραγματικά, ο ύπαιθρος χώρος τείνει να μετατραπεί από απλό χώρο παραγωγής σε πιο σύνθετο χώρο παραγωγής και κατοίκησης έστω και περιοδικά.

Ο πληθυσμός στην πλειοψηφία αυτών των περιοχών μειώνεται, αλλά αρκετοί είναι και οι οικισμοί εκείνοι που διατηρούν τον πληθυσμό τους και εμφανίζουν τάσεις αύξησης. Η ηλικιακή κατανομή στις περιοχές αυτές εμφανίζεται ιδιαίτερα γηρασμένη στην πλειοψηφία των ορεινών οικισμών που χάνουν τον πληθυσμό τους, ενώ πιο ώριμη στις περιοχές που διατηρούν τον πληθυσμό τους. Δίνονται έτσι, ευκαιρίες εκμετάλλευσης του πληθυσμού αυτού για την προώθηση νέων δραστηριοτήτων ανάπτυξης στους ορεινούς οικισμούς.

Από την ανάλυση της περιοχής μελέτης προέκυψε ότι, οι περισσότεροι ορεινοί οικισμοί διαθέτουν μεγάλο κτιριακό απόθεμα και αρκετοί από αυτούς διατηρούν τα στοιχεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Αυτό αποτελεί σημαντικό στοιχείο για μελλοντική αξιοποίηση αυτού του αρχιτεκτονικού πόρου δεδομένου ότι πλέον η κινητικότητα του πληθυσμού τόσο στο πλαίσιο εργασίας όσο και στο πλαίσιο δραστηριοτήτων αναψυχής αυξάνει όλο και περισσότερο. Οι υποβαθμισμένες υποδομές σε αρκετές ορεινές περιοχές θα μπορούσαν να αναβαθμιστούν για την ενίσχυση της κινητικότητας με τα αστικά κέντρα.

Η αξιοποίηση του κτιριακού αποθέματος μέσω της ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων, της προώθησης της β' κατοικίας κ.ά., θα μπορούσε να συμβάλλει στη διαφοροποίηση του τοπικού οικονομικού ιστού. Αυτό αποτελεί διακύβευμα για την περιοχή εφόσον κατά κύριο λόγο, ο οικονομικώς ενεργός πληθυσμός αυτών των περιοχών ασχολείται με τον πρωτογενή τομέα. Παράγουν παραδοσιακά τοπικά προϊόντα αναγνωρισμένης ποιότητας που κατά κύριο λόγο, διαθέτουν στην τοπική αγορά. Παρατηρούνται αδυναμίες ως προς την σωστή και αποτελεσματική προώθηση των προϊόντων τους σε μια διευρυμένη αγορά. Πρέπει να αναφερθεί ότι, αρκετά από αυτά τα προϊόντα παρουσιάζουν όλα τα βασικά χαρακτηριστικά που θα επέτρεπαν την απόκτηση σήματος ποιότητας (ΠΟΠ, ΠΓΕ). Το επίπεδο της αγροτικής παραγωγής και συσκευασίας έχει δυνατότητες εκσυγχρονισμού που όμως, εξαιτίας του χαμηλού μορφωτικού επιπέδου των ατόμων που ζουν στις ορεινές περιοχές, παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες.

Η ζήτηση τα τελευταία χρόνια, για νέες εναλλακτικές μορφές τουρισμού ευνοεί την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών. Οι ορεινές περιοχές αποτελούν σημαντικούς τουριστικούς πόλους έλξης, καθώς προσφέρουν μια ποιότητα ζωής η οποία δεν προσφέρεται στις πόλεις. Η ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού όπως ο

αγροτουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο χειμερινός τουρισμός, ο περιπατητικός τουρισμός κ.ά., ενισχύει την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών έστω και ανά τακτά χρονικά διαστήματα.

Οι ορεινές περιοχές του νομού Χανίων, εκτός των άλλων, διαθέτουν πλούσιο φυσικό περιβάλλον. Πολλές προστατευόμενες περιοχές, σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας κ.ά., συμπληρώνουν τους ορεινούς οικισμούς. Πλούσιο είναι και το πολιτιστικό απόθεμα στην περιοχή μελέτης με διάσπαρτους αρχαιολογικούς χώρους και σημαντικούς παραδοσιακούς οικισμούς. Υπάρχουν αρκετοί οικισμοί στην περιοχή μελέτης οι οποίοι θα μπορούσαν να κηρυχθούν ως παραδοσιακοί λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους και αρκετοί αρχαιολογικοί χώροι οι οποίοι θα μπορούσαν να αναδειχθούν. Σημαντικό ρόλο σε αυτές τις περιοχές παίζει και η παράδοση (ήθη και έθιμα), όπου παρουσιάζει έντονα στοιχεία διατήρησης και θα μπορούσε να αξιοποιηθεί σε κάποιες περιοχές που εμφανίζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Συμπερασματικά, η ορεινή περιοχή που εξετάστηκε παρουσιάζει μια σειρά προβλημάτων τα οποία, σε γενικές γραμμές, δε διαφέρουν σημαντικά από αυτά που παρατηρούνται στις περισσότερες ορεινές περιοχές της χώρας. Μελλοντικά δύσκολα θα παρατηρηθεί σημαντική ή ιδιαίτερα έντονη ανάκαμψη ως προς την εγκατάσταση νέων κατοίκων στους ορεινούς οικισμούς. Το ζητούμενο είναι τουλάχιστον να καταφέρει η περιοχή μελέτης να διατηρήσει τον πληθυσμό της και να προσελκύσει όχι τόσο πολύ μόνιμους κατοίκους αλλά εποχιακούς, δεδομένου ότι η περιοχή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί σχετικά με άλλες ορεινές περιοχές ως ιδιαίτερα απομακρυσμένη.

Η γεωγραφική θέση της περιοχής συμπληρωματικά με τους ιδιαίτερους φυσικούς και άλλους πόρους που διαθέτει, μπορούν να αξιοποιηθούν υπό την προϋπόθεση ότι οι τοπικοί φορείς και η τοπική κοινωνία έχουν κατανοήσει τις δυνατότητες της περιοχής τους. Η απουσία συνεργασίας ανάμεσα στους δήμους θα μπορούσε να θεωρηθεί ως πραγματικό εμπόδιο για την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής. Για το λόγο αυτό, στις περιοχές αυτές όπου είναι αρκετά μικρές, η συνένωση των δήμων στα πλαίσια του νόμου 'Καλλικράτη', θα μπορούσε να αποτελέσει σημαντική ευκαιρία. Βέβαια, η συνένωση των δήμων θα αποφέρει θετικά αποτελέσματα στην περιοχή μόνο υπό την προϋπόθεση ότι η νέα τοπική αυτοδιοίκηση θα έχει τις δυνατότητες να οργανωθεί αποτελεσματικά και να έχει τα απαραίτητα μέσα για τη διαμόρφωση μιας αποτελεσματικής και ουσιαστικής στρατηγικής και έπειτα εφαρμογής της.

Πίνακας 6.1 SWOT ανάλυση.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ	ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ
	Έντονο ανάγλυφο
Βασικές μεταφορικές υποδομές σε σχετικά καλή κατάσταση	Προβλήματα προσβασιμότητας σε κάποιες περιοχές
Σχετική γειτνίαση με μεγάλα αστικά κέντρα	Μετακίνηση στα αστικά κέντρα
Εσωτερική γειτνίαση των ορεινών οικισμών	Ελλιπής συνεργασία μεταξύ τοπικών φορέων
Μεγάλο κτιριακό απόθεμα	Αραιοκατοικημένοι οικισμοί
Διατήρηση πληθυσμού σε ορισμένες περιοχές	Μείωση πληθυσμού σε ορισμένες περιοχές
Διατήρηση ώριμων ηλικιών σε κάποιες περιοχές	Ιδιαίτερα γηρασμένος πληθυσμός σε κάποιες περιοχές
Σημαντικοί πόλοι έλξης τουριστικών δραστηριοτήτων	Αυξημένη εξάρτηση από τον πρωτογενή τομέα
Τοπικά προϊόντα αναγνωρισμένης ποιότητας	Χαμηλό επίπεδο συσκευασίας και προβληματική προώθηση σε μια πιο διευρυμένη αγορά πέρα από την τοπική
Πλούσιο φυσικό περιβάλλον με σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας	
Πολλές προστατευόμενες περιοχές	Αρκετοί περιορισμοί για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων
Σημαντικό πολιτιστικό και αρχιτεκτονικό απόθεμα	Ελλιπής αξιοποίηση τους
ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ	ΑΠΕΙΛΕΣ
Συνένωση των δήμων με το πρόγραμμα Καλλικράτης: εκσυγχρονισμός δραστηριοτήτων	Συνένωση των δήμων με το πρόγραμμα Καλλικράτης: λανθασμένη διαχείρισης υπηρεσιών
Ανάπτυξη συνεργασίας μεταξύ τοπικών φορέων	
Ενίσχυση εξωστρέφειας ορεινών οικισμών σε συνδυασμό και με τα πανεπιστήμια	
Προώθηση εναλλακτικών τουριστικών δραστηριοτήτων καθώς υπάρχει αύξηση της ζήτησης	
Προώθηση κινητικότητας πληθυσμού για εργασία και δραστηριότητες αναψυχής	
Προώθηση β' κατοικίας	
	Περαιτέρω γήρανση και μετακίνηση νέων στις πόλεις
Αυξημένη ζήτηση προϊόντων ποιότητας από τον αστικό πληθυσμό	
Ειδικό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης για τον ορεινό χώρο	Δεν υπάρχει ολοκληρωμένος σχεδιασμός στην περιοχή μελέτης
Ύπαρξη προγραμμάτων LEADER και ΟΠΑΑΧ στην περιοχή μελέτης	
Εθνικοί και ευρωπαϊκοί πόροι	Μη αξιοποίηση εθνικών και ευρωπαϊκών πόρων

Πηγή: ίδια επεξεργασία.

ΜΕΡΟΣ Γ' ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

7 ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

7.1 ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΟΡΑΜΑΤΟΣ

Για μια επιτυχημένη στρατηγική ανάπτυξης, βασικό ρόλο παίζει η αξιολόγηση της συνολικής εικόνας της περιοχής μελέτης που εντοπίζει τις ευκαιρίες και τα προβλήματά της. Σημαντικό ρόλο στη διατύπωση της στρατηγικής ανάπτυξης παίζουν και οι τοπικοί φορείς καθώς και, η τοπική κοινωνία που γνωρίζουν άμεσα τις δυνατότητες και τα προβλήματα της περιοχής τους, χωρίς όμως πάντα να είναι σε θέση να καθορίζουν τις κατάλληλες λύσεις. Ο προσδιορισμός της αναπτυξιακής στρατηγικής, θα γίνει λαμβάνοντας υπόψη τα νέα δεδομένα για τη συνένωση των δήμων, με το σχέδιο Καλλικράτης, το οποίο ορίζει ευρύτερες βαθμίδες τοπικής αυτοδιοίκησης τόσο από άποψη μεγέθους όσο και από άποψη άσκησης πολιτικών.

Οι ορεινές περιοχές εμφανίζουν πολλά κοινά και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία τις κάνουν να αποτελούν ξεχωριστές χωρικές οντότητες, και να χρίζουν ειδικής αντιμετώπισης και σχεδιασμού. Αυτό όμως, τις κάνει να διαφοροποιούνται από τις υπόλοιπες περιοχές με αποτέλεσμα, η σύνδεση με τις μη ορεινές περιοχές να είναι αρκετά δύσκολη. Η μέχρι τώρα πολιτική που τείνει να διαφοροποιεί εντελώς τις ορεινές περιοχές δεν συμβάλλει ουσιαστικά στην ενσωμάτωση αυτών των περιοχών σε μια ολοκληρωμένη χωρική στρατηγική. Για το λόγο αυτό, η συνένωση των δήμων σε μεγαλύτερες χωρικές ενότητες μπορεί να αποτελέσει το ξεκίνημα για την αντιμετώπιση των ορεινών περιοχών ως ένα μέρος του συνόλου το οποίο εξετάζεται συνολικά και όχι αποσπασματικά, και το οποίο απαιτεί περαιτέρω και βαθύτερη προσοχή για τη διατήρηση των ευαίσθητων αυτών περιοχών.

Συνεπώς, η γενική κατεύθυνση της στρατηγικής ανάπτυξης που διατυπώνει και το αναπτυξιακό όραμα της περιοχής μπορεί να διατυπωθεί ως εξής:

Η μετάβαση από ένα σχεδιαστικά εσωστρεφές μοντέλο ανάπτυξης των υπό εξέταση ορεινών οικισμών, σε ένα μοντέλο ανάπτυξης ολοκληρωμένο και αποτελεσματικό. Σε αυτό το νέο μοντέλο, οι ορεινοί οικισμοί μελέτης θα αποτελούν δυναμικά στοιχεία μιας ευρύτερης χωρικής ενότητας και θα αντιμετωπίζονται συνολικά, αξιοποιώντας τις προοπτικές ανάπτυξής τους και αναιρώντας τον φαινομενικά προβληματικό χαρακτήρα τους'.

Το όραμα αυτό των ορεινών περιοχών που μελετώνται μπορεί να θεωρηθεί ρεαλιστικό, δυναμικό, σύνθετο, πολυλειτουργικό και κοινωνικά αποδεκτό.

Ρεαλιστικό γιατί στηρίζεται στα πραγματικά δεδομένα και αναπτυξιακές δυνατότητες της περιοχής.

Δυναμικό γιατί δεν χαρακτηρίζεται από συντηρητισμό και στατικότητα αλλά εκμεταλλεύεται τις σύγχρονες τάσεις και εξελίξεις.

Σύνθετο και πολυθεματικό, γιατί αποφεύγει τη μονοδιάστατη ανάπτυξη και εστιάζει σε όλους τους κλάδους.

Πολυλειτουργικό σύμφωνα με το αναπτυξιακό πρότυπο της βιώσιμης ανάπτυξης, γιατί επιδιώκει παράλληλα οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος.

Κοινωνικά αποδεκτό γιατί προέκυψε από την ανάλυση των αναγκών της τοπικής κοινωνίας και των αντίστοιχων φορέων.

7.2 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η πρόταση για τη στρατηγική ανάπτυξης δε βασίζεται μόνο στην ανάλυση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων της περιοχής όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, αλλά λαμβάνει υπόψη σε μεγάλο βαθμό και τις αντιλήψεις και προτιμήσεις των ίδιων των τοπικών φορέων. Επίσης, η ακόλουθη πρόταση λαμβάνει υπόψη τα νέα δεδομένα ως προς τη διοικητική διάρθρωση και οργάνωση της περιοχής σύμφωνα με το σχέδιο Καλλικράτης, το οποίο είναι γενικά αποδεκτό στην περιοχή μελέτης σε αντίθεση με άλλες περιοχές.

Το όραμα της αναπτυξιακής στρατηγικής εξειδικεύεται στους παρακάτω στρατηγικούς στόχους:

1. Ολοκληρωμένος σχεδιασμός στις νέες μεγαλύτερες χωρικές ενότητες που θα προκύψουν από τη συνένωση των δήμων.
2. Ενίσχυση της εξωστρέφειας των ορεινών οικισμών σε τοπικό και ευρύτερο επίπεδο.
3. Ενίσχυση της φυσιογνωμίας των ορεινών οικισμών.
4. Διατήρηση και προστασία των ορεινών αυτών περιοχών και του περιβάλλοντός τους.
5. Διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας, βασισμένη στην αξιοποίηση των τοπικών πόρων και, ειδικότερα του φυσικού κάλλους, της πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Στόχος 1:

Ολοκληρωμένος σχεδιασμός στις νέες μεγαλύτερες χωρικές ενότητες που θα προκύψουν από τη συνένωση των δήμων

Η συνένωση των δήμων σε μεγαλύτερες χωρικές ενότητες πρόκειται να επιφέρει σημαντικές αλλαγές στα δεδομένα σχεδιασμού και οργάνωσης του χώρου. Βασικό στόχο της προτεινόμενης αναπτυξιακής στρατηγικής για την περιοχή μελέτης αποτελεί ο ολοκληρωμένος στρατηγικός σχεδιασμός συνολικά για τους νέους δήμους που θα προκύψουν και όχι χωριστά για τις ορεινές περιοχές. Οι ορεινές περιοχές εμφανίζουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους όμως, κοινά χαρακτηριστικά εμφανίζουν και οι πεδινές και πιο αστικές περιοχές και γενικά όλες οι περιοχές που παρουσιάζουν

ομοιότητες. Για το λόγο αυτό, ο σχεδιασμός και οι στρατηγικές ανάπτυξης τόσο των ορεινών όσο και των πεδινών περιοχών πρέπει να γίνονται συνολικά για συγκεκριμένες χωρικές ενότητες και όχι αποσπασματικά και σε κατηγορίες. Ο σχεδιασμός ανά κατηγορία διαφοροποιεί τις περιοχές που μελετώνται και εμφανίζει τον κίνδυνο να τις μετατρέψει σε προβληματικές.

Ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός στα όρια μιας χωρικής ενότητας, αντιλαμβάνεται όλους τους οικισμούς ως ενιαίο σύνολο και ενισχύει τις σχέσεις αλληλεξάρτησης. Ιδιαίτερη μέριμνα πρέπει να γίνεται για τις ευαίσθητες περιοχές οι οποίες δεν είναι κατά ανάγκη μόνο ορεινές, και να λαμβάνονται μέτρα για τη σωστή διαχείρισή τους. Με αυτό τον τρόπο, ενδυναμώνεται ο χαρακτήρας των ορεινών οικισμών οι οποίοι εντάσσονται πλέον σε ένα ευρύτερο σύνολο περισσότερες ευκαιρίες ανάπτυξης.

Στόχος 2:

Ενίσχυση της εξωστρέφειας των ορεινών οικισμών σε τοπικό και ευρύτερο επίπεδο

Ο στόχος αυτός της αναπτυξιακής στρατηγικής, στοχεύει στην ενίσχυση της εξωστρέφειας των ορεινών οικισμών. Οι ορεινοί οικισμοί του νομού Χανίων, βρίσκονται σε σχετικά μικρές αποστάσεις μεταξύ τους. Ελάχιστες είναι οι περιοχές που μπορούν να θεωρηθούν σήμερα ως πραγματικά απομονωμένες. Αν υπάρχουν προβλήματα προσπελασιμότητας, αυτά εντοπίζονται κυρίως, κατά τους χειμερινούς μήνες. Συνεπώς, οι περισσότεροι ορεινοί οικισμοί έχουν άμεση πρόσβαση η οποία δεν απέχει πολύ από κάποιο γειτονικό αστικό κέντρο. Παρουσιάζονται έτσι, σημαντικές ευκαιρίες ανάπτυξης σε αυτές τις περιοχές.

Η κινητικότητα σε αυτές τις περιοχές είναι ιδιαίτερα έντονη. Οι κάτοικοι των πόλεων μετακινούνται προς τους ορεινούς οικισμούς είτε για εργασία είτε για δραστηριότητες αναψυχής. Οι κάτοικοι των ορεινών οικισμών μετακινούνται στις πόλεις συνήθως, για την κάλυψη κάποιων βασικών αναγκών που δεν τους παρέχονται στα χωριά τους. Αυτή η σχέση αλληλεξάρτησης των ορεινών οικισμών με τα αστικά κέντρα, μπορεί να ενισχυθεί και να εντατικοποιηθεί με τη δημιουργία των κατάλληλων υποδοχών. Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη μορφή ανάπτυξης παίζει η ιδιαίτερη σχέση των Κρητικών με τον τόπο καταγωγής τους (Κακλαμάνη και Ντυκέν, 2008). Πολλοί είναι αυτοί οι οποίοι έχουν αρχίσει να επιστρέφουν στον τόπο καταγωγής τους σε τακτά χρονικά διαστήματα, κυρίως για λόγους αναψυχής. Αρκετοί είναι όμως και εκείνοι που

επιστρέφουν στον τόπο καταγωγής τους ως συνταξιούχοι πλέον. Απόρροια αυτού είναι η αναπαλαίωση πολλών παλιών κατοικιών για ρόλο κυρίως παραθεριστικό. Η εξέλιξη αυτή, βρίσκεται σε σχετικά αρχικό στάδιο, επομένως είναι απαραίτητη η αναπαλαίωση να ελεγχθεί έτσι ώστε να διατηρηθούν τα παραδοσιακά στοιχεία αρχιτεκτονικής κάθε περιοχής.

Έντονη κινητικότητα παρουσιάζεται και στο εσωτερικό των ορεινών περιοχών. Πρέπει επομένως, να ενισχυθεί και ο εξωστρεφής χαρακτήρας στο εσωτερικό των ορεινών περιοχών, όχι μόνο στα όρια ενός δήμου αλλά περισσότερων. Η ανάπτυξη δικτύων οικισμών θα μπορούσε να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα στην ενίσχυση των ροών στο εσωτερικό συγκεκριμένων χωρικών ενότητων. Η ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας με τις γειτονικές περιοχές με αντίστοιχα χαρακτηριστικά ενισχύει παραπέρα την εξωστρέφεια των ορεινών οικισμών. Η έλλειψη μέχρι σήμερα συνεργασίας με τους όμορους δήμους έχει δημιουργήσει αρκετά προβλήματα διαχείρισης και συνεννόησης σε αρκετούς δήμους.

Η συνένωση των υπαρχόντων δήμων σε μεγαλύτερες χωρικές ενότητες με το σχέδιο Καλλικράτης όπως αναφέρθηκε και προηγούμενα, μπορεί να ευνοήσει και να ενισχύσει αυτή την κινητικότητα που εμφανίζεται. Οι μεγαλύτερες χωρικές ενότητες δημιουργούν την εντύπωση του συνόλου ενθαρρύνοντας έτσι, τις μετακινήσεις εντός αυτής. Είναι άλλωστε αποδεδειγμένο ότι, η πλειοψηφία αυτών που εγκαταλείπουν τους ορεινούς οικισμούς εγκαθίστανται συνήθως στα μεγαλύτερα γειτονικά αστικά κέντρα. Η ανάδειξη λοιπόν αυτών των σχέσεων αλληλεξάρτησης με τον τόπο καταγωγής ή με τον τόπο εργασίας, θα δώσει ζωή σε αρκετούς ερημωμένους οικισμούς έστω και περιοδικά.

Επιπλέον, η δημιουργία δικτύων συνεργασίας με πανεπιστήμια (Πολυτεχνείο Κρήτης, Πανεπιστήμιο των Ορέων), θα αυξήσει τις μετακινήσεις σε αυτές τις περιοχές. Οι ορεινοί οικισμοί θα μπορούσαν να αποτελέσουν τόπους μελέτης και έρευνας για πολλούς κλάδους ενδιαφέροντος ή ακόμη και χώρους συνεδρίων. Θα μπορούσε να αξιοποιηθεί το κτιριακό απόθεμα για τη δημιουργία χώρων φιλοξενίας.

Η προσέλκυση πληθυσμού και το ‘ζωντάνεμα’ δραστηριοτήτων στις ορεινές περιοχές είναι το βασικό ζητούμενο αυτού του στόχου. Είναι πολύ δύσκολη η προσέλκυση μόνιμου πληθυσμού στις ορεινές αυτές περιοχές και για το λόγο αυτό δίδεται μεγαλύτερη έμφαση στην προσέλκυση ορισμένων ομάδων πληθυσμού, όπως για παράδειγμα, τουρίστες, παραθεριστές. Οι ανάγκες της σύγχρονης εποχής και των

σύγχρονων ανθρώπων δεν καλύπτονται από τις ορεινές περιοχές κάθε αυτές και για το λόγο αυτό, ο συγκεκριμένος στόχος αφορά στην προσέλκυση άλλων ομάδων πληθυσμού, λαμβάνοντας υπόψη την τάση αύξησης της κινητικότητας και την όλο και μεγαλύτερη αναζήτηση δραστηριοτήτων αναψυχής από τον αστικό πληθυσμό.

Στόχος 3:

Ενίσχυση της φυσιογνωμίας των ορεινών οικισμών

Η ενίσχυση της εξωστρέφειας των ορεινών οικισμών, πρέπει να συνδυαστεί με την ενίσχυση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε οικισμού. Βασικό στόχο λοιπόν, της αναπτυξιακής στρατηγικής των ορεινών περιοχών που μελετώνται αποτελεί και η ενίσχυση της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας κάθε οικισμού. Πιο συγκεκριμένα, οι ορεινοί οικισμοί του νομού Χανίων, μπορούν να αναδείξουν ένα δυναμικό χαρακτήρα που κατά ένα μεγάλο βαθμό οφείλεται στην ιστορικότητά τους. Μια ιστορικότητα που δεν πρέπει να αποτελεί εμπόδιο στην ανάπτυξη καινοτόμων εφαρμογών αλλά να ενισχύει τη διαφορετικότητα που τις χαρακτηρίζει με την ανάδειξη και προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Η επίτευξη αυτού του στόχου μπορεί να γίνει με την προώθηση των μεγαλύτερων συνήθως, οικισμών ως κεφαλοχώρια στους οποίους θα αναπτύσσονται συνθήκες ‘αστικής’ ανάπτυξης. Έτσι, θα παρέχονται στους κατοίκους των ορεινών περιοχών αγαθά και υπηρεσίες για την κάλυψη κάποιων βασικών αναγκών τους. Αυτή είναι μάλιστα, η προσέγγιση που πρόσφατα υιοθετήθηκε στον Καναδά (Quebec) και στην κεντρική Γαλλία (Massif Central) με το ολοκληρωμένο πρόγραμμα ‘Place aux jeunes’ [Προτεραιότητα στους νέους] όπου, εξασφαλίζονται στα νέα νοικοκυριά, κίνητρα για την ενίσχυση της απασχόλησής τους, αλλά και για τη βελτίωση των βασικών κοινωνικών υπηρεσιών. Η προώθηση αυτής της στρατηγικής, τουλάχιστον για τους μεγαλύτερους οικισμούς, απαιτεί και παράλληλη αναβάθμιση σε υποδομές και λειτουργίες γενικά. Επίσης, θα μπορούσε να δημιουργηθεί δίκτυο οικισμών με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά από ίδιες χρονικές περιόδους, κάτι σαν ταξίδι σε κάθε σημαντική εποχή, μέσα από τα απομεινάρια που υπάρχουν στους διάφορους οικισμούς.

Η ανάδειξη των σημαντικών περιοχών των οικισμών θα μπορούσε να γίνει με τη δημιουργία σημείων με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Έτσι, θα μπορούσαν να αναδειχθούν αρχαιολογικοί χώροι, σημαντικά μνημεία, τοπία ιδιαίτερου κάλλους, κτίρια ιστορικής

σημασίας και πολλά άλλα. Η ύπαρξη αυτών των περιοχών τώρα, δεν αποτελεί σημείο ελκυστικότητας για την περιοχή γι' αυτό απαιτείται η ανάδειξή τους.

Η αξιοποίηση του κτιριακού αποθέματος στην περιοχή το οποίο είναι ανενεργό, μπορεί να αναδείξει σημαντικά μια περιοχή. Ειδικότερα, θα μπορούσε να αξιοποιηθεί σε εγκαταλελειμμένους κυρίως οικισμούς, για τη δημιουργία 'πρότυπων' οικισμών σε συνδυασμό με το πανεπιστήμιο ή άλλους φορείς που θα φιλοξενούν πληθυσμό για ερευνητικές και άλλες δραστηριότητες. Το παράδειγμα της Μονής Πάο Αργαλαστής στο Πήλιο, το οποίο μετατράπηκε από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας σε εκθεσιακό και πολιτιστικό κέντρο με υψηλή τεχνολογία, δείχνει τη διαδρομή που θα μπορούσαν να ακολουθήσουν ορισμένοι οικισμοί της περιοχής μελέτης. Η αξιοποίηση του κτιριακού αποθέματος μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών ήπιου τουρισμού και στην παραθεριστική κατοικία. Ήδη έχει ξεκινήσει αναπαλαίωση πολλών κτιρίων για λόγους κυρίως παραθεριστικούς η οποία πρέπει να ελέγχεται για τη διατήρηση των ιδιαίτερων αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών κάθε οικισμού.

Στόχος 3:

Διατήρηση και προστασία των ορεινών αυτών περιοχών και του περιβάλλοντός τους

Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων και τη διατήρηση της φυσιογνωμίας των ορεινών οικισμών, είναι η προστασία του ευαίσθητου περιβάλλοντος στο οποίο βρίσκονται και η διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους που τους κάνουν να διαφοροποιούνται. Η προστασία του ευρύτερου περιβάλλοντος αποτελεί αναγκαία υπόθεση για τη βιώσιμη ανάπτυξη των περιοχών.

Στην περιοχή μελέτης, υπάρχουν πολλές προστατευόμενες περιοχές οι οποίες διακρίνονται για τα ιδιαίτερα ευαίσθητα και εύθραυστα οικοσυστήματά τους. Η έλλειψη όμως, κάποιου φορέα διαχείρισης και προστασίας σε αυτές τις περιοχές έχει ως αποτέλεσμα την αλλοίωση ορισμένων από αυτές. Η ύπαρξη σημαντικού και σπάνιου πλούτου σε χλωρίδα και πανίδα τις κάνει ακόμη πιο ευαίσθητες. Για το λόγο αυτό, κρίνεται απαραίτητος αυστηρότερος έλεγχος και περιορισμός σε αυτές τις περιοχές.

Η ύπαρξη πολλών κηρυγμένων παραδοσιακών οικισμών στην περιοχή μελέτης, αποδεικνύει το σημαντικό αρχιτεκτονικό στοιχείο των ορεινών οικισμών. Παρόλα αυτά όμως, υπάρχουν και αρκετοί οικισμοί που είναι αξιόλογοι και παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον οι οποίοι θα μπορούσαν να κηρυχθούν επίσης, ως παραδοσιακοί. Αυτό θα

μπορούσε να γίνει σε συνδυασμό με τη δημιουργία δικτύων οικισμών όπως αναφέρθηκε προηγούμενα, που να δίνουν έμφαση στα σημεία ιστορικού ενδιαφέροντος ή σε άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Στόχος 4:

Διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας, βασισμένη στην αξιοποίηση των τοπικών πόρων και, ειδικότερα του φυσικού κάλλους, της πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς

Στρατηγικό στόχο αποτελεί εκτός των άλλων, και η ενίσχυση της τοπικής οικονομίας, η οποία κατά κύριο λόγο βασίζεται στην απασχόληση στον πρωτογενή τομέα. Η ενίσχυση αυτού του τομέα μπορεί να γίνει αν δοθεί έμφαση στην παραγωγή προϊόντων αναγνωρισμένης ποιότητας (ΠΟΠ, ΠΓΕ) και στην αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων που εμφανίζει κάθε περιοχή. Η Κρητική κουζίνα έχει αποτελέσει σημείο ενδιαφέροντος για πολλούς μελετητές και θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για την ενίσχυση και προβολή των ορεινών περιοχών.

Η ανάπτυξη θερμοκηπιακών καλλιέργειών σε ορισμένες περιοχές της χωρικής ενότητας που μελετάται, συμβάλλει στη διαφοροποίηση του οικονομικού ιστού όμως, πρέπει να τονιστεί ότι, παράλληλα, έχει δημιουργήσει αρκετά προβλήματα ως προς τη φυσιогνωμία των περιοχών. Κρίνεται λοιπόν απαραίτητος ο χωροταξικός σχεδιασμός των περιοχών όπου δεν υπάρχει για τον καθορισμό ζωνών χρήσεων γης και περιορισμό των οχλουσών δραστηριοτήτων.

Ο τριτογενής τομέας στις περιοχές μελέτης καταλαμβάνει σημαντικό ποσοστό απασχόλησης κυρίως στον κλάδο του τουρισμού. Η ιδιαιτερότητα των ορεινών περιοχών της Κρήτης να είναι και παραθαλάσσιες δημιουργεί ευκαιρίες ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων. Έτσι, πολλοί είναι οι οικισμοί των ορεινών περιοχών που είναι ιδιαίτερα τουριστικές, ειδικά τους καλοκαιρινούς μήνες. Για την επιπλέον ενίσχυση όμως, της τοπικής οικονομίας πρέπει να ενισχυθεί η τουριστική δραστηριότητα με τη διαφοροποίηση της προσφοράς και την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού που θα επιτρέψουν την επέκταση της τουριστικής περιόδου και κατά τους χειμερινούς μήνες. Ο στόχος πάντως, δεν είναι η εντατικοποίηση της τουριστικής δραστηριότητας κατά το καλοκαίρι αλλά η αναζήτηση μιας ισορροπημένης κατανομής των επισκεπτών.

Η ζήτηση τα τελευταία χρόνια όπως αναφέρθηκε και προηγούμενα, εναλλακτικών μορφών τουρισμού και δραστηριοτήτων ευνοείται στις ορεινές περιοχές. Η προώθηση ήπιων μορφών τουρισμού όπως αγροτουρισμός, οικοτουρισμός, χειμερινός τουρισμός κ.ά., ευνοείται στις ορεινές περιοχές οι οποίες διαθέτουν ιδιότυπους πόρους. Η ανάπτυξη επομένως, δραστηριοτήτων εναλλακτικής μορφής μπορεί να ευνοήσει και να ενισχύσει σημαντικά τις ορεινές περιοχές.

8 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα τελευταία χρόνια, η ιδιαίτερη προσοχή που έχει δοθεί στην αντιμετώπιση των προβλημάτων και την αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των ορεινών περιοχών, έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη πολλών πολιτικών για τις περιοχές αυτές. Η πληθώρα των πολιτικών αυτών που θέτουν κατευθύνσεις για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών περισσότερο δυσκολεύει την οργάνωση και διατήρησή τους παρά τη βοηθάει. Σε γενικές γραμμές, οι στόχοι που θέτουν οι αναπτυξιακές πολιτικές ορίζονται βάση των γενικών κοινών χαρακτηριστικών που εμφανίζουν και έπειτα εξειδικεύονται σε μικρότερη κλίμακα. Κάθε ορεινή περιοχή εμφανίζει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία τη διαφοροποιούν από τις υπόλοιπες.

Ο νομός Χανίων, ο οποίος αποτέλεσε και την ευρύτερη περιοχή μελέτης, χαρακτηρίζεται από το έντονο ανάγλυφο. Οι δήμοι της περιοχής μελέτης, εμφανίζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους οι οποίες οφείλονται κυρίως, στη γεωγραφική τους θέση. Κατά συνέπεια, μπορούν να ομαδοποιηθούν στους δήμους που εμφανίζουν έντονα προβλήματα εγκατάλειψης και βρίσκονται σε σχετικά απομονωμένη γεωγραφική θέση ως προς τα αστικά κέντρα και, στους δήμους οι οποίοι εμφανίζονται πιο ευνοημένοι κυρίως λόγω, της έντονης τουριστικής δραστηριότητας που παρουσιάζουν.

Η προστασία των περιοχών αυτών είναι αναγκαία για τη διατήρηση του ιδιαίτερου χαρακτήρα τους. Η αντιμετώπισή τους όμως, αποσπασματικά και μεμονωμένα από τις υπόλοιπες περιοχές, ενισχύει την προβληματικότητά τους αντί να την εξαλείφει. Για το λόγο αυτό, προτάθηκε η ένταξη των ορεινών περιοχών σε μια ευρύτερη στρατηγική ανάπτυξης διευρυμένων χωρικών ενοτήτων όπως αυτές πρόκειται να οριστούν με το σχέδιο Καλλικράτης. Έτσι, οι ορεινές περιοχές θα εντάσσονται στο συνολικό στρατηγικό σχεδιασμό και θα αντιμετωπίζονται σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες μη ορεινές περιοχές αλλά με βαθύτερη προσοχή και προστασία.

Οι ορεινές περιοχές που μελετήθηκαν, εμφανίζουν δύο σημαντικές ιδιαιτερότητες που τις διαφοροποιούν σημαντικά από άλλες ορεινές περιοχές. Η πρώτη είναι ότι σε πολλές περιπτώσεις συνορεύουν με τη θάλασσα, είναι δηλαδή ταυτόχρονα ορεινές και παράκτιες περιοχές. Το δεύτερο σημαντικό πλεονέκτημά τους είναι η σχετική γειτνίαση που έχουν με τα αστικά κέντρα του νομού. Ελάχιστες είναι οι περιοχές που είναι πολύ

απομακρυσμένες από κάποιο αστικό κέντρο και που εμφανίζουν προβλήματα προσβασιμότητας.

Ταυτόχρονα με τη γειτνίαση και παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι περιοχές που μελετήθηκαν, φαίνεται ότι στις περισσότερες περιπτώσεις, οι ντόπιοι που διαμένουν πλέον σε αστικά κέντρα εκτός περιοχής, διατηρούν στενές σχέσεις με τον τόπο καταγωγής τους. Δεν είναι τυχαίο μάλιστα ότι την ημέρα της απογραφής, παρατηρείται σημαντική κινητικότητα προς τα ορεινά χωριά του νομού Χανίων. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, αυτή η κινητικότητα οδηγεί σχεδόν στο διπλασιασμό του πληθυσμού. Η μη εγκατάλειψη του τόπου καταγωγής είναι ένα φαινόμενο που χαρακτηρίζει πολλές ορεινές περιοχές και επιβεβαιώνεται και στην περιοχή μελέτης σε έντονο βαθμό, τόσο από τα διαθέσιμα στοιχεία όσο και από την έρευνα πεδίου που πραγματοποιήθηκε.

Το ζητούμενο επομένως που προκύπτει είναι, πως αυτά τα άτομα θα μπορούσαν να συμβάλουν στην περαιτέρω ανάπτυξη της περιοχής πέρα από την πρώτη μορφή διατήρησης των περιουσιακών τους στοιχείων και την αναπαλαίωση των κατοικιών τους. Το ερώτημα αυτό αποτελεί από μόνο του αντικείμενο εκτεταμένης έρευνας. Μια σημαντική διάσταση που θα έπρεπε να εξεταστεί είναι με ποιον τρόπο και υπό ποιες συνθήκες θα μπορούσαν να οργανωθούν αυτά τα άτομα, πέραν των κλασικών μορφών με την οργάνωση πολιτιστικών συλλόγων και ανάλογων δράσεων, για να γίνουν ενεργοί πολίτες του τόπου τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 0.1 Κατανομή του πληθυσμού κατά ομάδες ηλικιών 5 ετών για το σύνολο της χώρας, της Κρήτης και το νομό Χανίων για το 2001.

Ηλικίες	ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ				ΚΡΗΤΗ				ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ			
	Ανδρες	Ποσοστό (%)	Γυναίκες	Ποσοστό (%)	Ανδρες	Ποσοστό (%)	Γυναίκες	Ποσοστό (%)	Ανδρες	Ποσοστό (%)	Γυναίκες	Ποσοστό (%)
0-4	286.143	2,8	270.844	2,6	17.243	2,8	16.397	2,8	4.267	2,8	3.923	2,7
5-9	341.078	3,4	322.356	3,1	17.301	2,8	16.013	2,7	4.327	2,9	3.871	2,7
10-14	387.720	3,8	366.726	3,5	18.458	3,0	16.563	2,8	4.594	3,0	4.075	2,8
15-19	394.647	3,9	371.958	3,6	21.914	3,6	19.528	3,3	5.491	3,6	4.352	3,0
20-24	399.821	4,0	391.591	3,8	25.541	4,2	21.925	3,7	6.383	4,2	4.602	3,2
25-29	359.353	3,6	362.398	3,5	25.883	4,3	23.407	3,9	6.234	4,1	5.593	3,9
30-34	361.163	3,6	367.777	3,5	25.561	4,2	24.031	4,1	6.447	4,2	6.129	4,2
35-39	342.078	3,4	339.238	3,3	21.695	3,6	20.650	3,5	5.703	3,8	5.459	3,8
40-44	336.449	3,3	336.802	3,2	20.800	3,4	19.790	3,3	5.425	3,6	5.215	3,6
45-49	278.589	2,8	281.374	2,7	18.280	3,0	17.579	3,0	4.662	3,1	4.421	3,1
50-54	319.255	3,2	338.060	3,3	18.112	3,0	17.302	2,9	4.368	2,9	4.180	2,9
55-59	322.616	3,2	332.648	3,2	14.043	2,3	14.234	2,4	3.352	2,2	3.388	2,3
60-64	308.493	3,1	336.371	3,2	14.838	2,4	16.281	2,7	3.554	2,3	3.965	2,7
65-69	210.148	2,1	243.707	2,3	14.436	2,4	16.035	2,7	3.546	2,3	3.989	2,8
70-74	150.627	1,5	193.396	1,9	12.847	2,1	14.869	2,5	3.212	2,1	3.821	2,6
75-79	129.403	1,3	166.749	1,6	8.345	1,4	10.014	1,7	2.158	1,4	2.514	1,7
80-84	81.436	0,8	110.621	1,1	5.141	0,8	6.720	1,1	1.329	0,9	1.692	1,2
85+	46.389	0,5	71.876	0,7	3.964	0,7	5.391	0,9	966	0,6	1.243	0,9
Σύνολο	5.055.408	50	5.204.492	50	304.402	50	296.729	50	76.018	50	72.432	50

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

Πίνακας 0.2 Επίπεδο εκπαίδευσης στην περιφέρεια (2001).

Γεωγραφική ενότητα	Επίπεδο εκπαίδευσης													
	Σύνολο	Κάτοχοι διδακτορικού τίτλου	Κάτοχοι Μάστερ	Πτυχιούχοι Ανοτάτων Σχολών	Πτυχιούχοι ΤΕΙ (ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ) και Ανοτέρων Σχολών	Πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Απόφοιτοι Μέσης εκπαίδευσης	Πτυχιούχοι ΤΕΛ	Πτυχιούχοι ΤΕΣ	Απόφοιτοι 3ταξίου Γυμνασίου	Απόφοιτοι Δημοτικού	Φοιτούν στο Δημοτικό	Εγκατελείψαν το Δημοτικό, αλλά γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση	Δε γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση
ΚΡΗΤΗ	554.341	1.031	1.625	37.359	19.029	15.947	112.418	9.812	7.067	67.941	193.404	39.554	31.968	17.186
ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	271.415	645	909	18.446	9.958	8.142	52.432	4.943	2.958	32.622	94.648	19.524	17.036	9.152
ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	71.090	40	73	4.257	1.956	1.968	13.217	1.342	891	8.911	26.828	4.822	4.051	2.734
ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	73.191	117	192	4.737	1.949	1.722	16.020	663	819	9.164	26.007	5.378	4.052	2.371
ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	138.645	229	451	9.919	5.166	4.115	30.749	2.864	2.399	17.244	45.921	9.830	6.829	2.929

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

Πίνακας 0.3 Επίπεδο εκπαίδευσης ανά δήμο στο νομό Χανίων (2001).

Γεωγραφική ενότητα	Επίπεδο εκπαίδευσης													
	Σύνολο	Κάτοχοι διδακτορικού τίτλου	Κάτοχοι Μάστερ	Πτυχιούχοι Ανωτάτων Σχολών	Πτυχιούχοι ΤΕΙ (ΚΑΤΕ, ΚΑΤΕΕ) και Ανωτέρων Σχολών	Πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Απόφοιτοι Μέσης εκπαίδευσης	Πτυχιούχοι ΤΕΛ	Πτυχιούχοι ΤΕΣ	Απόφοιτοι 3ταξίου Γυμνασίου	Απόφοιτοι Δημοτικού	Φοιτούν στο Δημοτικό	Εγκατέλειψαν το Δημοτικό, αλλά γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση	Δε γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση
ΔΗΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	49.939	124	234	5.640	2.497	1.839	13.290	877	743	5.714	12.993	3.477	1.703	808
ΔΗΜΟΣ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ	9.630	40	67	1.060	612	518	2.561	345	183	985	2.229	661	250	119
ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥ	1.397	0	0	37	20	15	237	15	11	151	697	81	74	59
ΔΗΜΟΣ ΑΡΜΕΝΩΝ	3.038	1	9	124	48	94	519	68	67	376	1.239	191	218	84
ΔΗΜΟΣ ΒΑΜΟΥ	2.762	6	11	160	77	99	612	36	43	277	1.062	173	151	55
ΔΗΜΟΣ ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ	3.136	3	4	108	50	66	535	35	52	471	1.359	179	222	52
ΔΗΜΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΕΩΣ	2.295	2	4	61	24	52	410	20	31	316	895	171	222	87
ΔΗΜΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ	9.808	6	21	435	373	252	1.965	301	246	1.326	3.413	817	418	235
ΔΗΜΟΣ ΘΕΡΙΣΟΥ	5.838	1	10	234	183	176	1.157	130	118	803	2.134	534	289	69
ΔΗΜΟΣ ΙΝΑΧΩΡΙΟΥ	1.371	2	2	30	19	8	129	50	44	136	727	56	123	45
ΔΗΜΟΣ ΚΑΝΤΑΝΟΥ (ΚΑΝΔΑΝΟΥ)	1.514	2	0	69	22	15	339	11	20	199	647	66	68	56
ΔΗΜΟΣ ΚΕΡΑΜΙΩΝ	1.515	0	0	22	21	11	154	32	27	148	796	150	107	47
ΔΗΜΟΣ ΚΙΣΣΑΜΟΥ	6.901	7	10	298	174	103	1.119	174	120	923	2.834	502	432	205
ΔΗΜΟΣ ΚΟΛΥΜΒΑΡΙΟΥ	5.045	6	15	179	80	102	906	53	81	669	2.089	315	395	155
ΔΗΜΟΣ ΚΡΥΟΝΕΡΙΔΑΣ	2.185	0	5	76	23	37	393	21	31	323	900	172	143	61
ΔΗΜΟΣ ΜΟΥΣΟΥΡΩΝ	4.505	3	5	94	42	61	880	58	87	563	1.929	253	406	124
ΔΗΜΟΣ ΜΥΘΗΜΝΗΣ	2.760	2	2	83	47	49	359	57	36	321	1.352	159	212	81
ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΚΥΔΩΝΙΑΣ (ΓΑΛΑΤΑ)	6.737	12	19	572	319	217	1.745	174	119	909	1.782	530	250	89
ΔΗΜΟΣ ΠΕΛΕΚΑΝΟΥ	3.993	1	4	181	50	91	1.125	59	74	579	1.256	239	230	104
ΔΗΜΟΣ ΠΛΑΤΑΝΙΑ	4.943	8	8	146	129	74	936	89	64	625	2.076	300	345	143
ΔΗΜΟΣ ΣΟΥΔΑΣ	7.287	17	53	487	420	274	1.509	281	246	954	2.046	562	243	195
ΔΗΜΟΣ ΣΦΑΚΙΩΝ	2.252	3	7	49	16	25	411	16	9	406	912	158	186	54
ΔΗΜΟΣ ΦΡΕ	1.058	1	1	27	10	12	195	11	3	100	493	75	96	34
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΑΣΗ ΓΩΝΙΑΣ	540	0	1	12	2	4	57	10	4	65	237	44	81	23
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΓΑΥΔΟΥ	89	0	0	4	7	0	22	3	0	3	23	1	1	25

Πηγή: ΕΣΥΕ, ίδια επεξεργασία.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 3: Έντονο γεωμορφολογικό ανάγλυφο στην ευρύτερη περιοχή μελέτης.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 4: Πλούσιο φυσικό περιβάλλον (Δήμος Ιναχωρίου).

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 5: Ορεινός παράκτιος οικισμός Σούγιας (Δήμος Ανατολικού Σελίνου).

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 6: Χώρα Σφακίων.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 7: Στοιχεία εγκατάλειψης στην περιοχή μελέτης.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 8 Εγκαταλελειμμένος οικισμός στο δήμο Σφακίων.

Πηγή: Δήμος Σφακίων.

Εικόνα 9: Στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 10: Κάστρο Φραγκοκάστελλου, δήμος Σφακίων.

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 11 Χρήση εναλλακτικών πηγών ενέργειας.

Πηγή: Αρχείο δήμου Ιναχωρίου.

Εικόνα 12 Εναλλακτικές δραστηριότητες.

Πηγή: Αρχείο δήμου Σφακίων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγαπάκης Γ. (2010), 'Ο Βόρειος Οδικός Άξονας Κρήτης. Υφιστάμενη Κατάσταση – Προτάσεις – Στόχοι', στα Πρακτικά της Αναπτυξιακής Διημερίδας, *Προώθηση των Έργων Υποδομών και Περιβάλλοντος Ν. Χανίων στα πλαίσια του ΕΣΠΑ 2007-2013*, ΤΕΕ, Τμήμα Δυτικής Κρήτης, Χανιά.

Αλέγρας Γ. (2003), 'Περιβάλλον, Τοπική Ανάπτυξη και Αγροτική Διαφοροποίηση', στο Μπεριάτος Η., Ψαλτόπουλος Δ. (επ.), *Περιβάλλον και Ανάπτυξη της Υπαίθρου. Οικονομικές, Γεωγραφικές και Περιβαλλοντικές Πτυχές*, Θεμέλιο, Αθήνα.

Ανδρικοπούλου Ε. (2004), 'Εδαφική Συνοχή και Χωρική Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση', στο Κανκαλάς Γ. (επ.), *Ζητήματα Χωρικής Ανάπτυξης. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Πολιτικές*, Κριτική, Αθήνα.

Γούσιος Δ. (1999), 'Υπαιθρος, Αγροτικός Χώρος και Μικρή Πόλη: Από τη Γεωργοποίηση στην Τοπική Ανάπτυξη', στο Οικονόμου Δ., Πετράκος Γ. (επ.), *Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων. Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας – Gutenberg, Βόλος.

Ευστράτογλου Σ. (1998), *Μελέτη – Έρευνα του Αγροτικού Χώρου. Τελική Έκθεση*, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα 'Περιβάλλον', ΕΕ – ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα.

Ζαμπέλης Χ., Γιαλύρη Θ (2004), 'Ο χωροταξικός Σχεδιασμός ως Εργαλείο Διαφοροποίησης και Αναβάθμισης των Ορεινών Περιοχών του εθνικού Χώρου και Δημιουργίας Νέας Εταιρικής Σχέσης Πόλης – Υπαίθρου', Πρακτικά του 3^{ου} Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕΚΔΕ) του ΕΜΠ, *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη*, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο 7-10 Ιουνίου, 2001. Διαθέσιμο και στο http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/zambelis.pdf (πρόσβαση 25/9/09).

Κακλαμάνη Σ., Ντυκέν Μ. Ν. (2008), *Αριάδνη. Επιστημονική επετηρίδα της φιλοσοφικής σχολής*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο.

Κομνηνίδης Ν. (2001), 'Ορεινός Χώρος και Γ' ΚΠΣ', στο Ημερίδα με θέμα: *Χωροταξικός Σχεδιασμός των Ορεινών Περιοχών*, ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα.

Κονσόλας Ν. (1985), *Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική. Γενική Θεώρηση*, Παπαζήση, Αθήνα.

Λαμπριανίδης Λ. (2004), 'Χωρική Ανάπτυξη και Αναδιάρθρωση της Υπαιθρου στην Ευρώπη: Ο Ρόλος της Επιχειρηματικότητας', στο Καυκαλάς Γ. (επ.), *Ζητήματα Χωρικής Ανάπτυξης. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Πολιτικές*, Κριτική, Αθήνα.

Λαμπριανίδης Λ. (2006), *Οικονομική Γεωγραφία. Στοιχεία Θεωρίας και Εμπειρικά Παραδείγματα*, Πατάκη, Αθήνα.

Μητούλα Ρ. (2006), *Βιώσιμη Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και Ανασυγκρότηση του Ελληνικού Αστικού Περιβάλλοντος*, Αθ. Σταμούλη, Αθήνα.

Μούσης Ν. (2005), *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*. Παπαζήση, Αθήνα.

Μπεριάτος Η. (2001), 'Ορεινές Περιοχές: Για μια Σύγχρονη Χωροταξική και Περιβαλλοντική Προσέγγιση', στο Ημερίδα με θέμα: *Χωροταξικός Σχεδιασμός των Ορεινών Περιοχών*, ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα.

Μπεριάτος Η. (2005), 'Μια χωροταξική και περιβαλλοντική προσέγγιση για τον ορεινό χώρο', στο *Ορεινός χώρος: περιβάλλον – κοινωνία – ανάπτυξη*, Ίδρυμα Κεφαλονιάς και Ιθάκης και Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας – ΤΜΧΠΠΑ, Βόλος.

Οικονόμου Δ., Μαλούτας Θ. (2004), 'Η Ανάπτυξη του Ανατολικού Πηλίου: Δύο εναλλακτικά σενάρια', στο Αντωνόπουλος Ι., Λαγόπουλος Α. Φ., Σκάγιαννης Π. (2004), *Πήλιο και Βιώσιμη Ανάπτυξη*, ΤΜΧΠΠΑ και Δήμος Μουρεσίου, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, Πρακτικά Συμποσίου 'Συντονισμένη ανάπτυξη παραδοσιακών αγροτουριστικών περιοχών', Κισσός Πηλίου, 24-25 Αυγούστου 2001.

Πάπυρος Larousse Britannica Εγκυκλοπαίδεια (2006), Τόμος 7 (σ.117), Πάπυρος, Αθήνα.

Πετράκος Γ., Ψυχάρης Γ. (2004), *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Κριτική, Αθήνα.

Πλυμάκης Α. (2008), *Κούμοι – Μιτάτα και Βοσκοί στα Λευκά Όρη και Ψηλορείτη*, Ο.Α.ΔΥ.Κ., Χανιά.

Ρόκος Δ. (2004), 'Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη', Πρακτικά του 3^{ου} Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας (ΜΕ.Κ.Δ.Ε.) του Ε.Μ.Π. *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη*, Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, Μέτσοβο 7-10 Ιουνίου, 2004. Διαθέσιμο και στο http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/The_Integrated_Development_of_Mountainous_Areas.pdf (πρόσβαση 25/9/09).

Ταπεινός Γ.Φ. (2002), *Δημογραφία*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος. Μετάφραση: Καυκιάς Γ., Κοτζαμάνης Β. ΤΜΧΠΠΑ, Βόλος.

Φαρασλής Ι. (2000), *Συμβολή των Νέων Τεχνολογιών Εργαλείων στην Αναδιοργάνωση των Συστημάτων Διαχείρισης του Ορεινού Χώρου*, Μεταπτυχιακή διατριβή, Επιβλέπων καθηγητής: Γούσιος Δ., ΤΜΧΠΠΑ, Βόλος.

Χριστοπούλου Ο. (2001), *Σημειώσεις στο Μάθημα: Ανάπτυξη Αγροτικού Χώρου*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abercrombie P. (1959), *Town and Country Planning*, Oxford University Press, London.

Blowers A. (1993), 'The Time for Change', in Blowers A. (ed.) *Planning for a Sustainable Environment. A report by the Town and Country Planning Association*, London.

Duquenne M. N. (2009), *Evaluer la fragilite des zones rural*, Σημειώσεις του ΠΜΣ 'Χωρικές Δυναμικές και Αγροτική Χωροταξία', DYNTAR, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.

Grotzbach E., Stadel C. (1997), 'Mountain Peoples and Cultures', in Messerli B., Ives J. (ed.), *Mountains of the World. A Global Priority. (A Contribution to Chapter 13 of Agenda 21)*, The Parthenon Publishing Group, London.

Holliday J. (1993), 'Ecosystems and Natural Resources', in Blowers A. (ed.) *Planning for a Sustainable Environment. A report by the Town and Country Planning Association*, London.

Kohler T., Hurni H., Wiesmann U., Klay A. (2004), 'Mountain Infrastructure: Access, Communications and Energy', in Price M. F., Jansky L. F., Iatsenia A. A., *Key Issues for Mountain Areas*, United Nations University, New York.

Messerli B., Bernbaum E. (2004), 'The Role of Culture, Education and Science for Sustainable Mountain Development', in Price M. F., Jansky L. F., Iatsenia A. A., *Key Issues for Mountain Areas*, United Nations University, New York.

Rallet M. N., Torre A. (1998), 'Geography and Technology: Proximity Relations in Localised Innovation Networks', in Steiner M (ed), *Clusters and Regional Specialisation: On Geography, Technology and Networks*, Pion, London.

Villeneuve A., Castelein A., Mekouar M.A. (2002), *Mountains and the law – emerging trends*, for the Development Law Service FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) Legal Office, Rome.

ΠΗΓΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2006), *Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης της ΕΕ για την περίοδο 2007-2013. Fact Sheet*, Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο. Διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/agriculture/index_el.htm (πρόσβαση 25/9/09).

Κυρίτσης Ι., Ταμπάκης Ν. (2004), 'Μελέτη Πληθυσμιακής Μεταβολής σε Ορεινές Μειονεκτικές Περιοχές. Μια Έρευνα στο Νομό Πιερίας', στο *Πρακτικά 17^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Στατιστικής*, Ελληνικό Στατιστικό Ινστιτούτο, Λευκάδα. Διαθέσιμο στο <http://www.stat-athens.aueb.gr/~esi/proceedings/17/esi17-p275.pdf> (Πρόσβαση 17/9/09).

ΑΡΘΡΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

Δαγκλή Κ.(2005), ‘Σχέδιο Χωρικής Οργάνωσης και Αειφόρου Ανάπτυξης του Νομού Χανίων’, *Αειχώρος*, 4 (1): 162-181.

ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

Εθνική στατιστική υπηρεσία Ελλάδος

<http://www.statistics.gr/> (πρόσβαση 18/08/09).

ΕΣΠΑ 2007-2013 Πρόγραμμα για την Ανάπτυξη

<http://www.espa.gr/Greek/Default.aspx> (πρόσβαση 12/12/09).

Κοινοτική πρωτοβουλία INTERREG

<http://www.interreg.gr/default.aspx?lang=el-GR&page=237> (πρόσβαση 10/09/09).

Κοινοτική πρωτοβουλία LEADER +

<http://www.leaderplus.gr/default.htm> (πρόσβαση 10/09/09).

LIFE+: ένα χρηματοδοτικό μέσο για το περιβάλλον

http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/environment/128021_el.htm
(πρόσβαση 2/2/10).

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων

http://www.chania.eu/tourism/index.php?option=com_content&view=article&id=103&Itemid=258&lang=el (πρόσβαση 2/2/10).

Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007-2013 ‘Αλέξανδρος Μπαλατζίς’

<http://www.agrotikianaptixi.gr/index.php> (πρόσβαση 12/12/09).

Σύμβαση της Βέρνης

http://www.minenv.gr/1/11/113/11302/g1130203_2.html (πρόσβαση 13/10/09).

Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής

<http://www.minenv.gr/1/12/121/12103/g1210300/g121030000.html>
15/1/10).

(πρόσβαση

ΝΟΜΟΙ – ΟΔΗΓΙΕΣ

Νόμος 2742/1999 – ΦΕΚ 207/Α’/07.10.1999, Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη & άλλες διατάξεις.

Νόμος 2508/97 - ΦΕΚ-124/Α/13-6-97, Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις.

Νόμος 1650/1986 – ΦΕΚ 160Α/18-10-1986, Για την προστασία του περιβάλλοντος.

ΑΛΛΕΣ ΠΗΓΕΣ

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα. Προγραμματική Περίοδος 2007-2013 (2007), Αθήνα. Διαθέσιμο και στο <http://www.espa.gr/Greek/Default.aspx> (πρόσβαση 12/1/09).

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ενίσχυση της Προσπελασιμότητας. Προγραμματική Περίοδος 2007-2013 (2007), Αθήνα. Διαθέσιμο και στο <http://www.espa.gr/Greek/Default.aspx> (πρόσβαση 12/1/09).

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κρήτης και Νήσων Αιγαίο. Προγραμματική Περίοδος 2007-2013 (2007), Αθήνα. Διαθέσιμο και στο ...

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη 2007-2013 (2007), ΥΠΕΧΩΔΕ και ΕΕ, Αθήνα. Διαθέσιμο και στο <http://www.espa.gr/Greek/Default.aspx> (πρόσβαση 12/1/09).

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ορεινών Όγκων Κρήτης (2009), ETAM ΑΕ, Ηράκλειο.

Περιφέρεια Κρήτης (1999), *Μελέτη Τουριστικής – Οικολογικής Αξιοποίησης των Ορεινών Όγκων της Κρήτης*, Ηράκλειο.

Περιφέρεια Κρήτης (2006), *Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κρήτης 2000-2006. Αναθεωρημένο Κείμενο*, Ηράκλειο.

Σχέδιο Τοπικού Προγράμματος Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER + (2002), ΟΑΔΥΚ, Χανιά.

Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2009), *Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 'Αλέξανδρος Μπαλτατζής' 2007-2013*, Αθήνα. Διαθέσιμο και στο <http://www.agrotikianaptixi.gr/index.php> (πρόσβαση 30/1/10).

ΥΠΕΧΩΔΕ (2000), *Στρατηγικό Πρόγραμμα Δράσης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και Πίνδος ΚΣΣ, Αθήνα.

ΥΠΕΧΩΔΕ (2004), *Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Ορεινό χώρο*, Αθήνα.